My Dear Mr. LAKSHMI RANJANAM,

Your essays gave me much pleasure. I really appreciate your stand point and the way of approach. We can not understand, much less appreciate, the life in Poetry unless our law of taste is cultivated and refined in all its delicate moulds.

Thanking you for having shown me your expositions,

Yours etc.,

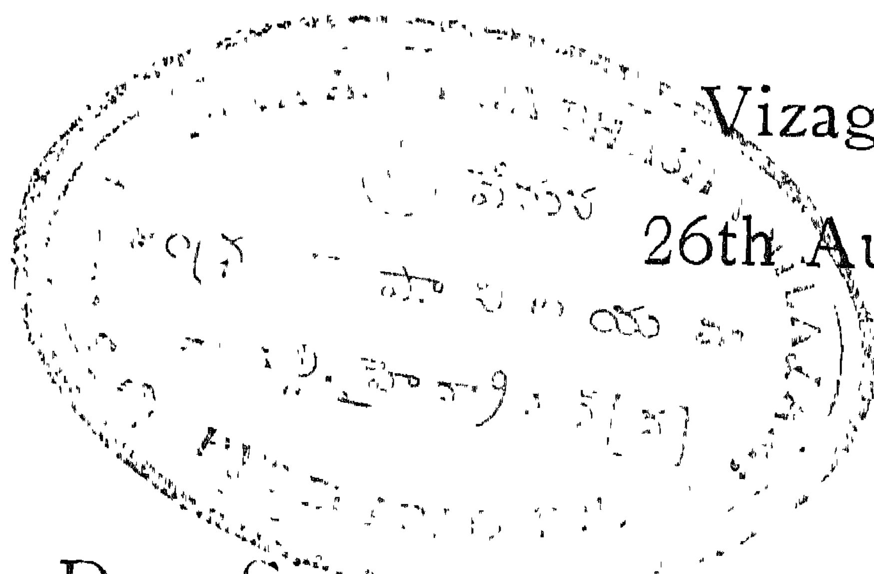
(Sd.) R. SUBBA RAO,

Head of the Department of Telugu,

THE OSMANIA UNIVERSITY,

HYDERABAD, DECCAN.

Dated 15th Oct. 1935.

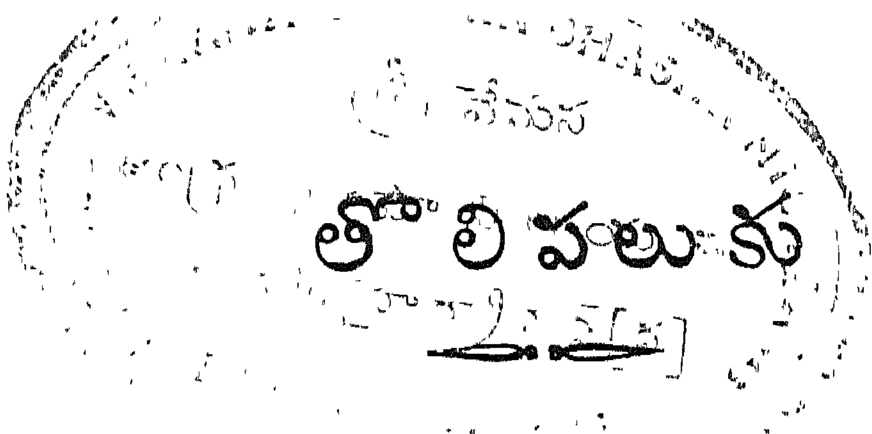
Vizagapatam,
26th August 1936

Dear Sir,

I have read with pleasure, your "Tenugu Dukki". I quite appreciate your critical insight and clear exposition.

Yours sincerely,

(Sd.) PINGALI LAKSHMIKANTAM,
Head of the Department of Telugu,
THE ANDHRA UNIVERSITY.
VIZAGAPATAM.

తొలి పలుకు

ఈ సంపుటమునకు సూటియైన పేరు పెట్టదలచి "తెనుగుదుక్కి" అని నామకరణము చేసితిని. విషయ మున్నత మగుటచే నింతకన్న సమర్థమైన లేఖిని నాకాంక్షించునని తలచెదను. పలువురు యువమిత్రులు ప్రోత్సహించుటచే నివి వెల్తురులోనికి వచ్చినవి. ఇందులో మూడు ఉపన్యాసరూపముగ హైదరాబాదునందలి సారస్వత విహారములలో చదువబడినవి. ఈ యుపన్యాసము లొసగుటకుకూడ యువకులే నన్ను ప్రోత్సహించిరి. యువకులనుమాత్రమే సంతృప్తిపరుప జూచితిని. ఇంతమాత్రమైన నీ ప్రథమపదములో చేయగల్గితినా ముందు స్థిరగతితో నడువగల నను ధైర్యము గల్గును. యువకులకు ధన్యవాదములు.

కొంతమంది పెద్దలుకూడ ఇవి విని పుస్తకరూపమున ప్రకటించుట కనర్హములు గావని సూచించిరి. వారికి వందనములు. కావున సాహసించి అఖిలాంధ్రావళిమ్రోల నీ సంపుటముంచుచున్నాను.

హైదరాబాదు - దక్కను,
20 వ జూను 1936.

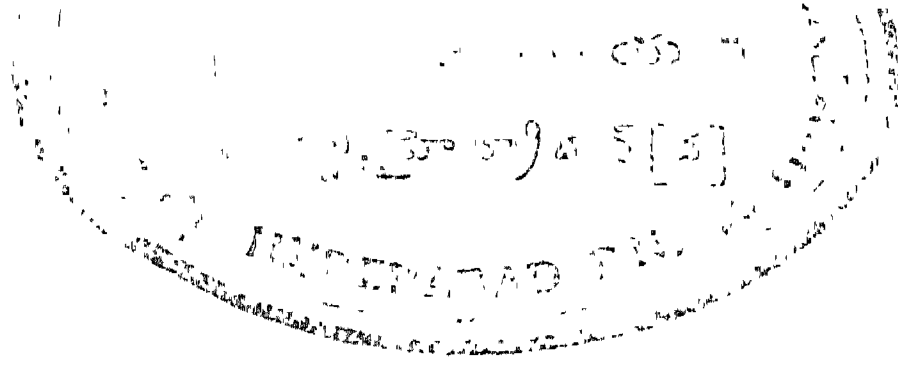
ఖండవల్లి లక్ష్మీరంజనము.

విషయసూచిక

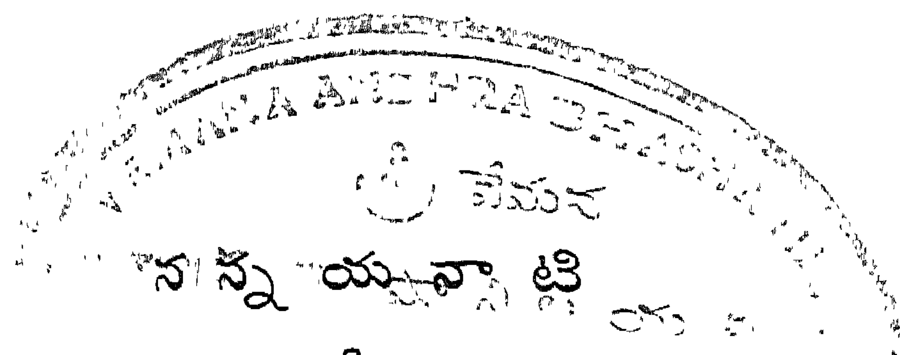

నన్నయనాటి

సాంఘిక రాజకీయ పరిస్థితులు

నన్నయ్యనాటి

సాంఘిక రాజకీయ పరిస్థితులు

> కావ్యములు తాము పుట్టిన కాలముయొక్క పరిస్థితుల ననుసరించును.

ప్రథమాంధ్రకావ్యమని ప్రసిద్ధికెక్కిన ఆంధ్రమహా భారతమును విమర్శించుటలో తదితరపురాణవిమర్శనాపద్ధతినే యవలంబింపవలసి యుండును. మహాపురుషులు తరచు గొప్ప వ్యక్తులయ్యు సమకాలీనులగు సోదరమానవులెట్టి యభిప్రాయములు రుచులు గల్గియుందురో అట్టి రుచులును, అభిప్రాయములును గల్గియుందురు. అట్లే కావ్యములు గూడ తాము పుట్టిన దేశకాల పరిస్థితుల బురస్కరించుకొని యుండును. వ్యాసప్రోక్తములని చెప్పబడు పురాణము లాయుగమునాటి సాంఘికరాజకియ వాతావరణమునం దుద్భవించినవేగదా ! పురాణము లన్నియు మనవా రనుకొన్నట్లు ఒకమహానీయునిచే సంగ్రహింపబడినచో వాటిలో పరస్పరవిరుద్ధములైన సాంఘికరాజకీయాభిప్రాయములు సందర్భశుద్ధికూడ లేకుండ ఏల గుదిగుచ్చబడును ? వేదకాలములో నార్యులలోగల సాంఘికవ్యవస్థలు క్షాత్రయుగములో లేవు. క్షాత్రయుగములోనున్న యభిప్రాయములు, విశాలదృష్టియు, తరువాత యుగములలో సంకుచితములై పోవుట చూచినాము. పురాణయుగమని చెప్పబడు క్రీస్తు తరువాత శకములలో హైందవుల సాంఘిక రాజకీయాభిప్రా

యములు మరియు బిఱ్ఱబిగిసిపోయి దారుయుగమని చెప్పదగిన స్థితికివచ్చి ఇప్పటికిని మన మీదారుయుగములోనే ఉన్నాము.

ఆంధ్రమహాభారతమును రచియింపించు కాలమునాటి పరిస్థితులెవ్వి? నాటి రాజకీయాభిప్రాయములెట్టివి? సాంఘికాదర్శము లెవ్వి? మతాభినివేశము లెట్లుండెను? ప్రజాబాహుళ్యముయొక్క దృష్టి ఏయుద్యమములపై కేంద్రీకరించి యుండెను? అను ప్రశ్నలకు మన కుత్తరములు భారతములో నుండియే దొరకవలెను. ఆంధ్రమహాభారతము స్వతంత్ర గ్రంథముగాక ఆంధ్రీకరణ మగుటచే నన్నయనాటిసమస్యలన్నియు నిందు ప్రతిబింబించుట కవకాశము లెక్కుడు లేవు. కాని అదృష్టవశమున భారతకర్తలు "తు" "చ" తప్పకుండ ఆంధ్రీకరింపవలెనను సంకెలలో దగుల్కొనక చాలవరకు స్వతంత్రమార్గమున పోవుటచే ఆంధ్రమహాభారతము మూలముకన్న రసవత్తరమైన కావ్యమగుటయేగాక అక్కడక్కడ మనకు గావలసిన విషయములను గల్గియున్నది. నన్నయ మాత్రము తనకాలమునాటివారి యభిప్రాయానుసారముగా నాంధ్రీకరించినా డనుటలో అసత్య ముండదు.

ఆంధ్రమహాభారతము స్వతంత్రగ్రంథముగాదు.

నన్నయనాటికి తూర్పుచాళుక్యుల యాధిపత్యము సుస్థిరమై పరరాజులదాడు లనుతుపానులనుండి విముక్తి గాంచెను. రాజరాజనరేంద్రుడు అంతఃకలహములుగాని, పెరవారి భయముగాని లేక నలుబది సంవత్సరములు శాంతముగ రాజ్య

ఆంధ్రభారతకాలము నాటి శాంతి.

మేలెను. ఆంధ్రదేశకాసారముపై ప్రశాంతత రాజిల్లుచుండుట చేతనే ప్రత్యేకాంధ్రసారస్వతమును సృష్టించవలెనను కోరిక ప్రజలలోను రాజులలోను గూడ జనించెను. అన్యభాషాచరిత్రలను దిలకించినచో మన కిట్టిపరిస్థితులే గోచరించును. ఆంగ్ల సారస్వతము ఎలిజబెత్తురాణికాలములో దేశము స్వాస్థ్య మొందిన తరువాత వికసించెను. విజయనగరసామ్రాజ్యము శతృదుర్జయమై శాంతినెలకొన్నప్పుడే ఆంధ్రప్రబంధసారస్వతము కుసుమించెను. అట్లే చాళుక్యులయధికారము వ్రేళ్లుబారి దేశము శాంతముగానున్న దినములలో నన్నయ తనయద్వితీయారంభమునకు దొరకొనెను. అంతవరకు నాంధ్రులు రాజరాజనరేంద్రుడు చెప్పినట్లు భారతమును బహుభాషల బహువిధముల బహుజనముల వలన వినుచు తృప్తినందకపోయిరి. కావుననే 'తెనుగున రచియింపు మధికధీయుక్తి మెయిన్' అన్నాడు.

ఆంధ్రదేశ భాషాభిమానము.

అప్పుడే ఆంధ్రులకు నాంధ్రభాషయందును ఆంధ్రభూమియందును నూతనాభిమానము పుట్టుచుండెను. నన్నయ ఉభయభాషాకావ్యరచనాశోభితు డయ్యు సంస్కృతమును గాదని తెనుగులో రచియించుట ఆతనియాంధ్రభాషాభిమానమునకు తార్కాణము. అట్లే ఆంధ్రదేశము, అందలి పర్వతములు, నదులు నన్నయభట్టారకునకును ఆతని సమకాలీనులకును అత్యంతప్రియదర్శనములై

"ఆంధ్రదేశపుమట్టి అది మహాత్కనకము!
ఆంధ్రదేశపునీరు అది మాకు నమృతము"

అనిపాడుచుండిరి. నన్నయ తనశ్రోతల హృదయమును జూరగొనుటకే మూలములో లేకున్నను అర్జునతీర్థయాత్రాఘట్టమునందు వేగిదేశ ప్రశంసను జొప్పించినాడు. అర్జునుడు పూర్వసముద్ర తీరంబున మహేంద్రపర్వతంబు సూచుచు

సీ॥ "దక్షిణగంగనా దద్దయునొప్పిన
గోదావరియు జగదాదియైన
భీమేశ్వరంబును బెడగగుచున్నశ్రీ
పర్వతంబునుజూచి యుర్విలోన
ననఘమై శిష్టాగ్రహారభూయిష్టమై
ధరణీసురోత్తమాధ్వరవిధాన
పుణ్యసమృద్ధమై పొలుచు వేగీదేశ
విభవంబు జూచుచు..."

దక్షిణమునకు బోయెనని వర్ణించినాడు.

ఆంధ్రభారత రచనముం బ్రేరేపించిన నిగూఢకారణ మింకొకటి కలదు. అదియే ముఖ్యముగ మనము గమనింప

హిందూమత పునరుద్ధరణము.

దగినది. పదునొకండవశతాబ్దములో వైదికమతమును పునరుద్ధరించుటకు చేయబడిన యత్నములలో సారస్వత సహాయము బాగుగా గుర్తింపబడెను. శంకరుని యనంతరము బౌద్ధజైనమతములు నిస్తేజస్కములై ప్రజాభిమానమును

గోల్పోయెను. ప్రజాసామాన్యములో మతవ్యాప్తికై వ్యావహారికభాషల యుపయోగమును మొదట గుర్తించినవాడు బుద్ధుడు. బౌద్ధులును జైనులును ఆకాలపు ప్రాకృతభాషలలో ప్రచారమొనరించి మతగ్రంథములను వ్రాసి వైదికమతావలంబులను పెక్కండ్రను తమతమ మతములలో గలుపుకొనుచుండగా ఈరహస్యమును గుర్తెరుంగని వైదికమతాచార్యులు ఊరికే దిక్కులు చూచుచుండిరి. తమ కాలిక్రిందకన్న మెట్లు బౌద్ధాదులు త్రవ్విరో తెలుసుకోలేక మిన్నకుండిరి. తత్కారణమున ఉన్నతజాతులలో బ్రాహ్మణమతావలంబులు పెక్కులున్నను పామరజనులు సామాన్యముగ బౌద్ధజైనసంప్రదాయాభిమానులుగ నుండిరి. ఆంధ్రదేశములో వైదికమతము నామమాత్రావశిష్టమై యుండెను. మొదట బౌద్ధులు తరువాత జైనులును ఆంధ్రదేశమును తమతమ మతగ్రంథములతోను, సంస్థలతోను, శిల్పనైపుణ్యముజూపించుకట్టడములతోను నింపివేసిరి. చాళుక్యులకుముందు ఆంధ్రదేశమును పాలించిన రాజవంశములలో పెక్కురు బౌద్ధ జైన మతావలంబకులు. ఆంధ్రదేశమన్నమాటేమి? దక్షిణహిందూస్థానములోగొప్పభాగమునందు బౌద్ధజైనమతములు పాతుకొనియుండగా కుమారిల భట్టు, శంకరుడు మున్నగువారు తమ నిశితపాండిత్యముచే బౌద్ధ జైన సిద్ధాంతములను నిరంతరాయముగ ఖండించుటచే ప్రజాభిప్రాయము తిరిగి వైదికమతమువంకకు మరలెను. కాని శంకరుడుకూడ దేవభాషామూలకముగ ప్రచారమొనర్చుటచే వైదికమతవ్యాపనము కుంటువడి మెల్లగ జరిగెను.

వ్యావహారిక భాషామూలమున వైదికమతమును ప్రజాంగీకారమును పొందించిన మహానుభావుడు నన్నయ. ఆంధ్రమహాభారతము రచియింపబడిన తోడనే ఆర్యధర్మ సాంప్రదాయములు ప్రజలకు సులభముగ నర్థముకాజొచ్చెను. ఆంధ్రమహాభారత మారంభింపబడినతోడనే బౌద్ధ జైన సాంప్రదాయములు ఆంధ్రభూమినుండి పారిపోవలసివచ్చెను. నన్నయ మహాభారతమువలన నాంధ్ర దేశమునుండి తరిమి వేయబడిన బౌద్ధజైనమతములు కొంత వెలితిని గల్గించకపోలేదు. బౌద్ధజైన మతముల నిర్యాసమువలన సాంఘికముగ గొప్పనష్టముగల్గెను.

బౌద్ధ, జైన వినాశము దాన నష్టములు.

బౌద్ధులుజైనులుగూడ సర్వజనసమత్వము విశ్వసౌభ్రాతృత్వమును ఆదర్శములుగ గల్గియుండిరి. వారిలో రాజునకు భిక్షుకునకు భేదములేదు. వర్ణాశ్రమధర్మములను వారు పాటించరు. వారు క్షాత్రమునుమహాదర్శముగ జేకొనలేదు. శాంతిప్రియులు. రాజులు కేవలము నిరంకుశులుగ నుండక ప్రజాభిప్రాయము బలీయముగనుండెను. కాని హిందూమత పునరుద్ధారణముతో ఈసంస్థలన్నియు తలక్రిందైనవి. వర్ణాశ్రమధర్మములు బహుసంకుచితదృక్పథముతో నవలంబింపబడెను. మూర్ధాభిషిక్తులయండనుగాని నూత్నహిందూమతము సత్వరవ్యాప్తి నొందదని గుర్తించుటచే విద్యాధికులైనబ్రాహ్మణులు క్షత్రియకులమున కెక్కువ ప్రాముఖ్యత నిచ్చి వారిద్వారా వర్ణాశ్రమములు సంరక్షింపజేయుచుండిరి. నన్నయ రాజరాజనరేంద్రుని ప్రశంసించుచు "సమస్తవర్ణాశ్రమధర్మరక్షణ మహామహి

మన్ మహినొప్పు" అన్నాడు. ఉత్తమక్షత్రియ ధర్మమనితలంప బడినయుద్ధము తిరిగి తలయెత్తెను.

సీ॥ "..........................

పరమండలంబుల ధరణీపతుల

నదిమి కప్పంబుల ముదముతో గొనుచును

బలిమి నీయని భూమివలయపతుల

నుక్కడగించుచు........."

క్షత్రియులు కాలముం బుచ్చుచుండిరి.

బ్రాహ్మణులు క్షత్రియుల కెక్కువ ప్రాముఖ్యమిచ్చి నట్లే రాజన్యులు బ్రాహ్మణులకు సర్వస్వాతంత్రతనిచ్చి ప్రత్యేక సౌకర్యములు గల్గించుచుండిరి. రాజాధికారమును పొగడి 'నా విష్ణుఃపృథ్వీపతేః' అనుసూత్రమును గల్పించినందులకై కృతజ్ఞులైనరాజులు, విప్రకులమునెల్ల బోగ్రించుచు 'అగ్రజన్ములకు ననుగ్రహమున జారుతరమహాగ్రహారంబులిచ్చుచు' పోషించిరి. రాజరాజనరేంద్రుడు మున్నగు చాళుక్యు లట్టివారు. రాజరాజనరేంద్రుడు 'ఇవియేనున్ సతతంబు నాయెడగరం బిష్టంబులై యుండు బాయవు భూదేవకులాభితర్పణమహీయః ప్రీతి యుఙ్' అనిచెప్పినాడు ఇట్లు బ్రాహ్మణ క్షత్రియు లొండొరుల సన్మానములో ప్రజా బాహుళ్యమును గుర్తించలేదు. వారి మాటయే వినబడదు. వారిభావములేమో వారియభిప్రాయము లేమో వర్ణించుట కవులపనిగాదు.

ఇట్లు బౌద్ధజైనమతవినాశనము ప్రజల నధోగతి పాలు జేసినను ఆంధ్రభారతముచే ప్రేరేపింపబడిన క్షాత్రతేజము వ్యర్థముగా పోలేదు. మొదట మొదట ఈక్షాత్రము ఆంధ్రదేశము నన్యోన్యకలహములలో ముంచివైచినది. ఏవో కొన్ని తాలూకాలకు ఒక్క యుద్ధప్రియుడు రాజై పొరుగురాజులకుగాని తనకుగాని శాంతిలేకుండ కలహప్రియుడై నిత్య జైత్రయాత్రలకు సిద్ధమగుచుండెడివాడు. ఓరుగల్లున కాకతీయులు తమ సామ్రాజ్యమును స్థాపించువరకు దేశ మిట్లే యుండెడిది. నన్నయకాలమునుండి తిక్కనవరకు నాంధ్రభారతమును పూర్తిచేయు ప్రయత్నములు సేయబడకుండుటకు దేశమందలి యశాంతియే కారణ మనవలెను. దేశమునం దిట్లు రగులుచున్న శౌర్యాగ్నియే హిందూమతమును హిందూజాతిని సంరక్షింపగల్గెను. నూతనహిందూమతము వ్యాపించుచుండగనే మహమ్మదీయులదండు దేశముపై నశనిఘాతమువలె పడెను. శూరులైన మహమ్మదీయులను మించిన యుద్ధప్రియులును, క్షాత్రవంతులునైన క్షత్రియవంశస్థులే వారి నెదుర్కొనుటకు సమర్థులు. ఆంధ్రమహాభారతము కారణముగ 'ఓరుగల్లున రాజవీరలాంఛనముగ పలుశస్త్రశాలలు' నిల్చినవి. కనుకనే హిందూమత ముద్ధరింపబడెను. ఈహిందూమతాభినివేశమే యాంధ్రులను మరియొక సామ్రాజ్యస్థాపనమునకు ప్రేరేపించెను. సామ్రాజ్యనిర్మాణము ఆంధ్రులకు ఉగ్గుపాలతో నబ్బినవిద్య. ఆంధ్రజాతి తొలుదొల్తనే గొప్ప

హిందూ మత పునరుద్ధారణమున లాభములు.

సామ్రాజ్యము నిర్మించి క్రీస్తుతరువాత నాల్గు శతాబ్దములు జగద్విఖ్యాతి నొందినది. తరువాత కాకతీయ సామ్రాజ్యము ఆంధ్రుల రెండవమహాప్రయత్నము. మూడవదగువిజయనగర సామ్రాజ్యమును సృజించిన యాంధ్రులు తమ సామ్రాజ్య నిర్మాణశక్తిని తామే మించిపోయిరి. నన్నయ ఆంధ్రత్వము, ఆంధ్రభాష, ఆంధ్రశౌర్యము అను త్రేతాగ్నుల కులబ్రాహ్మణుడై నిత్యము వేల్చినాడు గావుననే "విద్యానగర రాజవీథుల కవితకు పెళ్ళిపందిళ్ళు కప్పించు" సమయము సిద్ధించినది.

ఆంధ్ర మహాభారతము నన్నయ తెలుగువారికి ప్రసాదించినతోడనే దాని 'ప్రసన్నకథాకవితార్థయుక్తియు' 'అక్షరరమ్యతయు' ప్రజలను ముగ్ధుల జేసివైచుటచే నితరభారతములజెండా పడిపోయెను. అధర్వణునిచే వ్రాయ బడినవని చెప్పబడు జైనభారతాదులు ప్రజాదరణములేకపోవుటచే నశించినవి.

జైన బౌద్ధవాఙ్మయ నాశనమునకు తెలుగు భారతముయొక్క ప్రాశస్త్యమే కారణము.

నన్నయకు కొంచెము ముందుగను తరువాత కొన్ని శతాబ్దములవరకును ఆంధ్రదేశములో రేగిన జైనహైందవప్రతిస్పర్థలలో ఆంధ్ర బౌద్ధ జైనవాఙ్మయము నశించియుండును. ఈ వివాదములతో నిండియుండుటచే నాంధ్ర దేశమునందు నన్నయ తరువాత రెండు శతాబ్దములవరకు గొప్ప సారస్వతాభివృద్ధి కాని శిల్పప్రాగల్భ్యముగాని కనుబడదు. బౌద్ధజైనులు ముఖ్యముగ శిల్పప్రియులుగను, సారస్వతాభిమానులుగను, శాస్త్రవిమర్శకులుగను పేరుగాంచిరి. "అమరావతీ పట్టణమున

బౌద్ధులు విశ్వవిద్యాలయములు* స్థాపించిన స్థలములు బీడులై పోయెను. బౌద్ధులు విద్యాభివృద్ధికై మహత్ప్రయత్నము లొనర్చిరనుటకు "నాళందా" విశ్వవిద్యాలయము మరువరాని చిహ్నము. ప్రజాసామాన్యములో విద్యాగంధము వ్యాపింప జేయుటకై బౌద్ధజైనభిక్షువులు పాటుపడెడివారనియు, ప్రాథమికవిద్యకై వారు చేసిన యత్నములు ప్రశంసార్హములనియు పండితు లభిప్రాయపడుచున్నారు. నూతన హిందూమత ప్రాబల్యమున బ్రాహ్మణ క్షత్రియులకు ప్రాముఖ్యమును తదితరజనసామాన్యమున కప్రాముఖ్యతయును గల్గుటచే ప్రాథమికవిద్య నశించెనని గూడ చెప్పెదరు.

వేదవాఙ్మయము తెనిగించినచో?

నూతన హిందూమతోద్ధారకులగు నన్నయ రాజరాజ నరేంద్రుడు మున్నగువారు పురాణముల నాంధ్రీకరించుటతో నారంభింపక వేదవాఙ్మయమునే పరిశోధించి తెనిగించినచో దేశచరిత్ర కేవలము మారిపోయి యుండును. రాజరాజ నరేంద్రుడుస్వయముగ 'వివిధాగమవిహితశ్రము' డట. నన్నయ 'సంహితాభ్యాసుడు'. ఇట్టి వీరు ప్రాచీన వేదవాఙ్మయము నాంధ్రభాషలోనికి దీసికొనివచ్చిన నెన్నియోమడుగు లధికోపకారము చేసినవారయి యుందురు. వేదవాఙ్మయము నాటికి ఆర్యులలో గన్పట్టు సాంఘిక రాజకీయసంస్థలు విశాలములై ప్రజాస్వామ్యసంబంధములై యుండెను. చాతుర్వర్ణ్యవిభాగము నాడు నేటివలె సంకుచితమై ఉన్నతవర్ణముల యాధిక్యమునే బోధించునదిగ లేకుండెను. అట్లే స్త్రీల కెక్కువ స్వాతంత్ర్య

మును గౌరవమును వేదము లోసంగినవి. పురాణకాలమునాటికి బ్రాహ్మణాదుల యాధిక్యత నిరాఘమున పాతుకొనిపోయెను. స్త్రీలయొక్క హక్కులును ధర్మములును ప్రాతమాటలై పోయెను. విజయనగరనిర్మాతలు వైదికవాఙ్మయమును పునరుద్ధరింపగోరి మాధవవిద్యారణ్యులచే వేదభాష్యమును వ్రాయించిరిగాని అప్పటికి వైదికవాఙ్మయము నందలి రాజకీయసంస్థలు భాష్యకారులకే యర్థమయి యుండవు. ఏలన చిరకాలమునుండి నిరంకుశపాలన కలవాటుపడిన ప్రజలకు ప్రజాస్వామికసంస్థలు రుచించవు. అర్థమునుకావు.

సంస్కృతభారతమునకును ఆంధ్రభారతమునకును దల్లి పిల్లల సంబంధమున్నను మూలగ్రంథము రచించునాటికిగల యభిప్రాయములును సంస్థలును ఆంధ్రమునందు మరియు సంకుచితములై పోయినవి. ఇది నన్నయభట్టు లేఖినియొక్క పొరపాటుకాదు. నన్నయ తనకాలములో ప్రజలయందును విద్యాధికులయందును గల యభిప్రాయముల ప్రకారము ఆయాఘట్టములందు వ్రాసినాడు. ఇట్టి మార్పులను మనము జాగ్రత్తతో పరిశీలించిన మనకు నన్నయనాటి సాంఘికరాజకీయాభిప్రాయములు వెల్లడియగును. ఆంధ్రభారతము భాషాంతరీకరణ మగుటచే నిందులో గ్రంథకర్త యభిప్రాయము లెవ్వియో తెలిసికొనుట కొంత కష్టసాధ్యము. అయినను నివి గమనింపదగినవి.

ఆంధ్రమహాభారత కాలమునాటికి ప్రజాభిప్రాయము ప్రాముఖ్యమును గోల్పోయి రాజుల యాధిక్యత సుస్థాపిత

మయ్యెను. సంస్కృత భారతములో రాజుల వంశనామములు గాని వారిపేర్లుగాని తరుచు పేర్కొనబడవు. తరుచుగా ప్రజానామములు వినబడుచుండును. కురువులు, పాంచాలురు, మాగధులు, యదువృష్ణి భోజులు, వంగ, కళింగ, కాశ్మీర, కాంభోజ, గౌడాంధ్రులు. ఇట్లు రాజులు తాము పాలించు ప్రజానామములచే తెలియబడుచుండిరి. ఆంధ్రభారతము నాటికి రాజులు తమ వంశనామములచే పేర్కొనబడుచుండిరి. రాజరాజనరేంద్రుని ఉత్తమచాళుక్యుడు, విమలాదిత్య తనూజుడు, రాజమహేంద్రుడు అని నన్నయ సంబోధించునేగాని ఆంధ్రుల పేరుతో పిలువడు. రాజసూయాధ్వర మప్పుడు ధర్మరాజునకు కానుకలు చెల్లించినారని చెప్పిన వారిలో పెక్కురు రాజులు లేనివారుగా ఉన్నారు.

రాజకీయాభిప్రాయములు, ప్రజల ప్రాముఖ్యత.

'ద్వ్యక్షాన్ త్ర్యక్షాన్ లలాటాక్షాన్ నానాదిగ్భ్యః సమాగతాన్

ఔష్ణీకానంతవాసాంశ్చ రోమకాన్ పురుషాదకాన్

ఏకపాదాంశ్చ తత్రాహమపశ్యం ద్వారి వారితాన్

చీనాన్ శకాంస్తథా చోఢ్రాన్ బర్బరాన్ వనవాసినః

వార్ష్ణేయాన్ హారహూణాంశ్చ కృష్ణాన్ హైమవతాంస్తథా.'

నన్నయ వీరంద రముఖ్యులనియైన విడచియుండవలెను. లేదా వీరు రాజాధికారములో లేనివారగుటచేతను ఆతని కాలము నాటికి రాజులేని ప్రజాసమూహములు లేకపోవుటచే నతనికి వింతగా కన్పడి విడిచియుండవలెను.

నన్నయ మూలములో పౌరుల కివ్వబడిన ప్రాముఖ్యత నివ్వకుండుటజూడ నాతనికాలములో ప్రజాభిప్రాయమున కెంత విలువయుండెడిదో మన మెరుంగగలము.

'సమానీయబహూన్ విప్రాన్ భీష్మం విదురమేవచ
అన్యాంశ్చ సుహృదో రాజన్ కురూన్ సర్వాంస్తథైవచ.'

అనుదానిని నన్నయ ఇట్లు వ్రాసినాడు. "ఇట్లేకోత్తర శతపుత్రులంబడసియున్న ధృతరాష్ట్రుకడకు భీష్మవిదురాది బంధుజనులును పురోహితప్రముఖ బ్రాహ్మణవరులును వచ్చి" ప్రజలమాట యెత్తనేలేదు. ఇంకొకవిశేషము. మూలములో ధృతరాష్ట్రు డందర నాహ్వానించెనని యుండ రాజఠీవికి లోపమని భీష్మాదులు రాజుకడకు స్వయముగ వెళ్ళినారని చెప్పినాడు.

నన్నయ పౌరులకు ప్రాముఖ్యతనివ్వడు.

పాండురాజు మునిశాపమున నరణ్యములోనుండ నిశ్చయించి, తన నిశ్చయమును ధృతరాష్ట్రాదులకు వార్త నంపుచు ఇట్లు చెప్పినాడు.

'కౌసల్యా విదురః క్షత్తా రాజా చ సహబంధుభిః
పౌరవృద్ధాశ్చయే తత్ర నివసంత్య స్మదాశ్రయాః'

నన్నయ "హస్తిపురంబునకుం జని నాతపోవృత్తినునికి రాజునకు, సత్యవతీదేవికి, భీష్మునకు, విదురునకు, వృద్ధపురోహితబ్రాహ్మణులకుం జెప్పి" అని రచించెను.

పౌరవృద్ధులకును భృత్యులకును, రాజు కబురుపెట్టుట రాజగౌరవమునకు విరుద్ధమనియే నన్నయ వారిని విడిచి పెట్టెను.

ధర్మరాజును యువరాజుగా చేయగోరి ధృతరాష్ట్రుడు ప్రజలయొక్క కోర్కెలుగూడ మనంబునం దుంచుకొనెను. ధర్మరాజు సద్గుణములను బట్టియే యాతని యువరాజును చేసెను.

"ధృతిస్థైర్యసహిష్ణుత్వాదానృశంస్యాత్తథార్జవాత్
భృత్యానామనుకంపార్థం."

నన్నయ "ధృతరాష్ట్రుడు యుధిష్ఠురు రాజ్యభార ధురంధరునిగా నెరింగి భీష్మ విదురులతో నాలోచించి యౌవ రాజ్యాభిషిక్తుం జేసిన"

సద్గుణములు గలవాడనిగాని, ప్రజల సంతోషపెట్టుటకై చేసెననిగాని చెప్పకపోవుటచే నన్నయ యౌవరాజ్యమునకు వయస్సొకటియే ప్రధానమైనట్లు సూచించినాడు. అతని కాలములో యువరాజును జేయుటకు ప్రజాభిప్రాయ మక్కర లేదు. రాజుకుమారుడై సంతమాత్రముచేత యువరాజగుట సహజమని యాతని యభిప్రాయము. మరియు

'విదితం మే మహాప్రాజ్ఞ భోజేష్వేవ సమంజసమ్
పుత్రంసంత్యక్తవాన్పూర్వం పౌరాణాం హితకామ్యయా.'

ఇట్టిశ్లోకమును నన్నయ పూర్తిగా విడిచిపెట్టినాడు. పౌరులను సంతోషపెట్టుటకై రాజకుమారుని విడిచిపెట్టుట తత్కాలాభిప్రాయములకు కేవలము విరుద్ధము. ఇట్టి భావములాంధ్రభారతములో నున్న ప్రజాసామాన్యమవి చదివి రాజాధికారమును బ్రశ్నింతురని భయపడియుండవలెను.

పౌరులు సంస్కృతభారతము వ్రాయబడ్డ దినములలో తమ యధికారమును గుర్తెరిగి సభలలోను చతుష్పథములందును తమ యభిప్రాయములను నిస్సందేహముగ వెలిబుచ్చుచుండిరి. రాజులను చేయుటకును, వారిని సింహాసనభ్రష్టుల చేయుటకును వారి కధికారము కలదని వారెరుగుదురు. రాజు ధృతరాష్ట్రుడైనను అతని కుమారుడైన దుర్యోధనుని గాదని యుధిష్ఠిరుని రాజుగా చేయగోరుచున్నారు.

పౌరుల హక్కులు.

'గుణైస్సముదితాన్ దృష్ట్వా పౌరాః పాండుసుతాంస్తథా
కథయాం చక్రిరే తేషాం గుణాన్ సంసత్సు భారత
రాజ్యప్రాప్తిం చ సంప్రాప్తం జ్యేష్ఠం పాండుసుతం తథా
కథయంతి స్మ సంభూయ చత్వరేషు సభాసు చ
తే వయం పాండవ జ్యేష్ఠం తరుణం యుద్ధశీలినం
అభిషించామ సాధ్వద్య సత్యకారుణ్యవేదినమ్.'

మూలములో నింత విస్పష్టముగా నున్నను నన్నయ పౌరసభలనుగురించియు, చత్వరముల గురించియు నేమియు చెప్పడు. ఆ సభ లెట్టివో ప్రజలే మరచిపోయిరి. నన్నయ కాలమునాడు ప్రజలు కేవలము ధనకనకవస్తువాహనముల

వలె ఒకరాజు నుండి మరియొక రాజున కివ్వబడువారేకాని వారు రాజుల సింహాసన మెక్కించుట పదభ్రష్టులచేయుట తమ హక్కులని యెరుగరు. పౌరానురాగములేని రాజ్యము సాగదని తెలిసియే దుర్యోధనుడు లోలోపల ప్రజలదిట్టుచు దాన సన్మానంబుల బ్రకృతి జనంబులకు సంతోషము సేయు చుండు.

'శ్రుత్వా తాని వాక్యాని
యుధిష్ఠిరానురక్తానాం పర్యతప్యత దుర్మతిః'
'పౌరానురాగసంతప్తః' అనిఉన్నది సంస్కృతభారతములో.

ప్రజాభిప్రాయమునకు వ్యతిరేకముగాపోవుట ఆ దిన ములలో మహాపదయని రాజు లెరుంగుదురు. దుర్యోధను డిట్లు బీరములు చెప్పగా "ఈరాజ్యంబు మొదలింటగోలె భవదీయం బయినం, బ్రకృతిజనులు వశ్యులుగాకున్నను, క్రమాగతంబయి మాకు నప్రయత్నలభ్యంబగు". ధృతరాష్ట్రుడు వృద్ధు డగుటచే తన యనుభవము నిట్లు తెల్పుచున్నాడు.

'తే పురా సత్కృతా స్తాత పాండునా నాగరా జనాః
కథం యుధిష్ఠిరస్యార్థే న నో హన్యు స్సబాంధవాన్.'

ప్రజలను దిరస్కరించినచో వారుమనలను బంధుమిత్రు లతోసహా చంపకుందురా అని అడుగుచున్నాడు. ఈయభిప్రా యము నన్నయ బొత్తిగా విడిచిపెట్టుటచే ప్రజలు రాజును సంహరించు టాతడు నోటగూడ ఉచ్చరించడని మన మనుకొనవలసి వచ్చుచున్నది. నన్నయ మూలములో లేని కొన్ని అర్థ వంతమగు పదములు దుర్యోధనుని కొసంగి తనకాలపు యభి

ప్రాయమును వెల్వరించుచున్నాడు. 'క్రమాగతంబయి మాకు నప్రయత్నలభ్యంబగు'. నిజముగా కురుపాండవులకాలములో రాజ్యము క్రమాగతమైనంతమాత్రమున నప్రయత్నముగా దొరకక ప్రజాభిప్రాయముపై నాధారపడి గుణవంతునకు మాత్రము దొరకుచుండెను. ప్రకృతిజనులు వశ్యులుగాకున్న నేమి యని ఆకాలపురాజు లనలేరు. వారుప్రజాభిప్రాయమునకు విరుద్ధముగా జేసిన కంసునివలె దుర్మరణము నొందుచుండిరి. దుష్టులగురాజులను చంపుటకు దారిజూపినవాడు మహాత్ము డగు శ్రీకృష్ణభగవానుడే.

రాజులను ప్రతిష్ఠించి తీసివేయు శక్తి గలవారు గనుకనే ఆకాలపుప్రజలు రాజులను తీవ్రముగ విమర్శించుచుండిరి.

ప్రజలుప్రభువుల విమర్శించుచుండిరి.

ఏకచక్రపురవాసియగు నొక పేద బ్రాహ్మణుడు బకాసురునికి ఆహారము పంపుటకు తనవంతువచ్చినప్పుడు శోకించుచు రాజును యిట్లు నిందించినాడు.

'వేత్రకీయే గృహే రాజా నాయం నయమిహాస్థితః
ఉపాయం తం నకురుతే యత్నాదపి సమందధీః।
అనామయం జనస్యాస్య యేనస్యాదద్య శాశ్వతమ్।
ఏతదర్హావయం నూనం వసామో దుర్బలస్య యే'

కావుననే

'రాజానం ప్రథమం విందేత్' అనుచున్నాడు.

రాజు తన ఇంట గూర్చుని ఇవి జూడడు. ఆమందబుద్ధి

యుపాయాంతరమునైన నాలోచింపడు. ఈజనపద మిట్లు విచ్ఛిన్నమై పోవుచున్నది దుర్బలుడైన రాజుక్రింద నున్న మేము కష్టి వనుభవించుట సహజమే. కావున మొదట రాజును ఎన్నుకోవలెను.

ఆంగ్లీకరణములో నింతియే ఉన్నది. "ఈనాటిరాజును కలప డసురనోర్వ బలిమిలేమి!"

రాజు ఉపేక్షాపరుడైనను ప్రజల కాతని విమర్శించు నధికారములేదని తలచియే నన్నయ ఇంతసంక్షేపముగ నాయంశమును ముగించెను. ఏకచక్రపురవాసియైన బ్రాహ్మణు డట్లు నోరు కట్టివేయతగ్గవాడుకాడు. దుర్బలుడైనందుకు రాజును నిందించుటయే గాక తమతప్పుకూడ లేకపోలేదని యెరుంగును. దుర్బలుడును ఉపేక్షాపరుడు నైనరాజును రాజ్యముసేయ నిచ్చుట వారిది తప్పే. కావుననే 'ఏతదర్హావయం నూనం' ఇవి యన్నియు మేము అనుభవింపతగినవే అనుచున్నాడు. ఆకాలములో పౌరుల మొదటికర్తవ్యము 'రాజానం ప్రథమం విందేత్' యోగ్యుడైనరాజు నభిషిక్తుంజేయుటయే. 'తతో భార్యాం తతో ధనమ్' తరువాత వివాహము చేసుకొని ధన మార్జింపవలెను.

2 సాంఘికాచారభేదములు.

నన్నయ కాలములో వర్ణాశ్రమ ధర్మములు పూర్తిగా నెలకొల్పబడి యీ సంస్థయందు వైదికపౌరాణికకాలములందున్న విశాలత్వముచెడి చాతుర్వర్ణ్యములనడుమ విభాగములు పెరిగిపోయి పెద్దగోడలు పెట్టిన ట్లుండెనని చెప్పి

యున్నాను. ఈ కాలములో ప్రాముఖ్యత నందినది ముఖ్యముగ బ్రాహ్మణ క్షత్రియులు. క్షాత్రవంశములను ఏసూర్యచంద్రులకో కలిపి వంశావళులు నిర్మించిన యుత్తమసేవకై మెచ్చి రాజులు బ్రాహ్మణుల నితరవర్ణములకన్న మర్యాదతో జూచుచుండిరి. వారిపైగల పన్నులభారమును తీసివేసిరి. బకాసురవధఘట్టములో మూలమందులేని పద్యమొండు జొప్పించి నన్నయ నాడు బ్రాహ్మణులనుండి పన్నులు గొనుట లేదని చెప్పుచున్నాడు.

'అరయని విప్రులచేతను
ధరణీశులు రూకయును మొదలుగా గొన రె
వ్వరు నిప్పుడు మానిసి
నరి గొనియెడు భక్షణార్థియై విప్రులచేన్.'

కాని కురుపాండవులకాలములో బ్రాహ్మణులుకూడ రాజులకు కప్పములు కానుకలు నిచ్చుచుండిరనుటకు ఈక్రింది శ్లోకములు తార్కాణము.

"గోవాసనా బ్రాహ్మణాశ్చ దాసనీయాశ్చ సర్వశః
త్రిఖర్వం బలి మాదాయ ద్వారితిష్ఠంతి వారితాః
బ్రాహ్మణా వాటధానాశ్చ గోమంతశ్శతసంఘశః
కమండలూనుపాదాయ జాతరూపమయాన్ శుభాన్
ఏవం బలిం సమాదాయ ప్రవేశం లేభి రే నచ"

యుధిష్ఠిరుని రాజసూయయాగసందర్భమున గోవాసనులను బ్రాహ్మణులు మూడుగాడిదెలబరువు బంగారము

కానుకగా తెచ్చియు ద్వారమువద్ద నాపివేయబడిరి. అట్లే వాట ధానులను బ్రాహ్మణులు బంగారుమయమైన రమ్యములగు కమండలువులం దెచ్చి లోపలికి పోజాలకపోయిరి అని దుర్యోధనుడు తండ్రితో చెప్పుచున్నాడు. నన్నయకాలపు రాజులు విశేషాగ్రహారములు బ్రాహ్మణుల కిచ్చి, బ్రాహ్మణమాన్యములపై ఒక్కరూకనేనియు పన్నుగొనకున్నచో వారిబొక్కసములెట్లు నిండియుండెను? తదితరవర్ణములపై నంతకు రెండురెట్లు పన్ను విధించినగాని రాజ్యము లెట్లు సాగుచుండెడివి? కాన పన్నులభారము ప్రజావళిపై మిక్కుటముగ నుండెనని మన మూహించవలెను. క్రైస్తవదేశములలోకూడ నిట్లే రాజులు పురోహితు (Clergy) లనబడు వారి మాన్యములపై పన్నులువేయక ప్రజలను పీడించుచుండుటచేతనే ఫ్రెంచి విప్లవము గల్గెనని చరిత్రకారులు చెప్పుదురు. మనదేశములోకూడ నిట్టి విప్లవములు రావలసినదే కాని ప్రజలు తమ హక్కుల నెరుంగకుండుటచేతను విద్యావంతులుగాకుండుటచేతను రాలేదు.

మరియు నారాజసూయంబు చూచుటకై యుధిష్ఠిరుడు చాతుర్వర్ణ్యములవారిని పిలువనంపెనని మూలములో నుండగా తా నేమిచెప్పెనో చూపడు.

సహదేవుడు:—

“ఉపశృత్య వచో రాజ్ఞస్సదూతాన్ ప్రాహిణోత్తదా.
ఆమంత్రయధ్వం రాష్ట్రేషు బ్రాహ్మణాన్ భూమిపా నథ
విశశ్చమాన్యాన్ శూద్రాంశ్చ సర్వానానయ తేతి చ”

నన్నయ యిట్లువ్రాయుచున్నాడు ! "నిఖిలమహీతలంబునం గల బ్రాహ్మణక్షత్రియాదుల నెల్లరాబనుపు మనిపంచిన" వైశ్య శూద్రుల నెన్నుట అనావశ్యకమనియే విడిచెను.

ఆయుధిష్ఠిరుని యజ్ఞశాలయందు అన్నిజాతులును అన్ని వర్ణములవారు నుండిరట.

"ప్రీత్యర్థం బ్రాహ్మణాశ్చైవ క్షత్రియాశ్చ వినిర్జితాః
ఉపాజహ్రుర్విశశ్చైవ శూద్రాః శుశ్రూషవస్తథా ।

బ్రాహ్మణ క్షత్రియ వైశ్యశూద్రు లెల్ల కానుక లిచ్చిరి.

"ప్రీత్యాచ బహుమానాచ్చాప్యుపాగచ్ఛన్ యుధిష్ఠిరమ్
సర్వే మ్లేచ్ఛాః సర్వవర్ణా ఆదిమధ్యాంతజాస్తథా"

మ్లేచ్ఛులందరును ఉత్తమమధ్యమాధమ జాతులలో బుట్టిన సకలజనులును ప్రీతితో గానుకల తెచ్చిరి.

"నానాదేశసముత్థైశ్చ నానాజాతిభిరేవచ
పర్యస్త ఇవలోకోయం యుధిష్ఠిరనివేశనే"

ఆయుధిష్ఠిరునియజ్ఞశాలలో సకలదేశములవారును సర్వ వర్ణములు నిండియుండుటచే బ్రపంచమెల్ల నచ్చట నున్నట్లుండె.

రాజాశ్రయము, బ్రాహ్మణుల వ్యక్తిత్వలోపము.

ఇట్లురాజాశ్రయమునే నమ్ముకొని జీవించువారుగనుకనే నన్నయనాటికి బ్రాహ్మణులు తమశౌర్యాదిగుణముల చాల వరకు గోల్పోయిరి. కృపద్రోణాశ్వత్థామల వలెవారు యుద్ధవిశారదులై యుండ లేదు. రాజులు వారిని రక్షించిన గలదు.

లేకున్న నాత్మరక్షణోపాయములేదు వారికి. ద్రౌపదీస్వయంవరసందర్భమున నాకాలపుబ్రాహ్మణుల యుద్ధాభినివేశము స్వాతంత్ర్యభావము గోచరించును. రాజు లందరు కోపగించి బ్రాహ్మణునకేమి? రాజకన్య నిచ్చుటేమి? ద్రుపదుడు వృథావమానంబు గల్పించెనని నాతనిజంప నుద్యుక్తులుకాగా "శరణాగతుండయిన దృపదు నోడకుండుమని బ్రాహ్మణులు దమతమ దండాజినములెత్తికొని ప్రతిబలంబుపై వీచి"రట. ఆకాలమున బ్రాహ్మణవీరులు క్షత్రియవీరులకు వెనుదీసెడివారుగారని దీన మనకు దెలియును.

స్త్రీలు, వారిస్వాతంత్ర్యము:—కురుపాండవులనాడు సంఘములో స్త్రీలకెక్కువ ప్రాముఖ్యతయు వ్యక్తిత్వమునుండెను. వార లించుమించు పురుషులకు గలహక్కులను గల్గియుండిరి. స్త్రీల పునర్వివాహప్రశంస నాటివారికి వింతగాగన్పించుటలేదు.

స్త్రీలకు సమాన హక్కులు.

అది యప్పటి కింకను ఆచరణలో నున్న విషయమే. స్త్రీ లెప్పుడును పతికన్న న్యూనలై యాతనిపంపు సేయుటయే ఆదర్శముగాగలవారుకారు. సంతానవృద్ధి ఆకాలములో నొక గొప్పయాదర్శముగనుండెను. సంతానార్థమై వారు అన్యపతుల గొనుటగలదు. ధృతరాష్ట్ర పాండురాజులజననము, పాండవుల జన్మము దీనికిదృష్టాంతములు. నన్నయనాటికి సంఘమునందు స్త్రీలయెడగలభావము లెట్లుమారెనో గమనించదగినది. మూలములో స్త్రీలప్రశంసవచ్చినచోట నన్నయ ఊరకుండును.

పాండురాజుమరణానంతరము పాండవులు హస్తినాపురము నకు వచ్చిన సందర్భమున కవి యిట్లువర్ణించినాడు.

"స్త్రీసంఘాః క్షత్రసంఘాశ్చ యానసంఘసమాస్థితాః
బ్రాహ్మణైస్సహ నిర్జగ్ముర్బ్రాహ్మణానాంచ యోషితః."

నన్నయ యిట్లు వ్రాసినాడు. 'సురలవరప్రసాదమున జూచె సుపుత్రుల బాండురాజు భాసురముగగాంచె తత్సుతుల జాతము రండని పౌరులెల్ల". స్త్రీలిట్టి ఉత్సవములజూచుటకై సంఘములుగ బయటికిపోవుట అందులో బ్రాహ్మణస్త్రీలు పోవుట విరుద్ధమనియే నన్నయ వారిమాట నెత్తలేదు.

పాండురాజు కుంతిని సంతానప్రాప్తికై నియోగించి నప్పుడు పూర్వకాలమునందు స్త్రీవివాహవిషయమయి ఎట్టి

స్త్రీలు అనావృతలు

యాచారము లుండెనో సూచించుచు శ్వేతకేతువు ఆతని తల్లికథను చెప్పి నాడు. స్త్రీలు ఆకాలములో అనావృతలై నియతానియత పురుషలయి ప్రవర్తిల్లుచుండిరి. ఇట్లుండ ఉద్దాలకుని భార్యను అతిథియైవచ్చిన విప్రుండొకడు పుత్రార్థంబు కామించెనట. అంత నా మునికుమారుడైన శ్వేతకేతు డలిగి యాధర్మము పనికిరాదని శాసించెనట. నన్నయ యీవిషయమయి ఇట్లు నిస్సందేహముగ వ్రాయుచున్నాడు.

'సీ॥ .... అన్యపురుష

....

సంగమంబునజేసి సకలపాతకములు
నగు బరిగ్రహాభూతలయినసతుల

స్త్రీకి మర్యాద యిమ్మనుష్యులకెల్ల
జేసితి లోకప్రసిద్ధిగాగ
నిట్టి సర్వజ్ఞమైన మర్యాద మానవులకు
నద్దయు హితముగా ధర్మమూర్తి

తే. గీ. బ్రహ్మఘనసమానుడగు శ్వేతకేతుండు
నిలిపె నదియు ధారుణీజనంబు
నందు లోకపూజ్యమై ప్రవర్తిల్లుచు
నుండె శిష్టసంప్రయుక్తి జేసి.'

మూలములో పాండురాజు ఇట్లు చెప్పుచున్నాడు.

"అస్మింస్తు లోకే న చిరాన్మర్యాదేయం శుచిస్మితే"
"క్షతి తేన పురా భీరు మర్యాదా స్థాపితా బలాత్."

బలవంతముగ మునికుమారుడీకుమర్యాదచేసెనని కురుపాండవులనా డనుకొనుచుండగా నన్నయ ఈమర్యాద బ్రహ్మతో సమానుడైన శ్వేతకేతు లోకహితార్థము చేసెనని రూఢిగా చెప్పుచున్నాడు. ఆ సందర్భములోనే పతి నతిక్రమించిన సతికి మహాపాతకమగు నని చెప్పుచు సతి నతిక్రమించిన పతికి నట్టి పాతకమే కల్గుననుదానిని చెప్పక విడచినాడు.

"వ్యుచ్చరంత్యాః పతిం నార్యా అద్య ప్రభృతి పాతకమ్
భార్యాం తథావ్యుచ్చరతః కౌమారబ్రహ్మచారిణీమ్
పతివ్రతామేతదేవ భవితా పాతకం భువి"

పురుషులయెడ స్త్రీల కెట్టిబాధ్యత లుండెనో స్త్రీలయెడ పురుషున కట్టిబాధ్యత లున్నవని నన్నయకాలపువారు గుర్తిం

చరు. ప్రజాభిప్రాయమునం దిట్టిమార్పులుగల్గుట యాశ్చ ర్యము.

ఇట్లే బకాసురవధఘట్టమునందు ఏకచక్రపురవాసి యైన బ్రాహ్మణునకు నాతని భార్యకును గల్గిన వివాదమును బట్టి స్త్రీపురుషులసంబంధము లాదినంబులలో ఎట్లుండెనో విమర్శించుట లాభజనకము. బ్రాహ్మణి బకాసురునికి తా నాహారముగ నేగెదనని చెప్పి అందులకు ముఖ్యకారణము నిట్లు చెప్పెను, "నేను నీపుత్రుని పుత్రికను నీవులేక పోషింపజాలను. నీవు పోయినతర్వాత అనాథనైన నన్ను జనులు బలవంతము చేసి పెండ్లికి ప్రోత్సహింతురు."

నన్నయ భారతప్రకారము ఆమెకు దోచిన ముఖ్య కారణ మిది.

"పురుషుకంటె మున్ను పరలోక మేగిన
సతియ నోచినదియు సతులలోన
బురుషహీనయైన బరమపతివ్రత
యయ్యు జగముచేత బ్రియ్యపడదె."

మూలములో ఇట్లున్నది.

"వ్యుష్టి రేషాపరా స్త్రీణాం పూర్వం భర్తుః పరాంగతిమ్
గంతుం బ్రహ్మన్ సపుత్రాణామితి ధర్మవిదో విదుః"

సంతానవతులైన స్త్రీలు పతికన్నముందు మరణిం చుట మహాభాగ్యమని ధర్మవిదులు చెప్పుదురు.

నన్నయ వ్రాసినట్లు సంతానము ఉన్నా లేకున్నా స్త్రీలు పతికన్న ముందు జనిపోవుటయే మహాదాదర్శమని యాకాలపు జను లనుకోలేదు. పతివిహీనయైనంతమాత్రమున బతివ్రతను గూడ చుల్కనగా జూచు దౌర్భాగ్యము పూర్వకాలములో లేదు. నన్నయనాటి కట్టి యభిప్రాయములు బలకరములై వేర్లు పాదుకొనిపోయెను.

స్త్రీ పునర్వివాహము

పతివిహీనయైన సతిని లోకులు పునర్దారగా స్వీకరించుట కాకాలములో సందేహము లేదు.

"ఉత్సృష్టమామిషం భూమౌ ప్రార్థయంతి యథాఖగాః
ప్రార్థయంతి జనాస్సర్వే పతిహీనాం తథాస్త్రియమ్."

నన్నయ ఇట్లాంధ్రీకరించినాడు.

"పడినయామిషంబు పక్షు లపేక్షించు
నట్లు పురుషహీనయయిన యువతి
జూచి యెల్లవారు జులుక నపేక్షింతు
రిదియు బాపమనక హీనమతులు."

సంస్కృతభారతమునాటికి పతిహీనయయిన స్త్రీని భార్యగా గోరుట జనసామాన్యమునకు తప్పుగా దోచలేదు. కాని నన్నయకాలములో హీనమతులు మాత్రము బాపమనక యట్టికోరిక గోరుచున్నారని వ్రాయబడుటచే స్త్రీ పునర్వివాహవిషయములో నెట్టి తీవ్రాభిప్రాయభేదము గల్గెనో గమనించదగినది.

కురుపాంచాలుర కాలములో స్త్రీలు యుద్ధశీలలుగ కూడనుండిరని మనకు దెలియవచ్చుచున్నది. శ్రీకృష్ణుడు ద్వారవతిలో నిర్మించిన దుర్గమందు

స్త్రీల శూరత్వము

"స్త్రీయోపి యస్యాంయుధ్యేయుః కిమువృష్ణి మహారథాః"

స్త్రీలే యుద్ధము జేయగలరు. వృష్ణియోధులమాట చెప్పనేల అని అన్నాడు. నన్నయ యీవిషయము నాంధ్రీకరించకపోవుటకు కారణము. ఆతనినాటికి స్త్రీలు తమవ్యక్తిత్వమును గోల్పోయి పురుషాధీనులగుటయే యని గుర్తించదగినది.

ఆంధ్రభారతము రసవత్తరమైన కావ్యము.

ఇల్లు ఆంధ్రమహాభారతము సాంఘిక రాజకీయాభిప్రాయములలో మూలముకన్న సంకుచితముగనున్నను కావ్యదృష్టితో చూచినచో సంస్కృతభారతముకన్న మిక్కిలి రసవత్తరమయినదని తెలుగుభారతములోని ప్రతిపులయు తెల్పుచుండును. భారతమును బలువురు బలుదృష్టులతో చూచిరట.

"సీ॥ ధర్మతత్వజ్ఞులు ధర్మశాస్త్రంబని
యధ్యాత్మవిదులు వేదాంతమనియు
నీతివిచక్షణుల్ నీతిశాస్త్రంబని
కవివృషభులు మహాకావ్యమనియు
లాక్షణికులు సర్వలక్ష్యసంగ్రహమని"

నన్నయ కవివృషభుడు గాన నీతడు భారతమును మహా కావ్యమువలె సృష్టింపగలెను.

"ఆంధ్ర మహాభారతము సంస్కృత మహాభారతము నుండి కథమాత్రము గ్రహించి దానికంటె వేయిరెట్లు అధిక మనోహరముగ రచియించిన స్వతంత్ర మహాకావ్యమని చెప్పకతప్పదు. మూలములోలేని అర్థాలంకారములు రసభావ ములును మానవస్వభావవర్ణనలును దెలుగు భారతమునం దెచ్చట జూచినను విచ్చలవిడిగా గానవచ్చును. మూలములోని విసుగు పుట్టించెడి యనేకదీర్ఘ కథానకములును వర్ణనలును వేదాంతఘట్టములును తెలుగునందు లేనేలేవు. ఇట్లు చేయక సంస్కృతములోని 'చ' కు దెనుగున 'ను' పడ్డదా లేదా యని ఇప్పటి కొందరుకవులవలె జూచుకొనుచు తెనిగించినచో తిక్కనకావ్యము పృథివిలోని యుత్తమకావ్యములలో నొక్క టియైయుండదు."

అని లక్ష్మణరావుపంతులువారు వ్రాసిరి. నన్నయ కూడ ఈయుత్తమపద్ధతినే యవలంబించెను.

పాండురాజు అరణ్యములో తపోవృత్తినుండ నిశ్చయించి కుంతీమాద్రుల హస్తినాపురమునకు పొమ్మనగా వారు ఒడం బడక నీతోనేయుండెద మని చెప్పిరి ఈ సందర్భములో మూలమందు లేని కొన్నిమాటలు మాత్రము జేర్చి రసవిషయ సమై మనుష్యస్వభావమును పూర్తిగా వెల్వరించని వర్ణన మును నన్నయ రసవంతముగ చేసినాడు!.

"హస్తిపురంబునంకుం జని యందుండుండనిన వారలు బాష్పపూరితనయనలై"

బాష్ప పూరితనయనలై రను రవంత జేర్చుటతో నావర్ణనకు జీవము గల్గినది.

ఇట్టే పాండురాజు మృగమిథునమును జంపుఘట్టములో బాండునకు మృగమునకును జంతువుల జంపవచ్చునాలేదాయని దీర్ఘమును నిస్సారమైన వివాదము జరుగుచుండ నన్నయ ఈ ఘట్టమును ఎట్లు సొంపుగ జేసినాడో చూడుడు.

"పరవనోపకయున్న మైమరచి పెంటి
బెనగియున్నను బ్రసవింప మొనసియున్న
దెవులుకొనియున్న మృగముల దివిరి యేయ
రెఱచి యాహారముగమనునెఱుకులయిన"

ఇట్లు తన దయార్ద్రితను చూపినాడు.

రాజసూయవర్ణన సందర్భమున మూలమునందు రసవంతమైన కవిత్వము బొత్తిగా లేదు. కవి ఎంతసేపు రాజసూయమును జూడవచ్చిన రాజులు, వారు తెచ్చిన కానుకల యొక్కయు జాపితాల నిచ్చుటతో తృప్తిబొందెను. నన్నయ ఈజాపితా లన్నిటిని ఓరకుపెట్టి ఏడెనిమిది రసముచిప్పిలు పద్యములతో అదే విషయమును పూర్తిచేసి తన కవిత్వమహిమను జూపినాడు.

ఉ॥ సాగరసారవారిరుహాశౌక్తికమౌక్తికవిద్రుమద్రుమై
లాగురుచందనంబులు ప్రియంబున నిచ్చిరి తెచ్చి యున్నత

శ్రీ గుణయుక్తిమై బరగు సింహళకేరళచోళపాండ్యదే
శాగతరాజపుత్త్రిలు మహాగుణశాలి కజాతవైరికిన్.

ఉ॥ మండితసూర్యరశ్మిరుచిమన్మణిహారచయంబుతో గట
స్యందిసుగంధిదానజలసంపద నొప్పెడువాని దేవకీ
నందను డిచ్చె బ్రీతి బదునాలుగువేలు గజంబులన్ జనా
నందనకీర్తియైన యమనాథతనూజున కిష్టమిత్త్రుడై."

ఔచిత్యము ననుసరించి ఆయా పాత్త్రలచేత మాట్లాడించుటలో నన్నయ తన నేర్పు నెట్లుచూపెనో గనుడు.

ఔచిత్యపోషణము.

హిడింబి భీమునిపై తనకుగల మోహమును యుధిష్ఠిరుని సమక్షమున కుంతితో చెప్పెనని మూలములో నున్నది. ఎంతరాక్షసస్త్రీ యయ్యును తనమనోవికారమును పరపురుషుని యెదుట చెప్పునంత సిగ్గు లేకుండ నుండునా? కావుననే యిది యనుచితమనియెంచి కుంతీదేవితో రహస్యమందు తన మనోవికారమును తెల్పెనని నన్నయ వ్రాసినాడు. మూలములో యుధిష్ఠిరుడే హిడింబిని శుభ్రవస్త్రధారివై భూషణాలంకృతవై భీముని సేవింపుమని చెప్పెనని వ్రాయగా ఇది చాల మోటుగానున్నదని అవే మాటలు కుంతినోట నుంచెను. నన్నయవర్ణననుబట్టి హిడింబి రాక్షసిలా కనబడనే కనబడదు. కేవలము సౌందర్యవతియైన మానవాంగనగా నున్నది.

"వితత బహురత్నరుచి, శోభితభూషణంబులు వెలుంగ బెడగగు నవపుష్పితజంగమలతక్రియ" ఉన్నదట హిడింబి.

పాత్రపోషణమందు నన్నయచేసిన మార్పులు చాల ప్రశంసార్హములు. ముఖ్యముగ ధృతరాష్ట్రదుర్యోధనుల పాత్రములనెట్లునిర్వహించెనో చూతము.

పాత్రపోషణము.

మూలమునందు ధృతరాష్ట్రుడు కూడ దుర్యోధనునివలెనే దుర్వ్యవసాయచిత్తుడై యుండెను. కొన్ని చోట్ల దుర్జనుడగు దుర్యోధనుడుకూడ ప్రశంసార్హముగ మాట్లాడినాడు. నన్నయ వీరిద్వరిని ఒకేరంగుతో చిత్రింపక ధృతరాష్ట్రుని కొంత సౌమ్యునిగను దుర్యోధనుడే దుష్టచింత నలకెల్ల నిలయమనియు దోచునట్లు వ్రాసెను. ధృతరాష్ట్రుని వీలైనంతవరకు దోషరహితునిగా చేయుటకదా నన్నయ యొక్క అభిప్రాయము.అందుకొరకై మొదటనే మూలములో లేని పద్యము వ్రాసినాడు. పాండుపుత్రులు తండ్రి మరణా నంతరము హస్తినకు రాగా.

"ధృతరాష్ట్రుడును

క॥ తనసుతులు పాండుసుతులని
మనమున భేదింప కతిసమంజసభావం
బున నొక్కరూపకా జే
కొనియుండె బాండురాజుకొడుకుల బ్రీతిన్."

యుధిష్ఠిరుడు ప్రాప్తయౌవను డైనంతమాత్రమున యౌవరాజ్యాభిషేకుని జేసెనని వ్రాయుటలో నన్నయ అభి ప్రాయమేమి? ధృతరాష్ట్రుడు కేవలము నిష్పక్షపాతబుద్ధి యని సూచించుటయే. నిజముగా ప్రజలకు వెరచియు పాండు

రాజుయొక్క ప్రజారంజకత్వము తమకెట్టి యపాయముగల్గించునోయని భయపడియు ధృతరాష్ట్రుడు యుధిష్ఠిరునకు యౌవరాజ్య మిచ్చెను. యౌవరాజ్యప్రాప్తిచేతను తమ్ముల బలదర్పముచేతను శోభించు ధర్మరాజును జూచి దుర్యోధనుడు మత్సరగ్రస్తుడయ్యెనని నన్నయవ్రాసినాడు. కాని మూలమును బట్టిచూడ ఈదుశ్చింత మొదట ధృతరాష్ట్రునకే కల్గెను.

> "దూషితస్సహసా భావో ధృతరాష్ట్రస్య పాండుషు
> సచింతాపరమో రాజా ననిద్రామలభన్నిశి."

పాండవులయెడ ధృతరాష్ట్రుని యనుబంధము విరిగిపోయెను. అతడు చింతాపరుడగుటచే రాత్రుల నిద్ర నెరుంగడు.

ఈ విచారముతోనే యాతడు కణికుడను వానిని బిలిపించి కర్తవ్యమేమని యడుగగా నాతడు చాణక్యనీతివంటి నీతిని ధృతరాష్ట్రున కుపదేశించెనని మూలములో కలదు. నన్నయ ఇదిమార్చివేసి కణికుడు తన దుష్టనీతిని దుర్యోధనునకు చెప్పినట్లు వ్రాయుటచే చదువరులకు ధృతరాష్ట్రునందు సద్భావమును దుర్యోధనునియందు అసహ్యమును కల్గుచున్నవి.

తరువాత తండ్రికుమారు లిరువురును సంప్రతించుకొనిన మీదట ధృతరాష్ట్రుడు పాండవులనిర్వాసితుల జేయుట కొప్పుకొని మంత్రుల పిలిపించి వారణావతమును పాండవుల యెదుట పొగడుడని బంచెను. నన్నయ ఈకార్యము దుర్యోధనునిచే జేయించి ధృతరాష్ట్రుని నిందారహితునిగ జేసెను. దుర్యోధనుం డప్పుడు,

క॥ వలనుగల మంత్రివరులం
బిలిచి పృథానందనులకు బ్రియముగ మీ౸రి
మ్ముల వారణావతంబును
వెలయగ బొగడుండు వారు విని తగుల నెడన్".

అప్పుడు ధృతరాష్ట్రుడు పాండవుల రావించి వారణావతంబునకు బోయి కొన్ని దివసంబులుండి రండని ఋజువుగ శాసించినట్లు నన్నయ వ్రాసినాడు. కాని మూలములో నట్లు లేదు. ధృతరాష్ట్రుడుకూడ వృద్ధజంబుకమువంటి మాయగల వాడులా గన్పట్టును. ధృతరాష్ట్రు డిట్లు చెప్పెను.

"వారణావతము చాలా సుందరమని ప్రజలు పొగడు చున్నారు. మీరును దానిని జూడ కుతూహల పడుచున్నారని విందును. కాన మీకు నిష్టమైనచో కొన్ని దినంబు లందుండి రావచ్చును."

అని వారికోరికలను ఎదురేగి పూర్తిచేయుచున్నట్లు నటించినాడు. కావుననే మూలములో యీ శ్లోక మున్నది.

"ధృతరాష్ట్రస్య తం కామమనుబుద్ధ్వా యుధిష్ఠిరః
ఆత్మనశ్చాసహాయత్వాత్ తథేతి ప్రత్యువాచ తమ్"

వారణావతమందు పాండవులు లక్కయింట దహింప బడినవారని విని ధృతరాష్ట్రుడు

"వినాశం పాండుపుత్రాణాం విలలాప సుదుఃఖితః"

మిక్కిలి విచారించెను.

నన్నయ అంతటితో తృప్తినొందక

"..............................దుఃఖితాత్ముండై
యాధృతరాష్ట్రుడా వరచిన ట్లరచెఁ వివిధప్రలాపుండై"

అని వ్రాసెను. దుర్యోధనుని చిత్తవృత్తిని గూర్చి, మూలములో ఏమియు చెప్పబడకున్నను నన్నయ ఇట్లు వ్రాసినాడు.

'క॥ మతి పాండుకుమారుల పం
చత విని దుర్యోధనుండు సంతసపడియెఁ
హితుడైన పురోచనుపం
చత కెంతయు జాతదుఃఖచంచలు డయ్యెఁ.'

ద్యూతఘట్టమునందు ధృతరాష్ట్రుని మాయాశీలత్వ మింకను కనబడును. ద్యూతమువలన మహానష్టము గల్గునని యెరిగియు విదురునితో నిట్లనుచున్నాడు.

"దైవమేవం పరం మన్యే యేనైతదుపపద్యతే"

ఏదిరాగలదో అది రాకమానదు. ఎందుచేతనంటే దైవమే బలవత్తరము. కాన నాయాజ్ఞ గొనసాగించి ధర్మజుని జూదమునకై తీసికొనిరమ్ము.

నన్నయ తన భారతములో ధృతరాష్ట్రుడు గానున్న ముప్పును పూర్తిగా నెఱుగనట్లు వర్ణించెను.

'ఉ॥ పుత్రులకేల భేదమగు భూనుత ఏనును నీవు జాహ్నవీ
పుత్రుడు నుండగా నహితముఁ భయముఁ దొరకొన్నె?'

జూదము జరుగుచుండగా విదురుడు ధృతరాష్ట్రునితో నిట్లనుచున్నాడు.

'దుర్యోధనో గ్లహతే పాండవేన
ప్రియాయసే త్వం జయతీతి తం చ'

జూదమున దుర్యోధనుడు పాండవుల ధన మపహరింప గోరుచున్నాడు. నీవును. దానికి సంతసించుచున్నావు.

నన్నయ ధృతరాష్ట్రునికి విరుద్ధమైనట్టి ఇట్టి శ్లోకముల విడిచిపెట్టెను.

మరియు మూలములో

"ధృతరాష్ట్రస్తుసంహృష్టః పర్యపృచ్ఛత్పునఃపునః
కిం జితం కిం జితమితి?"

'ధృతరాష్ట్రుడు సంతసించి ఇంకేమి జయించినారు ఇంకేమి జయించినా రని అడుగుచున్నాడు.'

నన్నయ ధృతరాష్ట్రుం డేమియు నెరుగనట్లు వర్ణించెను. ధృతరాష్ట్రుండు "నిదియేమి సభాక్షోభం బెవ్వ రెవ్వ రేవస్తువు లోడ్డి"రని విదురు నడుగుచుండె.

మూలములో దుర్యోధనుడు నన్నయభారతములో గనబడునంత దుర్మార్గుడుగా లేడు. అతడు మత్సరాన్వితు డనుట నిశ్చయము. అయినను క్షత్రియులు పరసంపద సహింపజాల రను నాకాలపుధర్మముల కనుగుణముగ నడుచుకొన్నట్టు మూలములో చెప్పబడినది.

"క్షత్రియస్య మహారాజ జయేవృత్తి స్సమాహితా
పూర్వావాప్తం హరంత్యన్యే రాజధర్మం హి తం విదుః."

శాస్త్రముచేనేమి తదితరోపాయములచేతనేమి యాతడు పరసంపద హరించ దలచినాడు.

"నాప్రాప్య పాండవైశ్వర్యం సంశయో మే భవిష్యతి
అవాప్స్యామి శ్రియం తాం హి శేష్యే వా నిహతో యుధి"

పాండవులసంపద జేకొనవలె లేదా యుద్ధమందు చావ వలె నన్నాడు.

నన్నయ దుర్యోధనుడు పిరికిపందయైనట్లును ఆతనికి హీనపద్ధతులు తప్ప గొప్పతలంపులు లేనట్లు చిత్రించినాడు.

'క॥ పరమసుఖోపాయంబున
పరసంపద సేకొనంగ బడెనేని నరే
శ్వర యంతకంటె మిక్కిలి
పురుషార్థం బెద్దియొండు భూనాథులకున్.'

ఇందులో క్షాత్రభావములు లేవు.

దుర్యోధనుడు కూడ యుధిష్ఠిరునివలె వేదశాస్త్రవిహిత శ్రీముడైనను నన్నయ పాండవుల యుపనయనాదుల గురించియు వేదాభ్యాసముం గూర్చియు పలుమారుచెప్పియు దుర్యోధనుని గూర్చి చెప్పడు.

ధృతరాష్ట్రు డిట్లనుచున్నాడు.

"అధీతవాన్ కృతీ శాస్త్రే."

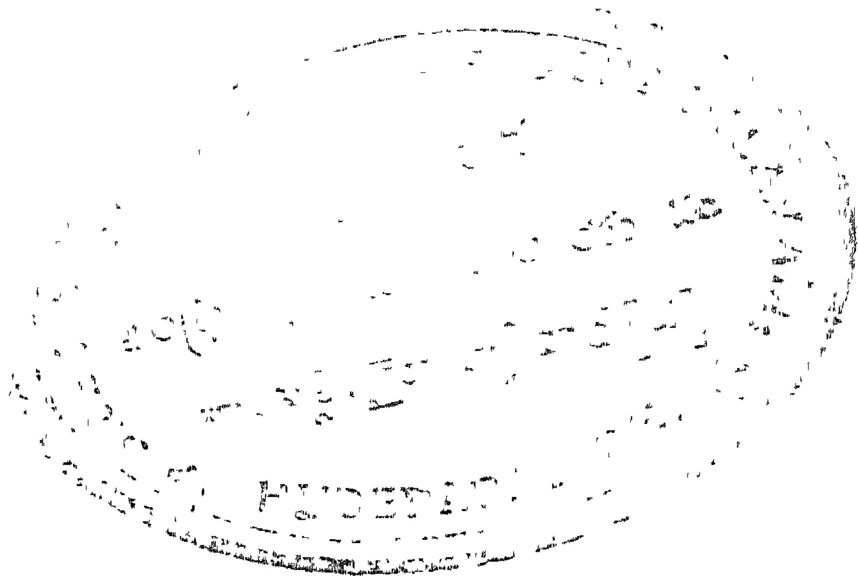
నన్నయ పాండవపక్షపాతి యగుటచే కౌరవులదోషమును తగ్గించుఘట్టముల వర్ణించడు. వికర్ణుడు ధార్తరాష్ట్రేయుడట. అట్లే సోమదత్త బాహ్లిక వికర్ణులు పునర్ద్యూతము

వలదని వారించిరట. గాంధారి దుష్టుడైన దుర్యోధనుని త్యజింపు మని చెప్పినదట.

శకునిపాత్ర.

సంస్కృతభారతములో శకునికూడ దుర్యోధనుని కపటద్యూతవిముఖుని గావింప ప్రయత్నించునట్లు గలదు. కాని నన్నయ దానిని మార్చివేసెను. శకునియే దుర్యోధనుని ద్యూతముద్వారా ధర్మరాజుసంపత్తిని కొల్లగొన ప్రేరేపించి నట్లువ్రాసి శకునిని సకలదుర్గుణములకు గనిగా చిత్రించెను. ఎట్టి దుర్మార్గులలోకూడా కొన్నిసద్గుణము లుండవచ్చునని చెప్పిన సంస్కృతభారత కృతికర్త పద్ధతికి నన్నయ మెరుగు పెట్టెనో లేదో సహృదయులు నిర్ణయింతురుగాక!

ఆధునికకవిత్వము
పాశ్చాత్యవిజ్ఞానము

సనాతనవాదము

ప్రాచీనకవులకును ఆధునికకవులకును భేద మేమి? వారి కాలము ఆదర్శములు భావములు శైలి వస్తువు నడకలు మున్నగువా టన్నిటియందును భేదముకలదు. వేయేల చారిత్రికముగ నాయుగమునకును ఈయుగమునకును గల భేదమే ప్రాచీనాధునికకవిత్వములందును గలదు. కొందరీ యుగము ప్రపంచాస్తమయమున కున్ముఖమైన దని తలంచుచున్నారు. వారికి కలియుగాంతము కనులకు గోచరించుచున్నది. పాపపంకిలమైన ఈ జగత్తు అచిరకాలములో రాబోవు ప్రళయాదిత్యులచే దగ్ధమయి ప్రళయకల్లోలినీకల్లోలమున క్షాళితమై నూత్నయుగారంభ మగునని యెదురుచూచుచున్నారు. వీరిని సనాతను లనుడు - లేక సనాతనవాదు లనుడు. వీరికి నేటికవిత్వము నిస్సారము. నమలివైచిన చెఱకుపిప్పి. పౌరాణికప్రబంధకవులు రెండుకొనల నుండియు ఆంధ్రభాష యను నీ యిక్షుఖండమును నమలి తీయదనమును గ్రోలి పారవేయగా ఈ కాలపుపద్యములల్లుకొనువారు దానితో దేవులాడుచున్నా రని వారి మతము. ఇదిగాక భౌతికప్రపంచమునకు వార్ధక్యము అశక్తత వచ్చిన దని వీరు కుందుచున్నారు. ప్రకృతియే యౌవనపటుత్వము సడలి డీలుపడిపోయినదని వీరి వాదము. చెట్లు మునుపటంత ఎత్తుగా నెదుగుటలేదనియు, మనుజులు మునుపటంత బలసత్వసంపన్నులు గాక దుర్బలులై కొంచెమాహారమునే తినగల్గుచున్నారనియు భీతిల్లుచున్నారు. ఇట్టి నీరసమానవులు వ్రాసినకృతులు, వారి పాండిత్యము,

వారి ఆయుఃప్రమాణములు అన్నియు సంకుచితములును, అధోముఖములని వీరు తలంచి, నమ్మి, సిద్ధాంతీకరించుటలో ఆశ్చర్యము లేదు.

ఆ ధు ని క వా దు లు.

వీరికి ప్రతికక్షులు ఆధునికవాదులు. వీరిలో కూడ నతివాదులు కొందరు గలరు. హైందవప్రపంచ మంతయు నేటివరకును కాళరాత్రిగర్భంబున చేతు లల్లాడక నెమకుకొను చుండె ననియు, ఇపుడే జ్ఞానభాస్కరుడు పశ్చిమఖండములో నుదయించి యాతని యరుణకిరణ ప్రసారము మనఖండమును గూడ వెల్గించుచున్నదనియు వీరు నమ్ముచున్నారు. వీరి దృష్టిలో ఆర్యఋషులు కుటిలబ్రాహ్మణులు, వేదాదులు అనాగరికుల ప్రథమావ్యక్తాలాపములు; వీరి గురువులు పాశ్చాత్త్యులు, వీరి యాదర్శములు పాశ్చాత్త్యములు, వీరి భావములును అట్లే. వీరు నిత్యనైమిత్తకకార్యములలో వాడునది పాశ్చాత్త్యభాష. వేయేల వీరి జీవితమునకు జీవితము పాశ్చాత్త్యులు. తమ కాదర్శప్రాయులైన పాశ్చాత్త్యవిద్వాంసులు కొందరు సంస్కృతవాఙ్మయమును దరచి యందులో కొన్ని యాణిముత్యములు గలవని చూపించగనే ఔనని గంగిరెద్దుల వలె తల లూచుచున్నారు. ఈ యతివాదశిఖామణులకు ప్రాచీనాంధ్రకవుల రచనాప్రాగల్భ్యమును చేయివెట్టి చూపించగల పాశ్చాత్త్యవిద్వాంసులు దొరకకుంటచే నాంధ్రకవులరచనలు వీరికి కేవల మపరిచితములు. అవి వారిదృష్టిలో నున్మత్తప్రలాపములు.

కాని ఈ యతివాదు లనదగినవారు ఒకదశ క్రింద నుండెడివారేమోగాని నేడు లేరు. నేడు సోదరయువకు లందరు నాంధ్రభాషాపాశ్రిత్యమును అనుభవపూర్వకముగ గాక పోయినను పెద్దలనుండి వినినదైనను భక్త్యనురాగములతో పుల కితు లగుచున్నారు. ఆంధ్రభాషయే మన కాదర్శము. ఆంధ్ర వీరులు మనకు పూజనీయులు. ఆంధ్రభూమియే మన క్రీడా రంగము.

"ఆంధ్రదేశపుమట్టి
అది మహత్కనకము
ఆంధ్రదేశపునీరు
అది మాకు నమృతము."

అని దీక్షితులమైన మనకు భాషాభిమానమునుగూర్చి ఉపన్యాసము లక్కరలేదు.

నవ్యజ్ఞానోదయము పాశ్చాత్యసంపర్కఫలితము.

ఆధునికకవిత్వము ఆధునికయుగాదర్శములు, సంఘపరి స్థితులు, భావములు మున్నగువాటిని పురస్కరించుకొని యుండుట సహజము. ఆధునికయుగ మని మనము చెప్పుకొను నది ప్రప్రథమమున పాశ్చాత్యఖండములందు వెలసి ఇంగ్లండు ద్వారా మన దేశములోగూడ భావకల్లోలమునకు కారణ మయ్యెను. సనాతనయుగమునుండి ఆధునికయుగమును సృష్టించిన భావవిప్లవమునకు రినైజాన్సు (Renaissance) అనిపేరిడిరి. అనగా నవ్యజ్ఞానోదయము. జ్ఞానసూర్యుడు మధ్యయుగంబున భూగర్భములో డాగి ప్రాచీననాగరకాగ్ర

గణ్యులైన గ్రీసు (Greece), రోము (Rome) దేశముల జ్ఞాన భాండారములు పాశ్చాత్యజాతులకు దొరకినతర్వాత మనో వికాసరూపముగ తిరిగి యుదయించెను. దీనినే వారు రినైజాన్సు అందురు. నేటి పాశ్చాత్యవిజ్ఞానము నాటి మేల్కొలుపు నుండియు మహాసవ్రంతియై పారుచున్నది. మహానిద్ర చెంది యుండిన పాశ్చాత్యజాతుల కీ మేల్కొలుపు అవసరమయి యుండెను.

అట్లే మన హైందవ విజ్ఞానమునకు మాతృకయైన సంస్కృతభాష మృతప్రాయమై పోయినతర్వాత దేశభాషలకు నిరంతర మాతృధారాప్రవాహము నిల్చిపోయెను. భాషాసీమ లెండి బీటలు వారెను. నూత్నమాతృధారలు వర్షించినగాని అది సుక్షేత్రమగునట్లు కాన్పించలేదు. ఊసరక్షేత్రమై ఉమ్మెతలు పండుచుండెను. ఇదియే మనప్రబంధయుగాంతము. అప్పుడు వెఱ్ఱిమొఱ్ఱిరీతులును, కావ్యములు బయల్వెడలెను. హైందవ జ్ఞానదీపము వెలిగివెలిగి కొడిగట్టెను. రినైజాన్సుకు ముందుయూరపుఖండము మూఢాచారములకు నిలయమై, శాస్త్రజ్ఞానము లేక రుధిరవాహినుల ప్రవహింపజేయుచు నెట్లు బీభత్సరంగముగా నుండెనో అట్లే హైందవజాతికూడ చీలిపోయి యుద్ధమున కాటపట్టై సత్యజ్ఞానము నశించియుండెను. ఇదియే పదునెనిమిదవ శతాబ్దము; పందొమ్మిదవ శతాబ్దపు మొదటి భాగము. ఈ సందర్భముననే మనకు పాశ్చాత్యులతో సమావేశముగల్గి వారి దేశములో వెల్గు జ్ఞానదీపముతో మన కొడిగట్టి యారిపోయినదీపము వెలుగును సంపాదించెను. ఎట్టి

దేశాభిమానియు ఇది యసత్యమని వాదించి లాభములేదు. ఏలన ఇందులో మన కెట్టిన్యూనతయు లేదు. జాతులయొక్క ఐశ్వర్యభాగ్యము లెట్లు చక్రమువలె క్రిందుమీదు లగుచుండునో అట్లే వారి విజ్ఞానముకూడ కాలవశమున బురదలో పడిన వెల్లయేనుగువలె మలిన మగును. ఆరిపోయిన దీపము రెండవదీప సహాయము లేక వెల్గదుగదా! ఆ తీరుననే కుంటువడిన ఒక దేశమనోవికాసము మరొకవికాసవంతమైన దేశ నాగరికతచే నుద్దీప్తమై తొంటికన్న నెక్కుడు ప్రకాశముతో వెల్గును.

పాశ్చాత్యుల నవ్యవిజ్ఞానోదయమునకును మన పునరుజ్జీవితమునకును ముఖ్యభేదము రాజకీయమునం దున్నది. పాశ్చాత్యులకు మనోవికాసముతోబాటు పరిపాలనా స్వాతంత్ర్యము కూడ కల్గెను. వారు ప్రబలురగు మరొక జాతినుండి తమ దివ్వెలు వెలిగించుకొలేదు. గ్రీసు రోముజాతులు మృతులైరి. కాని వారి విజ్ఞాన మను కాగడా పరులచేతులలో బడి యనాదృతమై అడవిగాచిన వెన్నెలవలెనుండ నాయాపాశ్చాత్య జాతులేమియు వెలయివ్వకుండగనే దాని లాభమును జూరగొనిరి. కాని భగవదిచ్ఛ యట్లుండుటచే మనము మనోవికాసమును పాశ్చాత్యులవద్దనుండి అమూల్యమైన వెలయిచ్చి కొన్నారము. అదియే మన జాతీయస్వాతంత్ర్యము. అదియొక కథ. దానితో నిప్పుడు ప్రసక్తి లేదు. ఏదియెట్లున్నను, మన మెంత మూల్యమిచ్చినను నాణ్యమైన సరకును కొనుక్కొన్నాము. కొంతకాలము ఈ క్రొత్తదీపముయొక్క కాంతిలో దిగ్భ్రాంతి

చెందియుండితిమి. మన తొల్లింటి విజ్ఞానము పసిబాలుర జిలిబిలిపలుకులుగా తోచెను. ఇక మన బ్రతుకెందుకు? మన జాతికి గర్వించదగిన ప్రాచీనచరిత్రయే లేదనుకొన్నాము. కాని క్రమముగ ఈ విద్యుత్కాంతి మన కనుల కలవాటైన తోడనే నవ్యదృష్టితో వెనుక వస్తువులలో వెదుకగా ఎన్నో యనర్ఘరత్నములు గాన్పించెను. ఇదివరకు చీకటియనుకొన్నది చీకటిగాక వెన్నెలయే యని తోచెను. వెఱ్ఱిసంతోషముకల్గెను. మనముకూడ నాజానుబాహులమే; బుడుతలము కా మను నాత్మవిశ్వాసము నాటుకొన్నది. ఇట్టి యాత్మవిశ్వాసముతో కరడుగట్టిన యువకులము మనము.

రెండవ రొమాంటిక్ ఉద్యమము
Second Romantic Movement.

ఆధునికయుగఫలమే ఆధునికకవిత్వము. ఆధునికాంధ్రకవులు ముఖ్యముగ నాంగ్ల సారస్వతమును, అందును (Second Romantic Movement) రెండవ పరివర్తనదశ అని చెప్పబడు సాంప్రదాయమునకు చెందిన కవులయొక్క కావ్యామృతమును దనివితీర గ్రోలినారు. అనగా ఈ రెండవ కవిత్వపుపొంగునకు జెందినవారికి దాసులైనారనికాదు. ఈ రెండవ కవిత్వావిర్భావపుకవులలో నేయుదేశ్రికము, సరసత, ప్రకృత్యారాధన, ప్రణయసమారాధన ముఖ్యలక్షణములుగ పరిగణింపబడుచున్నవో, అట్టి యుదేశ్రికము, సరసత, ప్రకృతిభక్తి, ప్రణయారాధనము వీరియందు గాన్పించుచున్నవి.

ఈలక్షణములను వీరు ఎరువునగలవలె ధరింపక తమలో జీర్ణముచేసికొని ఆంధ్రభాషాసేవకై వినియోగించిరి. ఈయాదర్శములు వీరిలోనే సహజముగపుట్టి సజాతీయములైన భావముల ప్రేరేపణచే నుద్దీపించెను. ఆంగ్లసారస్వతమునం దీరెండవ పరివర్తనదశ వర్డ్స్వర్తు (Wordsworth) కాలెర్జి (Coleridge) అను కవిశ్రేష్ఠులతో నారంభించినది. మిల్టను (Milton) మహాకవి యస్తమించినతరువాత ఆంగ్లకవిత్వము మన దేశపు ప్రబంధయుగానంతరమువలెనే రక్తిచెడి రసవిహీనమైన వాగులలో పారుచుండెను. కవిత్వమందు రసము ధ్వని మున్నగువాటికన్న భాషకును రీతికిని యెక్కువ ప్రాముఖ్యత యివ్వబడెను. నాటి కాలపు కవులలో నుద్రేకము శూన్యము. హృదయమును రంజించుటకన్న చెవికి విందొసగుటలో వారెక్కువ పాటుబడిరి. ప్రజలకు విసువుపుట్టి మానవుని క్షుద్రవిషయములనుండి సంకుచితదృష్టినుండి విశాలమై, అనంతమై ప్రేమమయమయిన ప్రకృతివంకకుమరలిరి. వారిలో వర్డ్స్వర్తు కాలెర్జియనువారు మార్గదర్శకులు.

నేటి కవిత్వము యొక్క ఆదర్శములు

ఆంధ్రప్రపంచ మిదేవిధమున ప్రబంధయుగానంతరమందలి రసభావశూన్యమైన కవిత్వముతో నసంతృప్తి నందెను. కవిత్వమును ఎవ్వరో యిర్వురు కల్పితనాయికానాయకుల కల్లమోహమును లేనియావేశముతో వర్ణించుటయందు వ్యర్థముచేయుట కవిత్వనామమునకు కళంకమని యెంచిరి. కవిత్వమున

కుండవలసిన ముఖ్యలక్షణము లీకవిత్వమందు మృగ్యములు. రాయప్రోలువారు వచించినట్లు కవిత్వము

,,వేడుకయు, వేదనయు రసవిదులుమురియ
పాడవమ్మ! గీతాసఖి! భావపదము.''

వేడుకయనగా ఆనందము. వేదనయనగా కరుణార్ద్ర భావమునుకల్గించుట. కవిత్వమితరకళలవలెనే మానవహృదయమునకు ఆనందస్ఫురణముగల్గించి తద్ద్వారా పరమాత్మస్వరూపమైన ఆనందసాన్నిధ్యమును కలిగించును. ఇది హైందవ దృక్పథము. పూర్వజాతులలో కళానిధులని పేరువడసిన గ్రీకు వారు (Greeks) కవిత్వాదర్శము నిట్లు నిర్వచించిరి. అరిస్టాటిల్ (Aristotle) అను విద్వాంసు డిట్లు చెప్పెను.

'Through pity and fear to purge the feelings'

అనగా మానవహృదయమును భావములను దయాభయ ఘట్టములలో నుఱ్ఱూతలూగించి, వేచి, తద్ద్వారా ప్రేక్షకుని ఈశ్వరునివంక మరలునట్లుచేయుట కవిత్వము పని. హృదయము కరగించునట్టియు భయాతిరేకంబున నీశ్వరమహత్వము తలపింపచేయునట్టియు కథావస్తునిర్మాణము చేసి మనుజహృదయమును అధోముఖమైన తలంపులనుండి లేవనెత్తి గొప్ప భావములు మహదాశయములు గల్గించుట కవిత్వాదర్శమని గ్రీకువారి నమ్మిక. అటు ఆనందము ఇటు వేదన రెండును సమన్వయించినది ఈనాటి కవిత్వము.

నేటికవిత్వమునకు తొలికోడి కూత గురజాడవారి లేఖిని నుండి వెడలినది. వర్డ్స్వర్త్ కాలెరిడ్జి యను వారు

(Lyrical Ballads) అను కవితామంజరిని ప్రకటించి వారికి ముందు ప్రచారములోనున్న నిస్సారకవితారీతులకు స్వస్తిచెప్పినట్లే అప్పారావుగారి 'ముత్యాలసరములు' ఎండి బీటలువారిన ఆంధ్రకవితాసీమపై తొలకరిచినుకులులా పడెను-కాదు; వడగండ్లవలె వర్షించెను.

'గుత్తునా ముత్యాలసరములు'

క్రొత్తపాతల కలియిక చేసి నూతన సారస్వత ప్రపంచమును సృజింపబూనుకున్నాడు ఈకవి. దీని కెవ్వరైన వ్యతిరేకులున్నను ఈతడు సరకుజేయడు. ఈ నవకవిత్వపద్ధతిని మెచ్చనివారు నిర్జీవప్రతిమల గొల్వ నలవడినవారని ఈకవి ముక్తకంఠముతో చెప్పుచున్నాడు.

"మెచ్చనంటా వీవు; నీవిక
మెచ్చకుంటే మించిపాయెనె
కొయ్యబొమ్మలకొలుచు కనులకు
కోమలులసా రెక్కునా."

ఇట్లే బసవరాజువారు

"నన్నెవ్వ రాపలే రీవేళ
నాధాటి కోపలే రీవేళ!
గుండు తాకామంచు
కొట్టినట్టుగ నేటి
పండితులు తారెత్తి
పరుగుచ్చుకోవాలి."

నేటి సాంఘిక తిరుగుబాటు

గురజాడవారు సనాతనాచారములను ప్రతిఘటించి తిరుగుబాటు జెండా నెత్తినవారిలో ముఖ్యులు. సంఘమునందు ప్రబలినదురాచారములను గని రోషతామ్రమూర్తులైన వీరు పాశ్చాత్యనాగరకత కొకింత దాసులై యుండిరి. మనవారి వ్రాతలు సత్యదూరములని ధ్వనించునట్లు వీరు వ్రాసినవాక్యములు గనుడు.

"కన్నుగానని వస్తుతత్వము
కాంచ నేర్పరు లింగిరీజులు
కల్లనొల్లరు వారివిద్యల
కరచి సత్యము నరసితిఁ."

మనవారిని చన్నకాలపు చిన్నబుద్ధులని లాఘవము చేసిరి. ఇందుకై మనము వీరిని విమర్శింప బనిలేదు. తిరుగుబాటెప్పుడును ఆవేశపూరితమై ముందున్నదానిని తృణీకరించి వెల్లువలో కొట్టివేయనెంచును. అది తిరుగుబాటు యొక్క స్వభావము. క్రొత్తనీటివడిలో అడ్డువచ్చిన వన్నియు కొట్టుకొని పోవలసినదే గదా!

ఇట్లే బంగాళమునందును పూర్వరచనలపైనను, పూర్వపద్ధతులపైనను, పూర్వాచారములపైనను దండెత్తిన ఆధునికులు పూర్వ మను పేరుదాల్చినదెల్ల నింద్యమనియు, కపటమనియు నమ్మి ఖండించిరి. కవిత్వమునందు నిదే భావము వ్యాపించెను. మైకేల్ మధుసూదనదత్తను నాతడు ఈ తిరుగు

బాటుకవులలో నగ్రగణ్యుఁడు. ఆధునిక బంగాళీభాషను నిర్మించిన మహనీయు డీతఁడే యని వినుచున్నాము. మధుసూదనదత్తుయొక్క తిరుగుబాటు ఆవేశములో ఆర్యవీరులుకూడ కుటిలురుగను వారి ప్రతికక్షులే యోగ్యులుగను గన్పట్టిరి. కావుననే ఈతఁడు రామాయణమువంటి గ్రంథమును గూర్చి వ్రాయుచు

'I hate Rama and his rabble but Ravana is a fine chap.' అనెను.

ఈతఁడు 'మేఘనాదవధ' యను నుత్కృష్ట కావ్యమును రచించెను. ఈకావ్యమును మిల్టనుయొక్క Paradise Lost మాదిరిగ కవి యూహించి Satan కు సంవదించునట్లు మేఘనాదుని యూహాప్రపంచమున గాంచెను. గురజాడవారుకూడ ప్రాథమిక బంగాళీ తిరుగుబాటుదారులవలె ప్రాచీనతత్త్వమున కివ్వవలసినంత గౌరవము నొసగరైరి.

ఆధునికయుగమువారు తా మొక నవయుగములో నివసించుచున్నామని గట్టిగా నమ్ముచున్నారు. ఇదేభావము కవికుమారులు తమ గానమునందు వెలిబుచ్చుచున్నారు.

'కిన్నెరలు పాడుచున్నవి గీతములను
కప్పురంపుదుమారముల్ గొట్టినటుల
బదిదెసల గప్పుగొనె గాఢపరిమళంబు'

—రాయప్రోలువారి 'తెనుగుతోట'

ఈయుగమునందు జనులు మహాదాదర్శ ప్రేరితులని కవి చాటుచున్నాడు.

"క్రమ్మియున్నది నూత్న రాగమ్ము భువిని
నవనవకుతూహలప్రసూనములు పూచె."

ఇట్టి భావములు నవ్యయుగద్యోతకములో, నీరసయుగ చిహ్నములో భావిమానవులే నిర్ణయించుకొనగలరు. కాని అవియెల్ల ప్రీతిభావంతము, స్వతంత్రభావపూరితము నగు ఆధునికయుగముయొక్క ప్రాణవాయువులని నిరూపించు భారము యువకులమగు మనపై గలదని చెప్పి విరమించెదను.

[ఆంధ్రయువజనసంఘపక్షమున నొసంగబడిన అధ్యక్షోపన్యాసము.]

—:o:—

భావకవిత్వము

భా వ క వి త్వ ము

సోదర సోదరీమణులారా !

ఇంతకుము న్నొకమారు భావకవిత్వమందమలయానిలములు కవిమనోవీథులం దెట్లు వీచుట కారంభించెనో విశదీకరించితిని.

మహారంభములు : మహాకవులు

ప్రబంధసూర్యు డస్తమించినవెనుక ప్రతిభాన్వితులైన కవులు లేకపోవుటచేతను, సంఘము నైతికకర్దమములోను, రాజకీయపుటురులలోను దగుల్కొనుటచేతను కవిప్రతిభామూలకమైన కవికర్మకు అవకాశము లోపించెను. మనజాతియొక్క సారస్వతజీవనమందు అంధకారయుగ మనదగిన ఈ కాలమందు నిజమైన కవిత్వవాహిని నిదాఘసంతప్తమైన యేరువలె నింకిపోయెను. మన సాంఘికజీవితమునందుగూడ ప్రత్యేకత్వము లేకుండెననియు, జడభావము, అసత్యాడంబరము, లంపటత్వము ఎల్లెడల ప్రబలియుండెననియు నూతనయుగపుటంచుల నిలబడిన వీరేశలింగకవిప్రభృతులు విమర్శించుట మీకు విదితము.

ఏజాతియందు నూతనోద్యమోత్సాహము లేకెత్తదో, ఏజాతి స్థాణువువలె పౌరాతన్యమను నిర్జీవప్రతిమ నారాధించుటలో నిర్మగ్నమైనదో ఆజాతియందు మనోవృత్తులు, సాహసము నశించును. స్వర్నదీతోయమువలె నిర్మలమైన జాతి

జీవనము, ఉత్సాహసమన్వితమైన నవనవారంభములు, రసార్ద్రీభూతములైన మనోవృత్తులు లేనినాడు జీవ ముట్టిపడుకవిత్వము ఆవిర్భవింపనేరదు. మిల్టను అను మహాకవి తన జీవిత నిబంధనముగా నేర్పరచుకొన్న సూత్రము మీా రెరుంగనిది కాదు. "A poet must live the poem" అన్నాడు మిల్టను (Milton). సత్కావ్యమం దేపావిత్ర్యము, నిర్మలావేశము, ఔన్నత్యము కుంభించునో కవి కాదలచినవానిజీవితమం దట్టి పావిత్ర్యము, అట్టి సత్యమైన ఆవేశము, అదే ఔన్నత్యము నిర్ణిదములు కావలెను. మహోన్నత సామ్రాజ్యనిర్మాణ ధౌరంధర్యమును అల్పబుద్ధియు ఒకేపురుషునం దెట్లు అసంభావ్యములో అట్లే నీరసమనోవృత్తులుగలపురుషునందు సత్కావ్య నిర్మాణప్రౌఢిమ మృగ్యము. తనచుట్టునుండు మానవసంఘమంతయు ప్రాణధారణకు యత్నించినను మద్యపానమత్యంతావసర మని విశ్వసించుచున్నప్పుడు మిల్టనుకవి చల్లనినీరు మాత్రము త్రావెడివాడట. తన యాకృతిగ నిర్మించిన Samson Agonistes అను అంధవీరునిచేగూడ మిల్టను మంచి నీళ్ళనే త్రావించెను.

మహోన్నతాదర్శజీవితముమాత్రమే జీవకవిత్వమును సృజింపనేరదు. అట్లయినచో మిల్టనుకాలములో పరిశుద్ధజీవనులు (Puritans) ఎంతమందిలేరు ? వారందరు కవులైరా? మనలో మాత్ర మనాదికాలమునుండియు విశుద్ధాత్ములును, అమలజీవనులు నయినవా రెందరులేరు ? ఉన్నతజీవితమునకుతోడు మేరుప్రమాణమైన కల్పనాశక్తియు ప్రతిభయు నుండవలెను. ఈ

కల్పనాశక్తి యజ్ఞకాష్ఠమందున్న అగ్నివంటిది. ఇది మథించిన గాని మిణుగురులు రాల్పదు. కలసి త్రోద్రోపులాడెడి కారు మొయిళ్ళరాయిడినుండి పుట్టిన విద్యుజ్జ్వాలవంటిది.

జాతుల ప్రతిభలు శాంతియందుకన్న పెనకువలయం దెక్కుడుద్దీపించును. ఆంగ్లజాతి స్పెయినువారితో ప్రాణము లకై పెనగుచున్న కాలములోనే ఆంగ్లసారస్వతవిహంగము, అదివరకు రెక్కలల్లార్పలేనిది, విహాయసగామియై చరించెను. అట్లే 18 వ శతాబ్దాంతమందు నెపోలియన్ జగదేకవీరునితో తన యస్తిత్వమునకై ప్రతిఘటించుచున్నప్పుడు గూడ Wordsworth వంటి కవుల ప్రతిభావేశమును ప్రసవించెను. కారణములు మహాహ్వాములు కావు మహోద్యమములలో శౌర్యసాహసములు ప్రాణహాయువులు; ఆత్మార్పణములు ప్రతివారి సొమ్ములు; విశుద్ధప్రేమలు నట్టింటిదివ్వెలు. ఇవిగాక కవిమనోవికాసములైన వస్తుసముదాయము లేవి గలవు ?

ఈ సూత్రమునే మన వాఙ్మయచరిత్రనుండి మీరు గ్రహింపగలరు. శ్రీరాము డనార్యుల నిర్జించి యార్యవిజయ దుందుభులతో నయోధ్య ప్రవేశింపకపూర్వమే

మా నిషాద ప్రతిష్ఠాం త్వ మగమః శాశ్వతీస్సమాః
యత్క్రౌంచమిథునాదేక మవధీః కామమోహితమ్.

అను ఛందోబద్ధమైన సరళకవితావాహిని కరుణా ప్లావితమైన వాల్మీకిహృదయమునుండి వెడలినది. కురుక్షేత్ర మందలి రక్తనదు లెండి పోకుండగనే

"పాండవేయుల పదనుకత్తుల
మండి మెరసిన మహితరణకథ"

ఇతిహాసరూపమునంది, నేటికిని భరతఖండవాస్తవ్యులకు శౌర్యరసమును పిదుకుచున్నది. వీరాగ్రేసరుడైన తన మేలిక హూణులమూకలను చెండాడి విజయశ్రీసమేతుడై రాజధానికి వచ్చుచుండ

"అనుత్సేకః ఖలు విక్రమాలంకారః"

అని ముసిముసినవ్వులతో కాళిదాసెదుర్కొనుచున్నాడు. పరాక్రమోద్ధతులైయాంధ్రసైనికులు కృష్ణరాయల యప్రతిహతఖడ్గధారలు తోడుగ, పొట్నూరికి సమీపమున నాంధ్రసామ్రాజ్య దిగ్జయస్తంభ మెత్తించుచుండ అల్లసాని పెద్దన కవి

"నావాడపతి శకందరసింధురాధ్యక్షు
లరిగాపు లెవ్వాని ఖరతరాసి"

అని సగర్వముగ పాడుచున్నాడు. ఇవి మహారంభములును, వారు మహాకవులును.

దేశభక్తి: భావకవులు

ఈశ్వరేచ్ఛచే మనజాతిజీవితమునం దిట్టిమహోద్యమవాయువులు నేడు వీచుచున్నవి. ఇవియే ఆధునికకవిత్వసౌరభమును మనకు గొనివచ్చుచున్నవి. నేటి కవులయందు ప్రథమస్మరణీయమైనది వారి నిశ్చలదేశభక్తి. విజయపతాకము లెగురుచుండ స్నిగ్ధగంభీరఘోషముతో వెడలు మాతృరథ

సన్నాహమునకు వారుద్రేకపూరితులై స్వాగత మిచ్చు చున్నారు.

దువ్వూరి రామిరెడ్డిగారు

"అంబుదంబుల నమృతపూరంబు లొలుక
నింద్రచాపంపుతోరణ మింపుగులుక
కాలుమెఱుగులు నెల్లెడ గడలుకొనగ
వెడలె స్వాతంత్ర్యరథము విన్వీథియందు.

జలధరమాలజీల్చికొని స్యందనకాంతి సభోంతరాళము
జ్వలితముచేసి యంధతమసంబులు వారినమూలనై నశో
భల ననలెత్తజేయుచు, బ్రభాతవిభాకరబింబమట్లు సొం
పిలుచు నవీనజీవనము వింతగ నింపె సమస్తసృష్టిలోన్."

—"స్వాతంత్ర్యరథము"

ఈ నూత్నయుగముయొక్క మహాదాదర్శములను ధ్వనించు నీపదముల గనుడు.

రాయప్రోలు సుబ్బారావుగారు

"మబ్బులే లేవు చూడు! విమానవీథి
ఆశ లాదర్శసీమల నంటనల్లె,
క్రమ్మియున్నది క్రొత్తరాగమ్ము భువిని,
నవనవకుతూహలప్రసూనములు పూచె,
చీకటిముసుంగుదోసి హాసించుచున్న
దదిగొ! మంచులతెరలకు నవల నిలిచి
యొకపవిత్రతేజోబింబ ముజ్జ్వలాంశ

చూడబోవుచునున్నారు తోడిచెలులు
లేచిరావమ్మ! మాతల్లి! లేచిరమ్మ!"

—"తెనుగుతోట."

తుచ్ఛమైనభోగము లాసించి నీచదాస్యమునకు దొర కొనుటకంటె యుజ్జ్వలమరణ మాకాంక్షనీయమని ప్రబోధించుచున్నాడు వేదుల సత్యనారాయణగారు.

"కానుకనై ధరాధిపుల కాళ్లకడం
బొరలాడి వాడిపోలేను; ధరాపరాగపటలీ
మలినమ్మగుద్వారతోరణాస్థానమునం
దురిం బడగజాలను............

నీచపుదాస్యవృత్తి మననేరని శూరత మాతృదేశ సే
వాచరణమ్మునం దసువు లర్పణ సేసినవారి పార్థివ
శ్రీ చెలువారుచోట, పదనృగుస్ఫుచుల న్వికసించి వాసన
ల్వీచుచు రాలిపోవగవలెం దదుదాత్తసమాధిమృత్తికన్."

—"కాంక్ష"

దేశముయొక్క వర్తమానోద్యమములందును, భావి భాగ్యోదయమునందును నేటికవుల కెంత యభ్యాగర్వమున్నను సంకుచితమతులవలె మనజాతియొక్క తొల్లింటిశౌర్యాగ్నిని, జ్ఞానవైదగ్ధ్యమును మరువక, అడుగడుగునకు స్మరించుచు, తమ శిల్పచాతుర్యముచే పునఃసృష్టి నొందించి సజీవములుగ జేసి మన కనిర్వచనీయానందమును గూర్చుచుండుటచేతనే వీరు

నిజముగ జాతీయకవు లనుపూర్ణనామమున కర్హులగుచున్నారు. "రుచిచకితమై" సముజ్జ్వలమైన కవిమనోవీథియందు మెరుపు వలె మెరసిన యాంధ్రజాతిపూర్వప్రతిభను వర్ణించుచు విశ్వనాథ సత్యనారాయణగారు:

"ఏ రాజు పంచెనో యిచట శౌర్యపుపాయ
సమ్ములు నాగులచవితినాళ్ల
ఏ మెట్టసంజలో నెలమి పల్లవరాజ
రమణులు కాళ్ళ బారాణు లిడిరొ
చిత్రరథస్వామిశ్రీరథోత్సవములో
తెలుగుపిల్లలు కత్తి త్రిప్పి రెపుడొ
ఏ రెండుజాములయినుని వేడిమి వచ్చి
కలిసిపోయెనొ త్రిలింగప్రభువుల

నా జగచ్ఛ్రేయసంబులై యలరు తొంటి
వేంగిరాజుల పాదపవిత్రచిహ్న
గర్భితంబైన ఈ భూమిఖండమందు
నశ్రువులు జార్త్రు జీవచ్ఛవాంధ్రజనులు"

అని తొల్లిటి మహోన్నతదశకును, నేటి నికృష్టదశకును గల వ్యత్యాసమునకై వగచుచున్నాడు. అంతలో తనకల్పనాసామ్రాజ్యమందు తన్మయుడై ఆ జ్యోతిర్మయసీమలందు జరించు నొకవ్యక్తిగా తన్ను నిర్మించుకొనుచున్నాడు.

"ఈ పొదలం జరించుచు నహీనమహామహిమానుభావమా
నే పురవీథులందొ చరియించుచునుంటి నటంచు పారతం

త్ర్యాపతితుండ నయ్యును పురామహాదాంధ్రమునఁ స్వతంత్రుఁడ
నే పురుషుండనో యనుచు నీభ్రమ సత్యముగా దలంచుదుఁ.”

ఇట్లు తన్మయుఁడై కవి తనయుద్వేగాగ్నిచే యువకుల శౌర్యవహ్నిని రగుల్కొల్పుచున్నాఁడు.

“వేగిరాజ్యపు పల్లెవీథుల చెడుగుళ్ళ
రిపుల గవ్వించు నేరుపులు తెలిసి
ఎగురుగోడీబిళ్ళసాగసులో రిపుశిర
స్సుల బంతులాడు శిక్షలకు డాసీ,
చెట్టాడి యువ్వు దెచ్చిననాడె శాత్రవ
వ్యూహముల్ పగిలించు నొరపు గరచి,
కోతికొమ్మచ్చిలో కోటగోడల కెగ
బ్రాకి లంఘించుచంక్రమణ మెఱిగి
తెలుగు లంతట్టె యవి నేర్చుకొనియయుందు
రెన్నగా తెల్గుతల్లులు మున్ను శౌర్య
రస మొడిచి యుగ్గుపాలతో రంగరించి
బొడ్డుకోయనికూన కే పోయుదురట!”

—“వేగిక్షేత్రము.”

ఈ కవియొక్క సత్యమైన క్రోధాగ్నిలో నేటి హీన దశకన్న నఖిలాంధ్రభూమి తెనుగునదుల పరిశయనర్తనమందు లయించుట మేలు.

“ఇచటి నాగావళీ ప్రచురవర్షాంభస్త
రంగముల్ వంశధారాజలములు

తరగెత్తిన మహేంద్రతనయాసుపాథస్సు
లోకసారిగా పొంగి యుబికిపోయి
గౌతమీకృష్ణవేణీతరంగములు తా
రాధ్వమ్మునందు నైక్యము భజించి
గుల్లకమ్మజలాలగుబురులో గుబురులై
పెన్నతరంగముల్ పెరిగిపోయి
తెలుగునదులెల్ల పొంగెత్తి ప్రళయవారి
కెరలిపడి తెల్గునేల ముగించనిమ్ము
నేటితో; నస్వతంత్రతానియతమైన
ఈబ్రతుకు తెల్గువారు భరింపలేరు."

—"ముఖలింగము."

మఱియు నగ్నికణము లురలు జాతీయఘట్టములకై "ఆంధ్రపౌరుషము" "కొండవీటి పొగమబ్బులు" మున్నగు ఖండకావ్యములు పలుమారు చదివి మననము చేయుడు. పై నుదహరించిన కవిత్వపువెల్లువయందు ఓజస్సనుగుణము ప్రాధాన్యము నొందినదని గ్రహించనగును. దీనినే ఆంగ్లమందు Majesty అనియు, Sublimity అనియు చెప్పవచ్చును.

ఇట్టి కవిత్వమును మహాకవులరచనలతో పోల్చిచూచుకొన్న నేటికవిత్వమం దట్టిగుణములు పాదుకొన్నవా, లేవా యని యెఱుగనగును. సహృదయునకు రసాస్వాదనశక్తి సహజము. మెరుగు లెరుంగుటయందు నలిగిన చెవియే యాతనికి సాధనము. పూర్వకవుల గొప్పరచన లను గీటురాయిమీద నేటి కవిత్వమును రాచిచూచి విలువయెఱుంగుట మరియొక

మార్గము. అది మేలిమిబంగారమో, కత్తిరియో, ఉన్నతకవిత్వమో, కవిత్వాభాసమో అనభ్యస్తునికైన విశద మగును. విరాటపర్వమునందు సింహబలుడు ద్రౌపది నవమానించిన రంగములో భీముని ప్రళయోగ్రానలసన్నిభంబగు కోపాటోప వర్ణనమును, అందు ముఖ్యముగ

సీ. నేలయు నింగియుఁ దాళముల్ గాఁ జేసి
యేపున రేఁగి వాయించి యాడఁ
గులపర్వతంబులు గూల్చి యొండొంటితోఁ
దాఁకంగ వీఁకమైఁ దన్నియాడ
నేడుసాగరములు నిక్కడక్కడఁ బెట్టి
పలుచనిరొంపి మైఁ నలఁది కొనఁగ
దిక్కులు నాలుగు నొక్కచోటికిఁ దెచ్చి
పిసికి పిండలి సేసి పిడుచగొనఁగ

తే. మిగిలి బ్రహ్మాండభాండంబు పగులవేయ
నప్పళించుచుఁ బ్రళయకాలానలమున
గండరించినరూపంబుకరణి భీముఁ
డతిభయంకరాకారత నతిశయిల్లె.

అను సీసపద్యమునందలి యారోహణశైలిని పోల్చి చూడుడు. ఆధునికకవిత్వము పేలవమని చెప్ప సాహసించువారింకను నుందురా? విశ్వనాథకవియొక్క ప్రచండభావాగ్నికట్టెదుట బిభీషకు బెదరుగొన్న బాలకులవలెనున్న మిమ్ములను మఱియొకమధురవాణి తల్లివలె నాశ్వాసించుచున్నది.

"తనగీతి యరవజాతిని పాటకులనుగా
దిద్దివర్ధిల్లిన తెనుగువాణి,
తనపోటులు విరోధితండంబులకు సహిం
పనివిగా మెరసిన తెనుగుకత్తి,
తనయందములు ప్రాంతజనుల కభిరుచివా
సన నేర్ప నలరిన తెనుగురేఖ,
తనవేణికలు వసుంధరను సస్యశ్యామ
లను జేయజెలగిన తెనుగుభూమి.
అస్మదార్ద్రమనోవీథి నావహింప
జ్ఞప్తి కెలయించుచున్నాడ చావలేదు
చావలేదు ఆంధ్రులమహోజ్జ్వలచరిత్ర
హృదయములు చీల్చి చదువు డో సదయులార."

—రాయప్రోలువారి "ప్రబోధము"

ఈ వాక్యములు మీ మనోగతభయములను వారించి, ఆత్మవిశ్వాసమును పురిగొల్పి భావియౌన్నత్యమును ధ్వనించుచున్నవి.

కవిత్వ తత్త్వము: భావకవి

ఆధునికకవిత్వము ఔదార్యమునందును, మాధుర్యమునందును మనపూర్వకవుల వెల్లగొడుగునకు సీలిమ నాపాదించలేదని మీ రిప్పుడు చూచియున్నారు. కవికర్మనుగురించియు కవిత్వబీజమైన కవిప్రతిభనుగురించియు నేటికవులయభిప్రాయము లమూల్యములు. కవిత్వమనగా నేమి? సంఘజీవితమునందు

కవిత్వమున కెట్టిస్థానముగలదు? కవియాదర్శము లెవ్వి? అను మనోహరసమస్యల కుత్తరములు నేటికవిత్వమందు దొరుకుచున్నవి. ఉదరపోషణార్థము కవిత్వాచ్ఛాదన మను పామరాభిప్రాయము వీరి కెంతమాత్రము రుచింపదు.

"కమ్మనిగ్రంథంబొక్కటి
యిమ్ముగ నేనృపతికైన యిచ్చినచోఁ దా
నొమ్మని యీరె ధనమ్ముల
నిమ్మహి దున్నంగనేల ఇట్టిమహాత్ముల్"

అను చాటూక్తి నేడు నర్తించదు. కవిజీవితముకన్న ఉత్కృష్టపదవిలేదని తలంచుచున్నారు బసవరాజు అప్పారావు గారు:

"కవియనికీర్తిని
గాంచుటకన్నను
ఘనమేమున్నది
జగతిని?
ప్రణయవేదనల
పాడుటకన్నను
పరమామోదం
బేదిరి?
సౌందర్యోపా
సనమునకన్నను
సద్వ్రతమెయ్యది
చెపుమా?"

ఉత్తమతరగతికవియొక్క లక్షణము లివి. అతడు ప్రణయ వేదనల పాడును. సౌందర్యము నుపాసించును. సౌందర్యము నారాధించుట సత్యము నారాధించుట:

'Truth is Beauty and
Beauty is Truth'

అని కీట్సు అను కవికుమారుడు వచించెను.

సౌందర్యోపాసకులైనకవులు ఈశ్వరునే యుపాసించు చున్నారు. కవులు నిరంకుశులు. సత్కావ్యము జీవితవిమర్శ యను సూక్తిమేరకు కవులు సమకాలికజీవితపరిబంధము నన్వయించువారైనప్పటికిని నిజముగ కవికర్మ దేశకాలపాత్రభేదముల కతీతమైనది. కవిని శృంఖలాబద్ధుని చేయజూచుట వ్యర్థము. స్వేచ్ఛయే యాతని నానాగ్రిములందలి యూరుపు. దేవులపల్లి కృష్ణశాస్త్రిగారు స్వేచ్ఛాగాన మను ఖండకావ్యమం దీయాశయమునే ప్రకటించుచున్నారు

"తిమిరలత తారకాకుసుమముల దాల్చ
కర్కశశిలయు నవజీవకళల దేర
మ్రోడుమోక చివురులెత్తి మురువు సూప
జగమునిండ స్వేచ్ఛాగానఝురుల నింతు.

క్రౌర్యకౌటిల్యకల్పితకఠినదాస్య
శృంఖలములు తమంతన చెదరిపోవ
గగనతలము మార్మ్రోగగ కంఠమెత్తి
జగమునిండ స్వేచ్ఛాగానఝురుల నింతు."

మరియు

"నవ్వెపోదురుగాక నాకేటిసిగ్గు
నాయిచ్ఛయేగాక నాకేటివెరపు"

అని కవికి తన ఆవేశమే, తనయిచ్ఛయే ప్రధానము గాని పెరవెరపులులేవని ఘంటాపథముగ చెప్పుచున్నారు.

కవిత్వముయొక్క సొగసుదనము చెప్పరానిది, అంట రానిది, చూపరానిది——ఈశ్వరతత్త్వమువలె.

"యతోవాచో నివర్తంతే అప్రాప్య మనసాసహ."

మాటలలో ఇదమిత్థమని వర్ణింపరానిది. కవివ్యాపారము శిల్పియొక్క ఉలిచెక్కు నేర్పువంటి దని తిక్కన వచించెను. ఈ యనిర్వచనీయమైన కవిత్వమహత్త్వమును పింగళి సూరనకవి ఇట్లు నిర్వచించెను.

లయవిభాతి

"చెలువగల వెన్నెలల చెలువునకు సౌరభము
గలిగినను సౌరభముఁ జలువయుఁ దలిర్పం
బొలుపెసఁగు కప్పురపుఁబలుకులకుఁ గోమలత
నెలకొనిన సౌరభముఁ జలువపసయుం గో
మలతయునుగలిగి జనముల మిగులపెంపెసఁగు
మలయపవనంపుఁగొదమలకు మధురత్వం
బలవడిన నీడు మఱి కలదనఁగవచ్చుఁ గడు
వెలయుఁగల యీసుకవిపలుకులకు నెంచన్."

ఈ యవర్ణనీయవస్తువునే హృదయంగమమగు మంజుల వాక్సరణిలో తేనెబిందువులను వలె స్రవించు నీకవిత్వధోరణిని గనుడు.

సీ. "చూతురా! దీనిని చూతపల్లవఖాది
ని పికాంగనాగానవిస్వనంబు
గొందురా! దీనిని గొమ్మెరుంగులజిల్గు
పనికిగాదగిన కుందనపుదళ్కు
కావలెనా? యిద్ది కలువపూ రేకు పా
త్రముల జిప్పిలెడు మెత్తందనమ్ము
వలయునా? మలయపర్వత సానువులనుండి
దిగుమతియగుకమ్మ తెమ్మెర లివి

తే॥ తీయుదుర? దీని వెన్నెల తేటనిగ్గు
ఒరయుదుర ? దీని బచ్చ కప్పురపుడావి
గోరిగొందురా ? దీని బటీరజలము
త్రావిచూతురా ? తీయనిపూవు దేనె."

పింగళి లక్ష్మీకాంతం
కాటూరి వెంకటేశ్వరరావుగార్లు

—"కవితాసామగ్రి"

కవి ఉద్విగ్నమానసుడు. ఆతని యావేశము "ఇసుక పొరలు చీల్చుచు పొంగులెసగ బొరలు పొడుపుటేళ్ళ త్రుళ్ళింత" వంటిది. కవితావేదన పచ్చిబాలెంతరాలి స్తన్య వేదనవంటిది. కవిహృదయమందు కదలించిన భావపరంపర వాణియై వెడలువరకు నాతనికి శాంతియనునది దుర్లభము.

"గుండె గొంతుకలోన గొట్లాడుతాది
కూకుండనీదురా కూసింత సేపు"

—నండూరి సుబ్బారావుగారు.

కవి తనయొక్క మానసికావస్థయందు మహాయోగి వంటివా డని విశ్వనాథ సత్యనారాయణగా రనుచున్నారు. కవి సామాన్యమానవుల కందరాని యూహాసీమల విహరించుచు, "అలవైకుంఠపురంబులో నగరిలో మందారవనాంతరామృత సరఃప్రాంతేందుకాంతోపల వేదికపై" ధ్యాననిష్ఠ నవలంబించి, స్వమనోకల్పితసువర్ణకల్లోలినిలో మునిగిపోవును.

నేను

"ఓయి నటకుడ! ముక్తి కెట్లూహసేతు
వేది యాలంబనముగ గ్రహించినావు ?

నటకుఁడు

నా వదనరేఖలందున నాట్యమాడు
నీ ప్రపంచము, దాని గ్రహించినాను.

నేను

ఓయి చిత్రకారుడ! నీదు నూహ లేమి
ఏది యాలంబనముగ గ్రహించినావు?

చిత్రకారుఁడు

నాకరాగ్రపు కుంచెలోన జనియించె
నేరసాకృతి యామె గ్రహించినాను.

నేను

నిన్నుసైతమ్ము మఱల ప్రశ్నించుచుంటి
నో కవీ! ముక్తి గూర్చి నీయూహ లేమి?

కవి

నిశ్చలంబుగ నన్నుండ నీవ యేమి
పరమ యోగిని నన్నేల పలుకరింతు?" —ముక్తి

కవియొక్క ప్రతిభాత ప్తమైన మనోంబరమందు అణువు మొదలు బ్రహ్మాండమువరకు ప్రతిఫలించి తమ భౌతికవికల స్వరూపములను, కంబళిపురుగు తొంటివికారరూపమును జార్చి సీతాకోకచిలుకవలె తయారయినట్లు, విదల్చి మనోహ రాకృతితో వెల్వడును. ఈవిశ్వరంగమే వాగర్థపరిణయముతో తొణుకుచున్నట్లు రాయప్రోలువారికి స్ఫురించుచున్నది.

"అణువు నజాండము నేకస
రణి నిండారిన మనోహరపువాగర్థ
పరిణయము గీర్తించెడు మృదు
గుణులను భాషాకుమారకుల నుతియింతున్."

వీరి కవిత్వనౌకకు తారకలు దిశలుసూపును. ఆనావ స్వేచ్ఛావిహారిణి.

"లేదులేదు నిర్బంధపాలితపథంబు
నా సువర్ణతరణి కీవిలాసమణికి."

—"శుక్తి"

ఈ ప్రపంచరహస్యములను మాత్రమే లోకమున కన్వయించిచెప్పుటతో తృప్తినందక

"సభూమిం విశ్వతోవృత్వా
అత్యతిష్ఠ ద్దశాంగులమ్"

అను ఛందోనిగదితమైన స్వర్ణసీమలతో సుఖ దుఃఖ మయమైన మన భూలోకమును కవితాసేతువుచేత గలుపవలెనను పేరాసగలవారు పింగళి లక్ష్మీకాంతం, కాటూరి వెంకటేశ్వర

రావుగార్లు. ఆయజ్ఞాతసీమయొక్క ఎల్లలు జీవితపరిబంధాంతమునుండి మొదలగుచున్నవని షేక్స్పియరు (Shakespeare) మహాకవి యూహించుచున్నాడు.

Who would fardels bear
To grunt and sweat under a weary life,
But that the dread of something after death
The undiscovered land from whose bourn
No traveller returns—puzzles the will—
And makes us bear the ills we have
Than fly to others we know not of.

—HAMLET

"ఎవరునీవు" అను సరిలేని ఖండకావ్యమునందు ఈ పేరాస నిట్లు కవులు వర్ణించుచున్నారు.

"..............................నన్ను
గారడియొనర్చి యీ యబ్ధితీరమునకు
నిటుల వెలయించుకొని వచ్చి యెగిరిపోయి
అవలియొడ్డున నిల్చి నన్నటకు బిల్తు
నీవటనెయుండు మిద్దరి నేను నిలుతు
నిరువురము జేతులనుగల్పి యీమహాబ్ధి
పైన సేతువు నిర్మింపవచ్చు మనము.
అవలియొడ్డున నీవు నే నివలిదరిని
నిలిచి తీరద్వయరహస్యములను జలధి
గర్భమును మార్వ్రాలుకునట్లు గానములను
సలిపి యిద్దరినద్దరి కలుపవచ్చు."

ఒక యనవ్యక్తవ్యక్తి eternity, అనగా కల్పాంతకాలపు టవలికొనను, అజ్ఞాత సీమయంచుల నిలువబడి కవులను తన వద్దకు పిలుచుచున్నది. షేక్స్పియరు మహాకవివలె వీ రాయ గమ్యవిశ్వ ఖండములను జేరుటకై వెరవరు. ఇంతేగాక మేరు శిఖరులవలె కాకులు కూయని కారడవి, చీమలుదూరని చిట్టడవి యైన యా ప్రదేశమును మనకు నిత్యపరిచితమైన యీ మనో హరభూమితో కలుపుటకై కవిత్వ మను సేతువునిర్మించి మనకు సుగమమార్గమును గల్పించుచున్నారు. ఇంతకన్న కవిత్వమున కుత్కృష్టాదర్శ మేదికలదు ? కావున హిమాలయమువలె సమున్నతమును, జలధిగర్భమువలె గభీరమునైన ఆశయము లతో చెన్నారు భావకవిత్వము ఆంధ్రులకు జాతియున్నంత వరకు మరువరానిదని చెప్ప సాహసించుచున్నాను.

ప్రకృతి - భావకవులు.

భావకవి ముఖ్యముగ ప్రకృత్యారాధనపరుడు. ప్రకృ తియే యాతనిదైవము, తల్లి, తోడు, నీడ, మిత్రము,కళత్రము. భావకవిత్వమున కీప్రకృత్యారాధన విశిష్టలక్షణము. పూర్వ కవులయందు ప్రకృతివర్ణనలు లేకపోలేదు. కాని వారు ప్రకృతిచిత్రముల నానుషంగికముగ వర్ణింతురుగాని తల్లీనులు గారు. వారు ప్రకృతిని పాత్రములకు భిన్న మయినదిగా దర్శింతురు. దీనిని ఇంగ్లీషులో objective view అని చెప్పె దరు. భావకవి ప్రకృతిలో లీనుడై ప్రకృతిలో సుఖదుఃఖముల జూచుచు, తన సుఖదుఃఖముల ప్రకృతితో నన్వయించుచు, ప్రకృతిని తన దానినిగా, తల్లిగనో, కళత్రముగనో, మిత్రము

గనో కల్పించుకొనుచు తన కభిన్నమైన దానినిగ స్వీకరించు చున్నాడు. దీనినే మనము ఇంగ్లీషులో subjective view అని చెప్పుకొనుచున్నాము. ఈ అంతరదృష్టి ప్రకృత్యారాధన మందే గాక భావకవి తన కవితావ్యాపారమునం దంతటను బరపుచున్నాడు. అంతర్ముఖమైన ఈతని దృష్టికి దన ప్రణయము, తన ఆశయములు, ఉత్సాహము, నిరాశ ఇవన్నియు కవితావిషయము లగుచున్నవి.

కావుననే భావకవియొక్క భావ మొక్కొక్కప్పుడు ఆకుల చాటు సుమమువలె తొంగిచూచుచు అశ్రద్ధ ధానునకు కనుమరుగుగా నుండును. పూర్వకవులదృష్టిపథము బాహిర మగుటచే కఠినపదభూయిష్టమైనప్పుడు గూడ ఆపదభారము తొలగించినచో భావము సుగమమై దొరకును. పూర్వకవులు అన్యవస్తువులరహస్యములను, అన్యవ్యక్తుల జీవితనాటకములను చిత్రించుటయందు రక్తులు. భావకవికి ఆత్మయే బిందువు. ఈ బిందువునుండి విశ్వవృత్తమునాతడు గీసికొనును. ఈబిందువు నుండి యాతని కవితారేఖలు బ్రహ్మాండవృత్తము యొక్క పరిధివరకు వ్యాపించును. పూర్వకవియొక్క నామరూప రహస్యములు మన కవిదితమైనను ఆతనికావ్యముల మన మన్వయించి యానందింపగలము. భావకవియొక్క జీవిత యవనిక తొలగించి చూడక మన మాతని కృతియందలి రస మును సమగ్రముగ నొక్కొక్కప్పుడు చర్వణ చేయజాలము. ఇందుల కాతని నిందించుట బాల్యచాపల్యము. మహాయోగికి వలె భావకవికి "ఆత్మైవ బంధు రాత్మనః"

ఆ యాత్మలో విలీనుడై సృష్టిరహస్యముల నచ్చటనే గాంచి వానితత్త్వము నూహించును. ఇదియొక కవితాసీమ. దీనిని Subjective Poetry అని చెప్పుకొందుము. అంతర్ముఖ కవిత్వము తేనెపట్టువలెనుండును. బహిఃకాఠిన్యముకాన్పించదు. కాని తేనెతెట్టును పిండితేగాని తేనెయొలుకదుగదా! బహిర్ముఖ కవిత్వము నారికేళమువంటిది. కవి పాండిత్యప్రకర్ష యను చిప్పను పగులగొట్టగానే రసము భూమిమీద ఒలుకును.

భావకవి బాలకునివలె ప్రకృతివెంట పరుగెత్తును.

"ఉ. ఆకటిపొ్రద్దెరుంగక సహాయులగూడక రేయినాక పై
నాకసమందు తోచెడి శశాంకుడు చుక్కలె తోడుగాగ ని
శ్లోకతముండి నిశ్చలత నేదియొ యోచన మున్గియున్న వ
త్సా!....................................."

పింగళి లక్ష్మీకాంతం
కాటూరి వెంకటేశ్వరరావుగార్లు —"కవిశిశువు."

నిర్జీవమైన మానవప్రపంచమునుండి పారిపోయి ప్రకృతిగర్భములోనికి జొచ్చుకొని పోవలెనను కృష్ణశాస్త్రి గారి తొందర చూడుడు.

"ఆకులో ఆకునై పూవులో పూవునై
కొమ్మలో కొమ్మనై నునులేతరెమ్మనై
ఈయడవి దాగిపోనా

ఎవ్వైన
నిచటనే యాగిపోనా ?

గలగలని వీచు చిరుగాలిలో కెరటమై
జలజలని పారు సెలపాటలో తేటనై
ఈయడవి దాగిపోనా ! ”

ప్రకృతిగర్భనిభృతుడైన కవికి జీవితపునిత్యకృత్యములు మసిపోయినవి.

‘ఆకలా! దాహమా! చింతలా! వంతలా!
ఈకరణి వెట్టినై యేకతమ తిరుగాడ
ఈయడవి దాగిపోనా
ఎవ్వైన
ఇచటనే యాగిపోనా !’

—‘కృష్ణపక్షము’

ఒక్కొక్కప్పుడు ఈకవి ప్రకృతితో బాల్యఖేలన మొనరించును.

‘తెలిమబ్బు తెరచాటు చెలి చందమామ
జతగూడి దోబూచి సరసాలనాడి
దిగిరాను దిగిరాను దివినుండి భువికి
నవ్విపోదురుగాక నాకేటిసిగ్గు ?’

లలితమనోహరమును ఎడనెడ ప్రళయకాలమహోగ్ర భయదజీమూత సదృశమునైన ప్రకృతి రెండిటను ఈ కవికి తన్మయానంద మొసగును

'ఏను స్వేచ్ఛాకుమారుఁడ, నేను గహన
పథవిహారవిహంగమపతిని, నేను
మోహనవినీలజలధరమూర్తి నేను
ప్రళయఝంఝూప్రభంజనస్వామి నేను'

— 'కృష్ణపక్షము'

ఒక్కొక్కప్పుడు దుఃఖితుఁడై నతనకు ప్రకృతిలో సమాన ధర్మత్వము వెదకికొని యాశ్వాసమందును.

'ఎంతబరు వయ్యెనో కాని యెడద వెలికి
తొలగి పారనిదుఃఖాశ్రుజలమువలన
ప్రావృడంభోధరస్వామి ! నీవుకూడ
నావలెనె జాలివోడమ వాపోవుచుంటి'

మరొక్క కవికుమారుడు ప్రకృతిమాతయువయవాలంకారములలో నేదోయొక దానికిగ్రింద పుట్టక మనుష్యజన్మ మెత్తి ప్రకృతికి దూరమైపోతినేయని మనోహరనిర్వేద మొందుచున్నాడు.

"సాంధ్యకిమ్మీరపర్ణవస్త్రముల దాల్చి
గిరితటవిహారశృంగారకేళి సొలసి
రమణ జరియించుజలధరార్భకునిగాగ
నేల సృజియింపడో నన్ను నీశ్వరుండు?

ప్రత్యుషాశ్లేషమున విచ్చు ప్రసవమందు
దరుణసూర్యాంశుమాలికాతరళకాంతి
మిళితమై రాలు తుహినాంబుకళికగాగ
నేల సృజియింపడో నన్ను నీశ్వరుండు?

యామినీవ్యోమమండలప్రాంగణమున
గవి మనోనందరాజ్యంబు గాంచువేళ
గాంతివెదజల్లు నక్షత్రకంబుగాగ
నేల సృజియింపడో నన్ను నీశ్వరుండు?"

"నక్షత్రమాల"

—దువ్వూరి రామిరెడ్డిగారు

ఇంకొక కవిబాలుని ప్రకృతిమాత కన్నప్రేమతో తన కడకు బిలుచుచు రాత్రులందు తన యంకముపై నిడి జోల పాడి నిదురబోగొట్టును.

"అరుణరాగము నారసికొనుచు
సరసిజాప్తుం డుదయశైలాం
తరమునం దెసగంగ నన్నట
కరుగ బిలిచెదవు.

కవికుమారులు భావగీతా
రవళిలో మగ్నంబు నొందుచు
భువి మరచి తన్మయత జెందగ
బొంగిపోయెదవు

జనులు నిద్రాసక్తు లగుచును
దనుల మరచి సుషుప్తి జెందగ
లాలితములగు వేణురవముల
జోలబాడెదవు."

—పెనుమర్తి వెంకటరత్నముగారు.

ఈకవి బాల్యమునందే ప్రకృతిలో విలీనుడై పోయెనట!

మరియొక సాహసికకవికి ప్రకృతిభయంకరదృశ్యములు క్రీడారంగములుగా దోచును.

"భూకంపమున కులాచలములు ఘూర్ణిల్లనీ! అగ్నిపర్వతములు పగిలిపోనీ! ఆభీకరసమయములో నే నొంటిగ ప్రపంచము వెలుపల గూర్చుండి ప్రకృతికన్యకతో ఆడుకొందును."

—మునిమాణిక్యం.

ప్రకృతిసందేశము ప్రపంచమున కన్వయించుట మరియొక కవికి సహజానందము.

"నది:—స్వేచ్ఛతో ప్రవహించుట నాకు సహజం.

పువ్వు:—ఆత్మసమర్పణబుద్ధితో సౌరభముల నల్లడల జిమ్ముట నాకు సహజం.

చందమామ:—అనునయబుద్ధితో చల్లనికాంతుల నెల్లెడల జల్లుట నాకు సహజం.

కవి:—మీ మీసందేశములను లోకమునకు తెలియజెప్పడం నాకు సహజానందము."

మరియొకప్రకృతికుమారుడు సృష్టిలోని వికటదృశ్యములకు బెగడొందుచున్నాడు. రాబోవుగ్రహణవిపత్తునం దగిలిన చంద్రునికై వగచుచు, ఉషఃకాలమందు గడ్డిపోచచివర గాలిలో తటతటలాడుమంచుబిందువు వలె వేపమానహృదయుడై బసవరాజు అప్పారావుగారు "రాబోకు రాబోకురా చందమామ" అనుపాటను పాడియున్నారు.

'రాబోకు రాబోకురా చందమామ!
రాహు పొంచున్నాడురా తోవలోన!

ఆకొక్కళ్ళైనాను
అల్లాడకున్నది
మబ్బులపై నేదో
మాయ కప్పేసింది రాబోకు॥

తెల్లన్ని నీకాంతి
నల్లనయ్యేనురా
చల్లన్ని నీమోము
సన్నగిల్లేనురా రాబోకు॥

పరమరాకాసిరా
పాపిష్టి రాహువు
మిత్తిలా నిను బట్టి
మింగబోయ్యేనురా' రాబోకు॥

ప్రబంధకవిత్వములోని నాయికానాయకుల కృతక చందోప్రాలంభనమును, ప్రకృతిదృశ్యముల నుద్వేగము చేతను కంపించు హృదయముతో పరిదర్శించు నీపాటను పోల్చి చూడుడు.

ప్రకృతిని మాతృపీఠికకెత్తి హారతిచ్చిన రాయప్రోలు వారి స్వప్నకుమారమును చదివి యానందింపుడు.

ప్రణయినీవియోగజనితాయాసమున నొక కవికుమారుడు నిద్రించ స్వప్నమం దొక్క రమణి యాతనిమనోవీధిలో నడయాడజొచ్చెను. కుమారుడు మోహపరవశు డయ్యెను.

'కాంతరూపమె రసవదాకర్షణంబు
అందు సంవృతశృంగారముం దొలంకు
ముద్దువేస మత్యంతసమ్మోహనంబు
కృష్ణనిశలసాంగత్య మిం కేమిచెప్ప!'

ఆశలెల్ల గ్రీష్మప్రవాహములవగిది శోషిల్లినయాతని హృదయమందు రాగమృగతృష్ణ లడరెను. ఆ స్వాప్నికభువన వాహినితో 'సా ప్తపదీనమైత్రి' గోరెను.

'పూలుగురిచ్చినసంపూర్ణపుణ్యశీల
వేని నను జూచి ప్రేమింపు మిందువదన
మాలికలుదెచ్చించినయభాగ్యురాలవేని
రమ్ము పోద మీహతమనోరథునితోడ.'

ఆకాంత యిట్లు ప్రత్యుత్తరమిచ్చెను:

'పూలు పూయింతు సంపూర్ణముగను గాని
గురిచ్చు భాగ్యము దెచ్చెదు ఘోషగూడ
గాంచుచుందును.—'

ఈకాంత యెవరునుగాదు. ప్రకృతికాంతయే, మోహావేశమున నాతడుడరియబోవగా నామె దూరదూరముగ బోయెను.

"క్షీణచంద్రికలను ప్రకాశించు రేయి
నాకు గాటుక పూసెనో నాగ దోంచె
మెరపు మెరసినట్లైన వెల్తురున గంటి
నడుగులు గదిల్చి పోవుచున్నట్లు సతిని."

తుదకు సత్య మాతనిమనంబున వెలింగెను. 'అమ్మా!' యని దరియబోయి కంఠము కౌగిలించెను. ఇదియే ప్రకృతి గర్భమం దిమిడియున్న రహస్యము. ప్రకృతి మనుజునకు మాతృస్థానమం దాసీనురాలైనచో తనయుల నిట్లు వియోగదుఃఖానలముచే వేచనేల? యనుప్రశ్న వచ్చును. కాని ప్రకృతినియమములలో పూలు పూయించుటయు మాలలు త్రెంచుటయు కూడ గలవు.

'కాటియందలిధూమాంధకారభరము
పడకటింటికర్పూరదీపపుమొలుంగు'.

ఈ రెండును మాతృకల్పితములే. ఎందు కిట్లున్నవని సందేహపరు లడిగినచో,

'పొదుగు నొవ్వంగ బాధించుముద్దులేగ
నొడలు నాకెడి గోసాధ్వియో ర్పదెంతో
బాధ సహింపరించినగాని స్వాదువైన
ప్రేమమాధుర్యము రుచింప దేమొ పుత్రి!'

అని ప్రత్యుత్తరము. ప్రేమయొక్క మహాత్త్వమును తెలిసికొనుటకు కొంత బాధపడుట తప్పదు.

ప్రేమ - ఆధునికకవులు

ఆధునికకవిత్వమునందు పడుగుపేకవలె అల్లుకొనిపోయి భావకవిత్వవల్లికకు జీవనసుధయై పారునది ప్రేమవాహిని. ప్రేమతత్త్వవిచారమే నేటిగొప్పకవులందరు తమముందుంచుకొన్న సమస్య. సృష్ట్యాదినుండి నేటివరకు పిపీలికాదిబ్రహ్మపర్యంతము వస్తువుల నన్యోన్యాకర్షణ మొనర్చి ఒక్కొక్కచో నానందమును ఒక్కొక్కచో దుఃఖమును గూర్చుచు ముఖ్యజీవసూత్రముగ ప్రపంచకవు లందరిచేతను ఆదరింపబడినది ప్రేమయేగదా! ఈ యన్యోన్యాకర్షణశక్తినిగూర్చి మహాకవి భవభూతి యిట్లు వచించుచున్నాడు.

శ్లో. "వ్యతిషజతి పదార్థానాంతరః కోపి హేతు
ర్న ఖలు బహిరుపాధీన్ ప్రీతయః సంశ్రయంతే.
వికసతి హి పతంగస్యోదయే పుండరీకం
ద్రవతి చ హిమరశ్మావుద్గతే చంద్రకాంతః."

ఈ ప్రేమగుణము కృష్ణశాస్త్రిగారికి కడు సహజమైన ప్రకృతినియమముగా దోచుచున్నది.

"సౌరభము లేల జిమ్ము పుష్పవ్రజంబు
చంద్రికల నేల వెదజల్లు చందమామ
ఏల సలిలంబు పారు గాడ్పేల విసరు
ఏల నాహృదయంబు ప్రేమించు నిన్ను?"

ప్రేమగుట్టు తెలిసికొనుటకై జీవనపూరముల మునిగి లేచువారిలో బసవరాజు అప్పారావుగా రొకరు. ప్రేమలేక

ఈకవిజీవనమే లేదు ప్రేమయెఱుగనివాడు పాషాణహృదయుడు. ప్రేమ విఫలమయి ఎదమెత్తనగుటకై దుఃఖించుట మేలని ఈకవి యభిప్రాయము.

"ఎద మెత్తనగుటకై సొదగుందరా అంత
మదిగల యహమ్మంత వదలిపోవునురా"

"వల పెఱుంగక బ్రతికి
కులికి మురిసేకన్న
వలచి విఫల మ్మొంది
విలపింప మేలురా

చెలివలపులేని నీ
కలిమికాల్పనె వినుము
వలపుదీగెనె జీవఫలము
కాయునురా

ప్రేమకన్నను యెక్కు వే
ముందిరా యెల్ల
కామ్యపదవులకన్న
ప్రేమ యెక్కువరా

ప్రేమించు సుఖముకై
ప్రేమించు ముక్తికై
ప్రేమించు ప్రేమకై
యే మింక వలయురా?*

ఆచారశృంఖలములచే నిబద్ధమైన మనుష్యప్రకృతి ప్రేమపారిశుద్ధ్యమును గ్రహించలేదని, నిష్కళంకమై నియమబద్ధముగాని ప్రేమను దర్శించుటకై యీకవి ప్రకృతివంక తిరుగుచున్నాడు.

"ఈమావిపై నుండి
ఈవు కూకూయంచు
నామావిపై నుండి
ఆపెకూకూ యంచు
నేమి బాసల చేతురే
కోకిలా
యేమిబాసల చేతురే?

మనుజుల కగమ్యమై
మహిత శక్తిని గల్గి
పరమామృతము లొల్కు
ప్రణయవాక్కుల మీరు
బాసలాడుచునుంటిరే
కోకిలా
బాసలాడుచునుంటిరే?

పరులు విన్నను మీదు
పరువుపోవు నటంచు
పాడులోకము జూచి

భయమె లేకను వలపు
పలుకులాడగ జెల్లునే
కోకిలా
పలుకులాడగ జెల్లునే ? "

—'బసవరాజు'

హృదయవీణాతంత్రుల మీటించుచు భావకవి ప్రేమగానము చేయుచుండగ వియోగజనితమైన గద్గదికము ఆతని కడ్డువచ్చుచున్నది. నేటికవికి విప్రలంభగానము రుచించినట్లు సంభోగలహరి రుచింపదు. దీనికిరెండుకారణము లూహ్యములు. సంభోగశృంగారమును వాఙ్మయములోనికి జొప్పింపబోయి ప్రబంధకవులు ఒకరినిమించి యొకరు కచకుచాదివర్ణనలచే నాంధ్రహృదయమునకు ఏవగల్గించిరి. అదిగాక కలయికయందు కరుణాశోకరసములకు తావులేదు. కరుణరసప్లావితముగాక హృదయరంజనము గానేరదు. గిరికమున్నగువార లెంత వలవల యేడ్చినను అది మనకు కృత్రిమమనిపించుచున్నది. ఆ కన్నీళ్ళతో మనకు సానుభూతి కల్గుటలేదు. ప్రేమ విఫలమొందినపుడు మనోరంగమందు రేకెత్తిననిరాశ, దుఃఖము, క్రోధము, అనుతాపము, ఉత్కంఠ మున్నగుకరుణాభావములు కవిహృదయము నెక్కువగా చలింపజేయుచున్నవి. కాంతావిరహాతురుడైన యక్షుడు గల్గుటచేతనే మేఘసందేశము అవతరించినది. అందుగలశృంగారరసము యక్షుడు వానికాంత యొక్క కరుణామయమగు విరహాకథనముచే శుద్ధమై

మనహృదయమును బందీగొనుచున్నది. కావ్యసిద్ధమైన రాధాకృష్ణుల విఫలమైన వలపే గీతగోవిందగానమునకు బీజమగుచున్నది. విప్రలంభమందు కన్నెవలపులు తపించి తపించి, "అతివిశుద్ధమును, అఘరహితమును" అగు నిర్మలప్రేమకు తావిచ్చుచున్నవి. ఈ రహస్యమును భావకవులు గుర్తించియే నిర్మలప్రేమారాధనకు గడంగిరి. ప్రేమయొక్క విఫలత్వమునే భావకవులు వర్ణించుటచే జీవితమందు నిరాశాభావమును ప్రేరేపించుచున్నారని కొందరు తలంచుచున్నారు. విచారదృష్టులతో ప్రపంచము నీక్షించుచున్నారని మరి కొందరు తలంచుచున్నారు.

"హృదయవనజాతసుమ
మృదుమనోహరదళము
లదయతను దుంచినారే
పెంధూళి
జిదిమి వెదజల్లినారే!

హృదయ శోణితధార
నెదుగు జీవితవల్లి
మొదలంట దూల్చినారే
భయదాగ్ని
కీలలను వేల్చినారే"

—కృష్ణపక్షము

హృదయసుమమైన ప్రేమ కఠోరప్రపంచపాదఘట్టనచే నలిగిపోయెనని కవి వాపోవుచున్నాడు. విఫలమైన ప్రేమ నిరాశకును, ఎక్కువనిరాశ కర్కశత్వమునకు ప్రపంచ పరాఙ్ముఖత్వమునకు చోటిచ్చి కవిహృదయము పగిలిపోయి దారుణము అరుంతుదమైన శోకకల్లోలము వెల్లివిరియుచున్న వేదులవారి "దీపావళి" యను ఖండకావ్యమును జదువుడు.

నిశీథిని

"జగతి యీనాటి యీమహోత్సవమునందు
మునిగి యానందమున బొంగిపోవుచుండ
ఇటు రగుల్కొల్పిరెవరు నీ హృదయమందు
నణచుకొనియున్న ఘోరదుఃఖాగ్ని నిపుడు?

నేను

కాటుకొన్నయమాసచీకటుల నడుమ
నే నొకండనె ఈశూన్యగృహమునందు
అదురువడిపోయి మరణవాద్యమ్ములట్లు
గుండియలుకొట్టుకొన నేడ్చుకొనుచునుంటి.

విస్మృతోదంతములు శూన్యవీథులందు
నావలెనె మౌనముగ వెళ్ళిపోవుచున్న
ఓనిశీథినీ! నీగభీరోదరమున
దొరకె నీదురదృష్టవంతునకు జోటు.

చిమ్మట

ప్రాణసంచుల పెళపెళార్భటులు విరిసి
దశదిశాంతరముల బ్రతిధ్వనుల నీన
పేదవడియున్న మానవజీవితపుటాశ
లిపుడు మోగించుకొనుచుంటి వేల నీవు!

నేను

నన్ను నిరసించువారియానందమందు
నాకు భాగమ్ము వల దొక్కనాటికైన
చీకటుల జీల్చికొని వచ్చు నీకరాళ
గానరవములనే నాసుఖమ్ము కలదు.

ముక్కినకొలంది కాలితో ద్రొక్కుచున్న
ఈకఠినలోక మెల్ల బహిష్కృతమ్ము
రండు, చిమ్మటలార! ఈరాత్రివేళ
నావలెనె పాడుకొనుమీరె నాకుసఖులు."

భావకవులలో కొంద రిట్లు మరంతదుస్సహదుఃఖాగ్నిలో తప్తమగుహృదయమునుండి వెల్వడు గీతములచే సహృదయులకు వెరపు గల్పించుచుండ మరికొందరు కలికికోయిలలవలె కుహూరవములచే నలరించుచున్నారు.

"ఆనందమే లేదా
లోకమున
నానందమే లేదా!
ప్రకృతియందముల
పరికించుటలో

ఇంపగు నీసెల
యేటిగానమున ఆనంద—

అరుణములో సాం
ధ్యరాగంబుల ఆనంద—

పరిభ్రాతవాయువ
బరవశ మొందగ ఆనంద—

చలువవెన్నెలల
సయ్యాటలలో ఆనంద—

ఆదర్శము లా
కాశమునంటగ ఆనంద—

భగవంతుని కడు
భక్తిపాడ గన
నానాందమేలేదా
లోకమున
ఆనందమేలేదా"

"ఆనందమే లేదా"

—బసవరాజు అప్పారావుగారు.

మరియొకకవి భావిపురాతనాద్యతన జీవితనూత్రముల గ్రథించి పామరునకుగూడ ఉన్నతవేదాంతము నందించి నేటి యం దనురక్తులను జేయుచున్నాడు.

"యెనకజల్మంలోన
యెవరమో నంటె
సిగ్గొచ్చి నవ్వింది
సిలక నాయెంకి—

ముందు మన కే జల్మ
ముందోలెయంటె
తెల్ల తెలబోయింది
పిల్ల నాయెంకి

ఎన్నాళ్ళు మనకోలె
ఈసుకము లంటె
కంటనీ రెట్టింది
జంట నాయెంకి"

—నండూరి సుబ్బారావుగారు.

సుఖస్వప్నరంజితమైన ఇహజీవన మెన్నిదినము లున్నను, అమాయకురాలైన యెంకికి తనివితీరదు. "యెనక జల్మం" ఇప్పటి చంద్రికామయమైన జీవితము గొనివచ్చినందులకు సంతోషపూర్వకమైన సిగ్గు, "ముందుజల్మంలో" యీ వెలు గుండునో లేదో యను వెఱపు, పామరులనేగాక పండితులను గూడ పరిశ్కృతమునం దనురక్తులను జేయుచున్నది.

కవికర్మ శిరీషకుసుమమువలె లలితమైనది. విమర్శకుడు తుమ్మెదవలె రసాస్వాదనదీక్షతో కావ్యము నుపగమింప

వలెను. నర్మసంరంభముతో కావ్యసుమమును తాకవలెను. మహాకవి కాళిదాసు పార్వతిని గురించి వచించినట్లు

"పదం సహేత భ్రమరస్య పేలవం
శిరీషపుష్పం న పునః పతత్రిణః"

శిరీషపుష్పముపై తుమ్మెదవలె వ్రాలవలెను గాని ఘోరగృధ్రమువలె పడినచో కావ్యసుమము నలిగిపోవును. భావకవిత్వము సున్నితమైన మనస్సుతో సహృదయు డానందింపదగిన దేకాని కఠోరలాక్షణికమానదండముతో గొలిచి కొలువబడినదని చెప్పువారి కిదియే భవభూతిసమాధానము:

"యేనామ కేచిదిహ నః ప్రథయంత్యవజ్ఞామ్
జానంతి తే కిమపి తాన్ప్రతి నైష యత్నః
ఉత్పత్స్యతే మమ తు కోపి సమానధర్మా
కాలో హ్యయం నిరవధి ర్విపులా చ పృథ్వీ."

[హైదరాబాదు నగరమున శ్రీకృష్ణదేవరాయాంధ్రభాషానిలయమున ఉపన్యసింపబడినది.]

కవితాంజలి - జడకుచ్చులు

కవితాంజలి - జడకుచ్చులు

సమకాలీనులైన కవుల గ్రంథవిమర్శనమునందు కొన్ని యెడల సున్నితమైన చిక్కులు అద్భుతవులుచుండును. ఆ యా కవుల వ్యక్తిత్వముతో మనకుగల దైనందినసంబంధములు, సానుభూతి, ఏవగింపు మున్నగునవి వారికవిత్వవిమర్శనమునందు కేవల రసానుభూతికన్న ముందు పరుగెత్తి విమర్శకుని దృష్టిని చిత్రవర్ణరంజితముచేయును. ఈ యసమదృష్టితో జూచినకనులకు కవివ్రాసిన ప్రతియక్షరమునందును నవనవోన్మేషకల్పనాప్రతిభ స్ఫురించుటగాని లేక యర్థశూన్యమును, భావరహితమునైన వ్యర్థప్రలాపము గన్పించుటగాని జరుగును. ఒకొక్క కవికుమారుని తీరుతియ్యములు మనలను ముగ్ధులను జేసి యాతని నిర్మాణములయందున్నదానికన్న ఎక్కువ మహత్త్వమును దోపించును. మేఘాలోకమున విస్తృతబర్హమైన వనమయూరినాట్యాడంబరముచే ముగ్ధమైనట్లు, ఆటవికకన్య నిబిడరసాలముయొక్క కన్నెచిగుళ్ళచాటున యడగిమడగి యానందసాంద్రమై లోకము తన్నుజూడకుండ పాడుకొను కలికికోయిలను వెదకిచూచుటకై నిలువదు. ప్రత్యక్షవ్యక్తిత్వమునం దంత సమ్మోహన మున్నది. నులితీవలు ముందు నడువ తీగభారము వెనువెంటనడచినట్లు కృతులవెంట కవియొక్క ప్రత్యక్షవ్యక్తి అంటియుండుటచే సమకాలికుల కావ్యవిమర్శనమునందు ఒడిదుడుకులు మెండు. పరోక్షవ్యక్తులైన

పూర్వకవుల విషయములోనే భిన్నభిన్నాభిమానములు గన్పట్టుచుండ మన కనులముందర లోపాలోపములతో నడయాడుచు, మానవ సామాన్యముకన్న నుజ్జ్వలకల్పనాశక్తిలో తప్ప ఇతరములం దభిన్నులయిన భావకవులయెడ నిష్పాక్షిక విమర్శనము వెల్వడు సమయ మింకనురాలేదనితోచును. ఐనను ఆధునికకవిత్వముయొక్క విలువ నిర్ణయించుట ఆనంతరికుల కెట్లు విడువవలెనో అట్లే భావకవిత్వవిమర్శనమునందలి సత్యాసత్యములు గుర్తించుటగూడ వారి పనియే.

ఆంధ్రిసారస్వతమునందు విమర్శనాపద్ధతి నూతనమని చెప్పవచ్చును. వాఙ్మయము చాలకాలమువరకు తీరికగల ఏకొలదిమంది విద్వాంసులను రాజన్యులను మాత్రిమే

'తెల్లనురపొన్నపూల సంకెళ్లతోడ'

బంద మేసెను. కృతులయందలి సంవృతశృంగారము వారికి వివృతమే యగుటచే విమర్శించి చూపవలసిన యావశ్యకత లేకుండెను. సారస్వత మను పువుదోటలోనికి చొరుట కల్పసంఖ్యాకులకు మాత్రిమే హక్కుగలదని మనవా రనాదిగ నమ్ముచున్నారు. ఇతరులను వారందు కాలిడనీయరు.

'తోవ్రలన్నియు గలియు పాక్రోరణమున
గలద యపరంజిరెక్కలతలుపుజంట
మూసియున్నారు ప్రాజాపవ్రపూర్ణమతులు'
— తెనుగుతోట.

రసాస్వాదనశక్తి పూర్వపుణ్యఫలమని మన సిద్ధాంతము.

'పుణ్యావంతః ప్రిమిణ్వంతి
యోగినో రససంతతిమ్'

సిద్ధాంతమే కాదు. అది యనుభవముమీద నిర్మింప బడిన సూక్తియే.

'సుకవిభోజ్యమ్ములిచటివస్తువులు వీని
నలిపివేయకుడటునిటు కలచివైచి'

అని పింగళి లక్ష్మీకాంత కవి హెచ్చరించును. కాని ఆంగ్లేయులు వారి రాజ్యాంగమునందువలెనే వాఙ్మయము నందును అల్పసంఖ్యాకులు మాత్రమే జుట్టుకొనుట కిచ్చగింపరు. వారు ప్రజాస్వామ్యవాదులైరి. మహాకవులు 'గగనపథ విహారవిహంగమపతులు.' కవిహృదయము నడిసముద్రమువలె గభీరమైనది. దాని యడుగంటమునిగి ముత్యపుచిప్ప లేరి తెచ్చికొనుట ప్రాక్తనజన్మవిద్యచేగాని యలవడదు.'

'నిత్యవర్చస్వినీ! లేఖినీ! త్వదీయ
చిరరహస్యసంకల్పమ్ము లెరుగలేను.

చెమటలోడుచు బొగ్గుగనులలో దేశద్రోహుల పాప సమాధులలో కష్టించు కార్మికులకును, పొండ్లుగలతోలుసంచీల పూతిగంధమును గాని యన్యసౌరభము నాఘ్రాణింప జాలని యజమానసంఘమునకును సారస్వతమధువు నందిచ్చుటకై సులభమైన విమర్శనాపద్ధతి ఆంగ్లేయులలో వెలువడుటావశ్యకమాయెను. ఆధునికయుగమునందు యంత్రములు మానవుని కీలుబొమ్మవలెచేసి దురంతదుస్సహవేగముతో త్రిప్పివేయుచున్నవి. అంబరచుంబియైన యగ్రములతో ఈ విశాల

పృథ్వికి మానదండముగ నిల్చిన నగాధిరాజుయొక్క విశాల సానువులు మానవునకు క్రీడారంగములు నేడు. శాంతమహా సముద్రముయొక్క లోతు తెలియని యభ్యర్ణమందిరముల సముజ్వలమణిమయకిరీటధారిణులైన వరుణకన్యలతో నాతడింతలో గుసగుసలాడి మరలివచ్చును. 'వేగము, వేగము' అని కరాళవక్త్రమును దెరచికొని కాలరాక్షసుడు గాండ్రించుచున్నాడు. మానవునకు విరామము తీరికయు కలలోని వార్తలు. వాఙ్మయవిహారములు తీరికగలవారికేగాని నిరంతర పరిభ్రమణశీలురకలవడవు. యంత్రగతుడైన మానవునకు కవులకావ్యములను జదివి, యన్వయించి, వాచ్యార్థకవాటమును దెరచి సంవృతశృంగారమూర్తిని దర్శించి రసబ్రహ్మము నుపాసించునంత తీరికలేదు. ఆతనికి సూక్ష్మమార్గములు, దగ్గర త్రోవలు, అడ్డగట్లు మిక్కిలిప్రీతి. అవియే యాతనికి శరణ్యములు. ఆధునికవిమర్శనము లీ దుర్బలావకాశమును తీర్చుటకేర్పడినవి.

పూర్వవ్యాఖ్యానములు పాండిత్యలోపమును పూరించుటకు దోడ్పడుచుండెను. కవియొక్క అర్థమును విస్పష్టము చేయుట వ్యాఖ్యాతపని. కవిత్వమందలి నెత్తావిని పసిబట్టి పాఠకున కందించుట యాతనిపనిగాదు వ్యాకరణవిశేషములనెందుగను, వ్యంగ్యార్థముల సకృత్తుగను వ్యాఖ్యాత విమర్శించును. విమర్శకుడు సహృదయుడు. వ్యాకరణ సూక్ష్మములతో పెనగులాడుట యాతని పనిగాదు. అభిధార్థముకన్న శబ్దముయొక్క వ్యంగ్యార్థము ఆతని కుపాస్యము. రసజీవితమైన సారస్వత

ప్రక్రియచే యాతని విమర్శనావిషయములు. కావ్యసౌందర్యముల వివరించుటకు మాత్రమే మొట్టమొదట ఏర్పడినవైనను లాక్షణిక గ్రంథములు సంఖ్యాబాహుళ్యముచే గాబోలు శక్తిమంతములై కవితావిహంగమును పంజరబద్ధముచేసివైచి తాము నిర్ణయించిన స్వర్ణశృంఖలము లనుమతించినవరకే ఎగురనిచ్చును. కవితావాహిని నిండుబేళ్ళలో పార్సి పారసీక సాగసైనరంగు రంగుల రాళ్ళతో నిర్మింపబడిన పిల్లకాల్వలగుండ బలవంతముగ ప్రవహింపజేయబడెను. విమర్శకుడు కవిచరణంబుల శృంఖలములు దగిలించి యాతని స్వేచ్ఛాగానలహరిని అడ్డగించుచు స్వాయముగ నాతనియందు రసస్పందమైనగాని కవిహృదయమధువును అమ్మకమునకై కొనిరాడు. కవిసుమము నాడు తొడిమయై యంటియుండును. దక్షిణానిలమై కావ్యసుమమును

"మందంమందం నుదతి......అనుకూలః"

విమర్శకుడుకూడ కవివలె సౌందర్యోపాసనాపరుడే. కావ్యామృతసరస్సునందలి పద్మముల నేరి శ్రద్ధాళువులైన నామూలకులముందరనిడి ఆఘ్రాణింపుడని వినయముతో నిలువవలెను. కాంతాసమ్మితములైన ప్రబంధరీతులకు కఠోరమైన లాక్షణికావగుంఠన మేలని త్రోసివేయును. కుసుమసుకుమారదేహ! అయ్యో వాటములమధ్య బంధించుటేమి! వాఙ్మయమహాసముద్రోద్ఘోషం బడి యతివిశాలమైన సికతాతలంబున విహరించుచు కవియొక్క యడుగుజాడల నరయుచు బోవును విమర్శకుడు. గుణకథనమే విమర్శకుని మహదాశయము. దోషా

ల్లేఖనము చేయనంతమాత్రమున నాత డొంటికంటినిమాత్రమే తెరచినాడని నిందించుట తగదు. కుకవినింద సాంప్రదాయిక మైన యాచారమైనను అది ఒకప్రక్క వారికైనను గౌరవ మాపాదింపదు.

"జడకుచ్చులు - కవితాంజలి:" ఇవి సారస్వతక్షేత్రము నందు పాదుకొనిపోదగినవా లేక విమర్శవాతాహతిచే కొట్టు కొనిపోవునవా అని విచారించెదను. కావ్యములకు జీవగఱ్ఱ యైనది నవనవోన్మేషకల్పనాసామర్థ్యము. అణువు మొదలు అజాండమువరకు గల సృష్టిగతపదార్థము లన్నియు కవికి కవితావిషయములే. మధుమాలి యవ్యక్తఝుంకారమునందు కూడ నొక గంభీరసృష్టిరహస్య మాతని చెవులలో గింగురు మనును. ఆభావమును కవి తన హృదయ వీణాతంత్రులమీద మ్రోగించి సరిచూచుకొని గీతాకలశములందు పోసి మన కం దిచ్చును. రావియాకువలె సదా చలించు హృదయము గల కవిత్వమే కాలగర్భమందు పడి నశించక కొలనుమీది తామరాకువలె తేలి యాడును. సృష్టి పరిశీలనముచే రసస్పందమైన హృదయముతో కవి జీవిత సూత్రము నన్వయించి భౌతికప్రకృతికిని మానవతత్త్వమునకును గల సామరస్యమును విశదీకరించి తల్లియుత్సంగముపై కుమారు నిడి ఆనందముచే చప్పట్లు చరచును. ఇన్నిటియందును కవి సౌందర్య మను కుంచెతో పనిచేయును. ప్రకృతి పరిశీలనము కవికిని శాస్త్రాభ్యాసకునకును సమానమైనను శాస్త్రము ప్రభు సమ్మిత మగుటచే నందు హృదయకంపనముగాని సౌందర్య

రాగముగాని వెదుకబోము. సౌందర్య మను విచిత్రరాగము కవిత్వమునకే చెల్లును. ఈసౌందర్యనియమములను పాటించని కవిత్వము కేవలశాస్త్రచర్చలోనికిదిగిపోయి పంకమగ్నమగును. సౌందర్యము ప్రదర్శింపదగినవిషయమును విషయబాహుళ్యము నుండి ఏరుకొనుటయందు చూడగలము. ప్రదర్శనీయవస్తువును కథాసూత్రముల కంగీకారమగునట్లు చెక్కి తరిమునబట్టి సహృదయులమ్రోలనుంచుట మహాకవికే తగును. ఇది కవితా శిల్పము. కావ్యశిల్పమునకు భాష 'కమనీయ తనుకాంతి కనకకవచము'. ఈ తనుకాంతి ఎంతఆడంబరముగను, భావ మునకు దూరముగ నుండునో అంత అనాగరికముగను, లంబా కీలు మున్నగువారి దేహాలంకారములవలె పరిహాసనీయమైన భారముగను తోచును. కేవల శబ్దచిత్రములు కూయలేని రంగు రంగుల పిట్టలవంటివి. మొదటితరగతి కవులలో శబ్దజాలముతో గారడీలుచేయు చాపల్యమును గాంచము.

ఆధునికదృష్టిలో సౌందర్యనియమబద్ధమైన ఉత్కృష్ట వస్తువే కావ్యాత్మయు, కావ్యజీవనహేతువు నని నాయభిప్రాయము. మహాపురుషగుణవర్ణనమే కావ్యప్రతిష్ఠా మూలక మని పూర్వలాక్షణికుల మతము.

'ఉపశ్లోక్యస్య మాహాత్మ్యా
దుజ్జ్వలాః కావ్యసంపదః'

ఇది మనఃప్రధానమైనయుగము. అప్రత్యక్ష విషయ ములను జిజ్ఞాసపైగాని నమ్మరు. కావున మహాపురుషులకన్న మహావస్తువులే నేడు కావ్యసంపత్కారములు. ఈ యుగమున

జీవితసమస్యలు మెండు. జీవనపూరంబుల నార్ద్రమనోవృత్తు లతో నీక్షించుచు ఆయా క్లిష్టసమస్యల కుత్తరపూర్వకమైన 'ఆత్మసందేశమును' లోకమునకు గొనిపోవుచున్నది. కనుకనె 'జడకుచ్చులు-కవితాంజలి'యందలికవిత్వము భావియందు న్నత స్థాన మలంకరించుట కర్హమగుచున్నది. ఆంగ్లేయులలో విమర్శకాగ్రేసరులయొక్క భావముగూడ నిదియే. వాఙ్మ యము జీవితవిమర్శన మవధిగాగల్గినదని వారు తలంచు చున్నారు.

'Literature is the criticism of Life'

ఈ బాధ్యత వాఙ్మయవృక్షమునకు మారినువంటిదైన కవిత్వముపై నెక్కుడు మొగ్గుచున్నది. విశ్వవ్యాప్తమైన ప్రకృతిరంగము, గభీరమైన జీవితసమస్యలు అనుకొండరాళ్ళపై నిర్మించుకున్నాడు కవి తన కవితాప్రాసాదమును. ఈ కావ్య ములు వస్తుప్రాధాన్యములుగాని రీతిప్రాధాన్యములుకావు. కవి రీతియందునిష్ఠుడైన కన్న కవిత్వవిషయమునందు బద్ధ లక్ష్యుడు. రీతిప్రాధాన్యములైన కావ్యములకు శాశ్వతసార స్వతమునందు తావులేదు. కవి సమకాలికులకు నొకసందేశము నందించుటకే పాడుకొనుచున్నాడు. లేనినా డీకావ్యములు వెలువడియుండవు. కవి మతకర్తవలె యుపన్యాసరంగమునెక్కి యేల ఉద్ఘోషింపడు? కావ్యవేదికనే యాత డాకాంక్షించును. రాయప్రోలుకవి అతివాదియుకాడు. వితండవాదియుకాడు. ఆతడు సిద్ధాంతములను స్థాపింపబూనలేదు. ప్రతిభాతప్తమై, బృంహితమైన మనోంబరమున జ్వలితాగ్నిలోనిబంగారురేణు

పూలవలె వెలుగు జీవితసమస్యల తెరవు లిట్టివని మధురమధురముగ గానముచేయును. స్వాతివాన జల్లులాడుచుండ సహృదయులగు ముత్యపుచిప్పలు నోళ్ళు తెరచుకొని రసమును గర్భీకరించుకొనుచున్నవి. ఆ యమూల్యములైనవర్ష బిందువులే వృక్షాగ్రములమీదను పర్వతములమీదను బడుచున్నవి స్వధర్మనిర్వాహణబుద్ధితో మాత్రము. రసమును చిలుకుటయే కవిఉద్దేశము గాని సాంఘికప్రవాహమున కానకట్టుకట్టి తనసిద్ధాంతపు కాలువలలోనికి జొప్పించుట కాదు. కావ్యపద్ధతియే రాయప్రోలు కవికి సందేశపథము.

'కాంతరూపమె రసవదాకర్షణంబు'

కాంతాసమ్మితమైన కావ్యమే ఉపదేశమున కర్హమైనది. అందును కవికి ధ్వనిరూపమైనగానము మరియు ప్రియము;

'అందు సంవృతశృంగారముం దొలంకు
ముద్దువేస మత్యంతసమ్మోహనంబు.'

అస్తినాస్తివిచికిత్సాహేతువు కాని వస్తుసమృద్ధియు మధురమధురఫణితులును ఈసంపుటద్వయములో ముఖ్యముగ గణింపదగిన విషయములు.

కవి జీవించినవాతావరణ మెట్టిది? తద్వారా ఆతని కావ్యములు పోషించుటయందు పరిస్థితు లెట్లు తోడ్పడెను? లేక కవి తాను విహరించిన సంఘారామములో నెట్టి పాదపవిత్రచిహ్నముల విడచెను? అను విచారణము ఆధునిక విమర్శనాపద్ధతి. రాయప్రోలు కవితాసాంప్రదాయమునందు ధన్యుడు.

విశ్వస్తుత్యుడైన మహర్షి రవీంద్రనాథ ఠాకూరుగారి గురుత్వమున మెదుపబడినాడు కవి.

'గాఢనిద్రోపవాసశుష్కమ్ములయిన
కాళరాత్రుల దుఃఖసాగరము దాట
జుక్కలైనను నాతోవ జూపనపుడు
దాన మెవడిచ్చె చుక్కానిలేని నావ.'

అనంతమైన తనకవితాతీరమునందు పడియున్న ఒక చుక్కానిలేని నావలో కవిని పడవైచి భావసముద్రములోనికి త్రోసినాడు రవీంద్రుడు. రాయప్రోలుకవి వాఙ్మయమహోదధిలోబడి మెల్లమెల్లగ కొట్టుకొనుచు స్వతంత్రపద్ధతినే పోయినాడుకాని గురుప్రాదినశంఖమునే తిరిగి యూది చౌర్యమునకును స్వతంత్రప్రతిభాశూన్యుడు అను విమర్శకును పాలుగాలేదు. రవీంద్రుని గ్రంథముల తెనుగులోని కనువదించి కేవలము అనువాదకుడు గాలేదు. జడకుచ్చులం దిట్టి అనువాదక ఖండకావ్యములు వసంతము, సఖిసంవరణము నను రెండుమాత్రమే కలవు. కవితాంజలియం దనువాదకభాగములు లేనే లేవు. ఐనను విశ్వైకగాయకుడైన రవీంద్రుని తత్వము రాయప్రోలు వారియందు పూర్తిగ ప్రతిబింబించిన దనుటలో సందేహము లేదు. రవీంద్రుని విశిష్ట సందేశమును ఆంధ్రుల కందించి భారతీయ కవితావాహినియం దవిచ్ఛిన్న సంబంధమును నెలకొల్పినా డీకవి. రవీంద్రుడు విశ్వజనీనుడయ్యు సస్యశ్యామలమైన వంగదేశక్షేత్రములందు సస్మితమైన మాతృవదన కమలము నుపలక్షించుచున్నాడు. ప్రపంచ విజ్ఞానమునకు

మాతృకమైన సనాతనార్య విజ్ఞాన దుగ్ధమును కడుపార త్రావి విశ్వవిశాలమైన పచ్చికబయళ్లలో ఆడుకొనును రవీంద్రవత్సము. ఠాకూరుగారితండ్రి మహర్షి దేవేంద్రనాథఠాకూరు బ్రాహ్మ సామాజికులలో కెల్ల సనాతనాభిమానపూరితుడు.

'అసతో మా సద్గమయ
తమసో మా జ్యోతిర్గమయ
మృత్యోర్మా అమృతం గమయ'

అను నుపనిషత్సూక్తము మహర్షికి కరువునపోసిన విజ్ఞానము. ఆర్యఋషుల సాంప్రదాయము లీతని కవశ్యానుష్ఠేయములు. క్రైస్తవప్రాయులుగ నడుచుకొను బ్రాహ్మసామాజికులలో కవిసార్వభౌమునికి ప్రథమవయస్సునందే యుపనయనముచేసి వైదికకర్మానుష్ఠానమున కర్హతగల్గించెను. పాశ్చాత్యనాగరకతతో గల్గిన ప్రథమసంపర్కమను దుమారమునందు అంధీభూతమైన భారతీయదృష్టి క్రమముగ తొంటినైర్మల్యమునుబొంది 'గంగాయమునయోర్మధ్యే' వాసులైన వైదిక ఋషి చరణముల కంజలి నిడు జాతీయ పునర్నిర్మాణమున రవీంద్రుడు జనియించెను. లోకసమ్మోహనమైన తనమురళిపై విస్మృతభారతీయౌన్నత్యగీతములను రవీంద్రు డొకవంక వాయింపుచుండ, గిరిగహ్వరోత్థితసింహకిశోరము భంగి వివేకానందుడు ఆర్షవిజ్ఞానప్రశస్త్యమును చికాగోవేదిక నుండి వెరగందిన ప్రపంచ మత ప్రతినిధులకు గర్జించుచుండెను. దీనినే అరవిందయోగి భారతీయనవ్యవిజ్ఞానోదయసమయమని వాక్రుచ్చెను. లోకమాన్యుడుకూడ ఈ భవ్యకాల

మందే కర్మయోగవాజిని జాతీయతాస్యందనమునకు బూన్చు డని శ్రీకృష్ణునివలె ఆచరణమూలకమైన యుపదేశమునకు బూనుకొనెను. అస్తమితభారతభానుడు పొడుపుమలపై దోచెను. మనకపి ఈ సాంప్రదాయములలో మెలగి ఆంధ్రావళి కీపునరుజ్జీవనసందేశమును కవితాకన్యకతో సారెవెట్టెను. ఋషిసాంప్రదాయము లీ కవికి మిక్కిలి రుచించును. నూతన జాతీయ పథమున తప్పటడుగులతో నడువనేర్చిన తెనుగు కన్యకకు వైదికాశీర్వాదములే జృంభకాస్త్రముల వలె సంరక్షకములని చాటుచున్నాడు.

'కానరాని మహర్షిలోకమ్మెల్ల
వైదికమహదాశీర్వాద ఫణితి వినుచు
చాటలాడిన పడుచుల నాదరించి
దర్శనం బీయగలరు వాత్సల్యరక్తి.'

ఋషియుగమునాటి సుప్రశాంతమును పవిత్రమును అకృత్రిమమును ధన్యమునైన సరస జీవిత ప్రవాహమును లలిత మనోజ్ఞమైనపదావళియందు చిత్రించినాడుకవి స్నేహలతా దేవియందు. గాంగతీరమును జేరినతోడనే యా పవిత్రతటినీ శీకరములచే నార్ద్రమైన యామెరసవత్తర కల్పనాశక్తిలో వాల్మీకి స్నానఘట్టము పునర్ద్యోతక మయ్యెగాబోలు;

'వైదికయుగంబునాటి దివ్యర్షులెల్ల
పవనచాలనమున నలల్ గవిసి కవిసి
తుంపురులగుంపు లెత్తి త్రోఁద్రోపులాడు
చిందు నవగాహనము లాడియుందు రపుడు.

సుప్రశాంతములగు మనస్సులను లేచి
చలి నెఱుగక మాఘస్నానములను సలిపి
తపసికన్నెలు వల్కలధారణమున
పసుపుముగ్గులు తీర్చి రీ భవ్యతటిని.'

పాశ్చాత్య వ్యామోహదూషితులై దురాచారము లకును అత్యాచారములకును బాల్పడి దుఃఖితులైన నేటియువతీ యువకులకు ఆదర్శపూర్వకమైన యుపదేశము ననురాగపురస్సరముగ కవి యొసంగుచున్నాడు. నిరంతర పరిభ్రమణవేగముచే తలద్రిమ్మెక్కి నిషిద్ధవ్యాపారలోలురును నిషిద్ధాహారులు నయి ఆయురారోగ్యముల నమ్ముచేసికొను యువజనాళి నియమబద్ధమై అకలుషమైన ఋషిమార్గమున నడచిన దేశసౌభాగ్యము వేరొండులేదని కవి చెప్పక చెప్పుచున్నాడు. ఈదృక్పథమునందు రాయప్రోలుకవి గురజాడవారికి కేవలప్రతిస్పర్ధి. అప్పారావుగారు ఆంధ్రలోకమునందున్న కసుమాలమును ప్రక్షాలితముచేయ బద్ధకంకణులు. రాయప్రోలువారు నట్లే. కాని గురజాడ నీలితెరచాటున పవిత్రోజ్జ్వలబింబ మున్నదని గుర్తించలేదు. సమకాలికదురాచారమూఢాచార భూయిష్ఠమైన సంఘజీవితము సనాతనమని తలచియుండనోపును. సత్యాన్వేషణము శుద్ధశాస్త్రపరిశీలనము పాశ్చాత్యులలోనే వెలసెననియు మనము వారినుండి నేర్చుకొనవలెననియు అభిప్రాయపడెను.

'కన్నుగానని వస్తుతత్వము
గాంచనేర్చరు లింగిరీజులు

కల్లనొల్లరు వారివిద్యల
కరచి సత్యము నరసితిన్.'

తోకచుక్కను చూచి వెఱపొందెడు చిన్నబుద్ధులని పూర్వుల విమర్శించుటచే గురజాడవారు మనవారిపూర్వప్రతిభను గుర్తించలేదని చెప్పవలసివచ్చుచున్నది. రాయప్రోలు కవికి భారత దేశమువంటి పుణ్యక్షేత్రము లేదు.

'ఏదేశమేగినా ఎందుగాలిడిన
ఏపీఠ మెక్కినా ఎవ రెదురయిన
పొగడరా నీతల్లి భూమిభారతిని.'

కర్మజ్ఞాన భక్తియోగములకు నిలయమయి 'ఉపనిషన్మధు వొలికిన విపినబంధురవృక్షవాటిక' జనించినందుకై కవి నిండు గర్వము నందును. మానవజాతి పొత్తిళ్ళలో నున్నప్పుడే ప్రకృతినేపథ్యము చాటునున్న పురుషునిగూర్చి చేసిన జిజ్ఞాసాఫలితములై నేటికిని ఉత్కృష్ట జ్ఞానభాండారములైన వేదశాఖలు వెలసిన యుదారఖండమగుటచే భరతపుత్రులమైనందు కవమానపడవలసిన యవసరములేదని కవి ఘోషించుచున్నాడు. ఉజ్వలకల్పనాసీమలో జ్వాలాశిఖలతో ప్రత్యక్షీకృతమైన యీ పవిత్రబింబము విశ్వమాతృ స్వరూపమును వహించి కవికి ఉపాసనావిషయ మగుచున్నది. దేశభక్తి ఉపన్యాసవేదికపై పుట్టి చచ్చునది గాక కవులయొక్క ఆధ్యాత్మ తత్వముతో నైక్యమొందుచున్నది. ధర్మక్షేత్రమైన కురుక్షేత్రమందు పార్థుడు చూచిన విశ్వరూపమే,

ఒకవంక

'దివ్య మాల్యాంబరధరం
దివ్య గంధానులేపనం'

ఋను, మఱియొకవంక

'దంష్ట్రాకరాళాని చ తే ముఖాని
దృష్ట్వైవ కాలానలసన్నిభాని'

కవి భరతమాతముఖంబున గాంచి పరవశుడై

'అదృష్టపూర్వం హృషితోస్మి దృష్ట్వా
భయేన చ ప్రవ్యథితం మనో మే'

అని పాడుచు భయాశ్చర్యములకు లోనగుచున్నాడు. ఒకొ్క్కప్పుడు మాతృస్వరూపము

'సుజలాం సుఫలాం మలయజశీతలాం
సస్యశ్యామలాం......''

అని యూహించును. మరొకప్పుడు

'త్రింశత్కోటికంఠకలకలనినాదకరాళే
ద్వాత్రింశత్కోటి భుజై ర్ధృత ఖరకరవాలే'

అని వెఱగుపడి జోహా రొనర్చును. రాయప్రోలుకవికి గూడ

'శ్రీలుపొంగిన జీవగడ్డయి
పాలుబారిన భాగ్యసీమయి'

పరగిన యీభరతవర్షమే విశ్వమాతృస్థానము వహించును. పూర్వపుణ్యవశముననో యోగబలముననో ఈ స్వర్గలోకమున జనించితినని కవి తలంచును. రవీంద్రునివలె మన కవియు విశ్వామోదము వాసింపదలచినవాడయ్యు, విశ్వశ్రేయమే ఆదర్శముగా గలవాడయ్యు కవితాసహాయమున

'క్షాళితవిశాలవిశ్వరంగంబునందు
నిండు వెన్నెల తెలిచాందినీలు గట్టి'

విశ్వశాంతిని నెలకొల్పదలచినవా డయ్యు స్వమనో కల్పిత జ్యోతిర్మయ రంగంబుల

'ఒక క్రొత్త బరువుతో
ఒక క్రొత్త యాసతో
కనరాని వెలుగుకొఱకై'

యన్వేషించు ఊహాజీవి కాడు. ఇంటగెల్చి రచ్చగెలువ తగునను తెనుగుసామెతయొక్కలోతు గుర్తించినవా డగుటచే ప్రపంచసమస్యలనుంచి తెనుగుతోటలో నూతనజీవ ప్రవాహమేత మెత్తుటయే ప్రథమకర్తవ్యముగా స్వీకరించెను. ఆంధ్రప్రబోధమునందు ప్రాచీనాంధ్ర ప్రశస్తిని గానముచేయుట మొదటిమెట్టని గ్రహించుటలో మనకవి ప్రప్రథముడు. ఈయసజ్జితతంతువును వీణకు తగిలించి ఉద్రేకపూరితముగ గానము సేసి సోదరకవులకు మార్గదర్శి యగుటచే రాయప్రోలు ఆధునికకవితకు

"మధుర మధుర ఫణితీనాం మార్గదర్శీ"

అనుగౌరవమునకు పాత్రు డని పలువు రంగీకరించినారు. తమజాతియొక్క పూర్వప్రతిభ కై గర్వింపనిప్రజలు లేరు. నిద్రించి పసచెడినప్రజాళిని మేల్కొలుపుటలో ఆజాతి తొల్లింటి వైభవము నుద్ఘోషించి కార్యదీక్షను శౌర్యమును పురిగొల్పుట సఫలమైన త్రోవ. ఆంధ్రచరిత్రకారులలో విజ్ఞాని కొమర్రాజు లక్ష్మణరావు గారీగంభీరరహస్యమును మొదట పసిబట్టి కట్టుకథలను పోనాడి సత్యమై జీవాగ్నియైన భారతచరిత్రను సంపాదించిరి. జాతీయోద్బోధమునందు విమర్శామార్గ మవ లంబించిరి వీరేశలింగము అప్పారావుగారలు. నిమ్మకు నీరువోసి నట్లు జాతియొక్క సత్యయశోగానముతో పునర్నిర్మాణ పథ మున నడచిరి లక్ష్మణరావు సుబ్బారావుగారలు. ఈమార్గ మిప్పుడు సర్వజనామోదము నంది ఏకమార్గముగా స్వీకరింప బడినప్పటికి ఈబంగారుగనిలోనికి

"............చావలేదు.
చావలేదు ఆంధ్రులమహోజ్జ్వలచరిత్ర
హృదయములు చీల్చి చదువు డో సదయులార!"

అని ఆంధ్రహృదయములు పొంగిపొరలునట్లు పాడు కొనుచు మొదట నడుగుపెట్టినవాడు మనకవి. భారతదేశము యొక్క క్షాత్రయుగముల చండశౌర్యము నెంచి కల్పనా ఫాలము తెరచిచూచినకవికి,

"రణరక్తబంధురారుణమైన ఖడ్గతి
క్కున కత్తికడిగిన కదనభూమి"

'జ్వాలామాలికానిక్షిప్త వహ్నిప్రాకారమై' ఆభాస మయ్యెను. నెల్లూరునందు సమావేశమైన తుములాంధ్రసమ్మే ళనమునం దీనూతన భారమును కవి దింపుకొనెను. శ్రీరాముని యశ్వమేధమందు లవకుశులవలె ఆంధ్రరత్నము రాయప్రోలు వీణ మీటించి ఆంధ్రులభావతీవ్రతను మేఘములలోనికి గొని పోయెను. నే డట్టిగాయకుడు లేకపోవుటచే భావవాహిని నిస్త రంగమై వినువారు పాడువారు లేక అనాదృతమైనదని కవి చింతామందితు డగుచున్నాడు.

"రాగశుకము పీడాపంజరమున బడియె
భావగీతము నిక రచింపంగ నేమొ
చెప్పసకియయు పాడెడుచిలుక లేక"

ఒకనాడు కాకతీయులకదనపాండితిచే లోకమంతకు కాకవెట్టిన యీ పోటునేలయందు కాలవశమున జీవశక్తులు నివురుగప్పినవి. మహితకాసారశుచి కసుమాల మయ్యెను. జాతియొక్క ఈ దుష్పరిణామము ఆంధ్రులలో శౌర్యము కరవగుటచే కాదు. విజ్ఞానపథము ఇరుకయి దారి చూపవల సినవారు ప్రాలుమాలిరి. ఏతములు ద్రొక్కి దొరువునీ రెత్తు తోటమాలులు తమ స్వధర్మములు నిర్వహింపక పోవుటచే తెలుగుతోటలు బీటలువారెను. విజ్ఞానకుల్యలు తరుమూలము లన్నిటికి బోనీక నిమ్నజాతుల వెలిజేయుటచే జాతియొక్క నిండుజీవనము విజృంభించుట కవకాశములేక ఏకపార్శ్వాభి వృద్ధియు, క్రమముగ నిలువనీటిదనమును జాతిలక్షణము లయ్యెను. ఏతన్మూలమున జ్ఞానచంద్రికలు బ్రాహ్మణాగ్ర

హారమునందును చండాలవాటికయందును ఏకసరణిని ప్రసరిం చుట కవియాదర్శమని మన మూహింపదగును. పంకమగ్నమైన జాత్యుద్ధరణము చదివిన పురాణపంక్తులె చదివికొను వేదాభ్యాసజడునిచే కాజాలదని కవి తలంచును. సనాతను లన బడువారు నిర్జీవమైన శవసూత్రములలో సూక్ష్మములను వెద కుటలో నేర్పరులే గాని,

"చంపకము లెత్తికొనిపోవు చతురమతుల
కంచెతీసి త్రోవలు సేయువంచకులను"

తెలిసికొనలేరు. ఇక జాతిసంరక్షణము వా రెట్లు చేయ గలరు ? ప్రకృతిసిద్ధమైన జీవసూత్రములను గ్రుడ్డివారువలె నతిక్రమించుటచేతనే సంఘమందు ఆయురారోగ్యభాగ్య ములు పాతమాటలై పోయెను. పూర్ణరసవతులు కాని లేమొగ్గకన్నెలను బాధించు నేటిమిళింద బాలకులు ఉభయులను బురదలోని కీడ్చుకొనిపోవుచున్నారు. స్వతంత్రదేశములందు భావిదేశాభ్యుదయమునకు ఏకమాత్రావలంబముగ నెంచ బడు యువయువతు లెందరో దురదృష్టవశమున నహితుల కోపాగ్నికి గురియై కీలికీలలచే గప్పబడిన కవటాకుపొత్తుల వలె ఖైదులలో సమయుచున్నారు. ఆంధ్రయువలోకము నందు

"సరసకౌతుకగీతాప్రసాద మొకడె
కలదయా నాకయందు గావలసినంత."

ఉత్సాహపుపొంగు కార్యసాధనావశ్యకత యెదుట నిలుచుట లేదని కవి అతిసున్నితముగ మందలించుచున్నాడు.

మాతృస్వరూపురాలైన స్త్రీకి విజ్ఞానవిహారము వెలిజేసి స్వతంత్రవ్యక్తిత్వమును జంపివేసి,

"ఇంట బానిసిచాకిరే సర్వమని తూర్పు
పడమర లెరుగని"

యజ్ఞురాలినిగా జేసిన పాపబీజమునకై ప్రతిఫలముగ జాతిదాస్యము సంభవించినదని తలచినవాడగుటచే ఎగిరి పోవుట కలవాటులేని పసపుపిట్టలకీ పాపబంధము లెన్నాళ్ళని రాయప్రోలు సమకాలికుల హెచ్చరించును.

ఆంధ్రభాషాపరిణామము నిట్లే విమర్శించుచు కవి నూతనసారస్వతపథముల నడువ సాహసించుచున్నాడు. ఆంధ్ర సారస్వతముయొక్క వారసత్వము దిగనాడుట కవి కసమ్మతము. ఉద్రేకపూరితులైన కొందరు కవికుమారులవలె ఇతఃపూర్వము వెలసిన యాంధ్రవాఙ్మయ మంతయు నిస్సారమైన యెడారి యని త్రోసిపుచ్చడు. ఆంధ్రభాష చిరకాలమునుండి రాజుల యాదరణముబడసి నీటుగులుకు రాజులచేతి నిమ్మపండు అయి వెలసెను. కొన్నినాళ్లు లోకమోహనముగ ఆంధ్రభాషాకన్య వీణె మ్రోగించెను. కొన్నినాళ్లు ఆవీణ ముసుగునంబడి చిరనిరాదరణాహతిచే జెడిపోయెను. ప్రబంధయుగాంతమందు ఈలోకమోహనమైన వీణె సొగసుచెడి నిద్రామాంద్యతచే గాబోలు కనుమూసెను. ఇది కాలధర్మనియతిచే జరిగెను. వెన్నెలలు నిద్రబోవుచున్నవి ఉదయసామ్రాజ్యవైభవముముందు. నిద్రామానము వహించిన ఆంధ్రభాషాకచ్ఛపిని దరిసి తెలుగు భాషకు విశిష్ట లక్షణమైన

"పలుకు బడియింపు సన్నంపు తెలుగుకళుకు"

తో నవ్యపథముల పోయి క్రొత్త క్రొత్తసంగతుల పలికించుట కవియాదర్శము.

............'లలిత లలిత
సుశ్రుతిస్వీయసామ్రాజ్యశోభ నింత
క్రొత్తలకు రుచిసూపించి హత్తవమ్మ'
అని తెలుగుకన్యకకు సలహా నిచ్చుచున్నాడు.

కవి పూర్వవాఙ్మయమునం దెంతయాదరముగలవాడైనను నడచినత్రోవలనే నడుచు ప్రతిభాశూన్యుడు గాడు. వాఙ్మయరంగముపై క్రొత్తప్రసాధనవిధులు నెరపిన తిక్కన సూరన మున్నగు మహాకవులు వెలసిన యీ తెలుగునాటిలో స్వతంత్రకవితాపథవిహారము కుంఠితము కాలేదని కవి తలంచును.

'తెగినతంతుల మరల బంధింపనేల
నిలిచియున్న యేకశ్రుతిని సవరించి
వేడుకయు వేదనయు రసవిదులు మురియ
పాడవమ్మ గీతాసఖి! భావపదము.'

ఆదికవులు సుహృత్సమ్మితములును అర్థప్రవణము లగు పురాణేతిహాసములచే కర్తవ్యతాబుద్ధిని ప్రోత్సహించిరి. ప్రబంధకవులు సరసరచనారీతుల నానందస్ఫురణమే యాదర్శముగా నెంచిరి. ప్రబంధకవులకు శృంగారమే ఏకరస ప్రాయము. జీవితము వారికి వసంతఋతువునందలి మనోహర

సూర్యోదయము. నిరంతర శరచ్చంద్రి చంద్రికా విలసితము. వినిర్మలజీవితాకాశమునందు కృష్ణమేఘపుతునుకలైనను వారికి గాన్పింపవు. జీవితకాసారముపై అననుకూలవాతాహతి వారు సైపజాలరు. ప్రబంధయుగమునాటి సంఘజీవితము నిస్తరంగముగ ప్రవహించియుండనోపు. అథవా కవివతంసములజీవితము లెడతెగని వెన్నెలవెలుగై వారి మణిగణస్థగితప్రాంగణ భూములందు,

'నయత్యయుగ్మచ్ఛదగంధిగార్ద్రితాం
భృశం నృపోపాయనదంతినాం మదః'

కావున శృంగారమే వారికి కావ్యోపస్కారహేతువైన రసముగ నొప్పియుండును. నేడు సంఘము తలిరులశయ్యపై వేసటచే పొరలుటలేదు. విలసన్నవనందనంబుల మాత్రము విహరించుటలేదు. కరవు, దరిద్రము, నిరాశ, నిష్ఫలమైన వ్యవసాయము నేటి సంఘమునకు వేరుపుర్వులై యున్నవి. కవులుగూడ వగపుగంటులకు వెలిగారు. ఆందోళికాఛత్ర చామరములతో వారిని పూజించి,

"ఎదురైనచో తన మదకరీంద్రము డిగ్గి
కేలూత యొసగి యెక్కించుకొను"

వారు లేరు. అనుదినము సంఘహృదయమునందు దురంతసూచీ ముఖంబులు గ్రుచ్చుకొని దారుణాఘాతము లగుచున్నవి. అత్యాచారభూయిష్ఠమైన భరతదేశమందు స్నేహలతామతల్లి వంటివారివిశుద్ధకన్యాత్వము భీకరపరిణామమునకు లోనగు

చున్నది. కాలవ్యత్యయముచే 'కష్టకమల' వంటి లేమొగ్గకన్నె లెందరో అకాలమృత్యువువాత బడుచున్నారు.

"అన్న కాటక మటులుండ నావహించె
భూమి నానందదుర్భిక్షమును సఖుండ."

వీణె చేబూని కవి పాడ నెంచునప్పటికి వ్యథితమైన మాతృముఖమండలము భావవీథిలో పొడగట్టెను. ఆమె దుఃఖము వెలార్చుటకై యొకసుకవి యక్షరజీవగీతికను గోరుకొనెను. రాయప్రోలు ప్రబంధపద్ధతినే వ్రేలాడి సత్యమును జూడక కనులు మూసికొని నాయికానాయకుల కృతకవిరహముతో సయ్యాటలాడినచో ఆధునికకవిత్వమునం దీస్థానము బొందలేడు. మిగిలియున్న యేకశ్రుతిని సవరించుటచేతనే కావ్యజీవితహేతువైనట్టియు సత్యమైనట్టియు ఉదారమైనవస్తువు కవికి లభించెను. మహాకవి భవభూతికివలె రాయప్రోలునకు గూడ.

'ఏకో రసః కరుణ ఏవ నిమిత్తభేదా
ద్భిన్నః పృథక్పృథగివ శ్రియతే వివర్తాన్.'

ఎవ్వరికి శృంగారము కరుణామయమైన జీవితప్రవాహమునందు బుద్బుదప్రాయమో, ఎవ్వరికి తదితరరసములు ఏకమాత్రస్థాయియైన కరుణరసమునకు విభావానుభావాదులవలె ప్రోద్బలకారణములో, ఎవ్వరికి కరుణాతంతు వొక్కటే జీవితసూత్రములు వాయించగల సాధనమో, వారు మనకవి కత్యంతప్రియులు, అనుసరణీయులు.

'స్నాయురుచ్ఛేదమైన కష్టమ్మునందు
మధురసుఖము నాస్వాదించు శిథిలహృదయు
లెవరో వారల కంజలి నిడుదు—'

కావుననే దుఃఖాంతమైన వృత్తములు రాయప్రోలు వారికవితావిషయములు. ఆనందస్ఫురణమే స్థాయిభావముల పరిణతిప్రయోజనమైనను శృంగారాదిమధురరసములు మాత్రమానందజనకములని ఘంటాపథముగ చెప్పజాలము. స్థాయి భావమునొందినసుఖదుఃఖానుభవము లన్నియు కవితావిషయములై యానందస్ఫోరకములని ఆంగ్లకవి Wordsworth వచించెను.

'Poetry is emotions remembered in tranquillity.'

నాట్యాచార్యుని రసబాహుళ్యమును సంపూర్ణముగ పోషించుటకై సుఖాంతములు దుఃఖాంతములు నగు కావ్యములు నాటకములును మనలో వెలయవలసియుండెను. కాని మన పూర్వకవులు పరిణతివిరసము లనియో, లేక కావ్యప్రయోజనమైన ఆనందస్ఫురణము ఉద్ధతరసములచే నిర్వహింపబడదనియో తలచి అతిప్రౌఢరసములను కేవల మానుషంగికముగ గ్రహించిరి. అదిగాక ధర్మజయమునే కీర్తించు టాదర్శముగాగలవా రగుటచే కథాసందర్భమును సహజమార్గమున పోనీక నాయికానాయకుల నతిక్లిష్టపరిస్థితులలో జొప్పించియు, వారికి దుఃఖపర్యవసానము గల్పించుట ధర్మపరాజయ మగుటచే మానవబుద్ధిచే గానప్పుడు దైవికమైనసామగ్రిచే వారికి దుఃఖవిమోచనమును సుఖప్రాప్తియు గల్పించినారు. ఈ దృ

క్స్థము ప్రకృతిలోని ఏకమాత్ర భాగమును చూపించుచున్నది. ఋషులతో సమకాలికులైన గ్రీకువారు ఆర్యకవిసాంప్రదాయములకు విరుద్ధమైన సిద్ధాంతములను ప్రతిపాదించిరి. మనకవులు సుకుమారరసములు మాత్రమే ఆనందస్ఫోరకములని యెంచి సుఖాంతవృత్తములు నిర్మించినట్లే గ్రీకువారు ఉద్ధతరసములు మాత్రమే ప్రేక్షకులలో మనఃకల్లోలము గల్గించి ఈశ్వర శక్తిబోధన గల్గించునని తలంచెడివారు.

'Through pity and fear to purge the feelings'

అని వారి యుత్కృష్టకవితా నిర్వచనము. రౌద్రబీభత్స రసములకును తద్ద్వారా కరుణరసమునకు మాత్రము వారి కష్టాంతనాటకములందు తావు గలదు. శృంగారరసమయమైన మధురబంధమునకు వారి యుత్తమరచనలందు చోటు లేదు. ధీరోద్ధతనాయకుడు ప్రచండమైనజీవకల్లోలినిలో తుపానులోని నావవలె యల్లాడి తుదకు తుత్తునియలై పోగా మానవుని యకించనత్వమును, అల్పశక్తిత్వమును, ప్రకృతినేపథ్యాంతర బింబితమైన యీశ్వరశక్తియొక్క అనివార్యసర్వోత్కర్షత్వ మును స్ఫురింపజేయుట గ్రీకుకవులకు ప్రియము. ఈరెండుమతములును సత్యమునకు ప్రతిబింబములె. ఒక్కొక్కటియు అద్దము వలె ముందుజూపించుచున్నది గాని రెండవవైపు చూపుటలేదు.

మన కావ్యప్రపంచములో సుఖశంఖారావములే గాని దుఃఖదంభోళినిపాతములు వినరాకుండుటచే కొరత గల్గెనని చెప్పవలసివచ్చుచున్నది. ఈలోపమునుపూరింపదలచుకొన్నాడు రాయప్రోలుకవి. లోపమును పూరించుటేగాదు—దుఃఖ

తంతువు కవియొక్క అభిమానవాద్యము. దీనికి ప్రతిపదిక కవిజీవితములోనే ఉండియుండవచ్చును.

'వగపు లనురావి మొలక లెదిగినకొలది
చిత్తభిత్తిక లేరీతి జిటిలి విచ్చె?
బాల్యదశలె యెడారులవలెను మరుగ
వెత కళాసించి కుతుక మేగతి కృశించె?'

కనకవలయభ్రంశరిక్తప్రకోష్ఠుడైన యక్షునియందు కాళిదాసునెట్లు జూచుచున్నామో, ఉత్తరరామచరితమందలి కరుణాలహరి భవభూతి జీవితమందలి శోకవాహినిలో పిల్ల కెరటమని యెట్లూహించుచున్నామో ఆదే సూత్రము.

'ఏడుపు ప్రియమ్మగా వచియింపరే మొ?'

అనుకవివాక్యము నన్వయించును. మిసమిసలాడు మెత్తనియిసుకమీద, చంద్రకిరణములు చెరలాడువేళ హృదయమందు, నాకసంబందు, తారలందు నిశ్శబ్దము మౌనము వహించిన సమయమందు, జీవితసూత్రము నన్వయించు వాక్యములు కవికి వినవచ్చెను. "ముత్యములు కడుపున మోసిన శుక్తికి గర్భవిచ్ఛేద మగుచున్నది. గెలలు వేసిన యరటిచెట్లు సమూలముగ నరుకబడుచున్నవి. ఒకని పూర్ణిమ మరొక్కని కమవసనిసి. శ్రావణపయోదబాష్పధారాభరంబు నెమలికన్నియలకు ప్రీతి. నాడు కోవిలగొంతుక విరుద్ధఋతుధర్మముచే రుద్ధమై గానలహరి గుండెగొంతుకలో కొట్టాడును. నిబిడ సీరంధ్రితమస్సులనే నాకసము నావరించిన మేఘముల నిందింపనేల? అప్పుడేకదా విద్యున్మాలయొక్క కడారదీధితులు

చూడగల్గుట. బాధనజుభవించినగాని ప్రేమమాధుర్యము తెలియబోదు. దుఃఖసూత్రమే మానవుని ఈశ్వరపరతంత్రుని జేయును. తల్లి స్తనము నోట బడునంతవరకు శిశువు ఏడ్చునట్లే భగవంతుని పొందువరకు భక్తుడు తపించ వలసినదేగదా! సుఖాంతమే ప్రకృతిపరిణామము గాదు. సుఖదుఃఖసూత్రముచే జీవితసమస్య నన్వయించవలెను." కావుననే రాయప్రోలుకవి, కావ్యస్త్రీ

'కృష్ణనిశలసాంగత్య మిం కేమిజెప్ప!'

కృష్ణనిశలసాంగత్యమున నిర్బంధజ్యోత్స్నలందు కన్న జీవితసత్యమునకు సన్నిహితతరమని యూహించి ఆధునిక విప్రలంభగానమునకును కృష్ణపక్షాభిమానమునకును బీజమును వేసియున్నాడు. కృష్ణపక్షాభిమానియయ్యు కవి ఆత్మదుఃఖమునే జలప్రళయముగ నెంచి నిశ్వాసతాళవృంతములతో వీచికొనుచు దీనదృష్టులతో ప్రపంచసానుభూతికి ఎదురుచూచుట లేదు. తన వ్యక్తిగతదుఃఖముల కన్నీటిదొంతరల సరులను ఓడికలవలె కూర్చుచు, పసిబాలుడు శిథిలితాంగములైన తన యాటవస్తువుల మనముం దిడి ఓదార్పుకొర కెదురు చూచునట్లు మనల నిర్విణ్ణుల చేయడు. అతనికి నిరుపమ నితాంతదుఃఖంపునిధులు లోభివాని బంగారుగనులవలె చూచి మురియుటకొఱకు గాదు. కంటకచారియయ్యు కంటకముల తొలగించుకొనుమార్గము గానక వానినే ప్రేమించు దుర్బల విధికి **పాల్పడి** కంటకకిరీటధారియై కులుకుట కిచ్ఛగింపడు. దుఃఖసూత్రముగూడ నాతనికి ఒక పరమప్రయోజన

మాకాంక్షించియే ప్రియమైనది. జీవితసామరస్యమే ఈ మహత్ప్రయోజనము. లోకకళ్యాణమే పరమావధి. కావ్య ప్రపంచమునం దింతవరకు వృద్ధిచందుడే కాని క్షీణచంద్రుడు వెలుగలేదు. కాని హీనచంద్రుడుగల రాత్రులు లేకపోయినవా? కావున సుఖదుఃఖసూత్రముల రెంటిని గ్రథించి నిర్వేదము నిరుత్సాహము కరడుగట్టిన దీనమనంబులలోగూడ పరమా మోదము నింపుట, కష్టసంఘటనము ప్రకృతిధర్మ మగుటచే ననివార్యమని గుర్తించి వెఱగుపడి దూరమునుండియే తొలగి పోవు సంకుచితత్వమునకు బాల్పడక జీవితవిహంగమునకు సుఖదుఃఖములు రెండు రెక్కలవలె నుపయోగించునని చిత్రించి జీవితసంపుటమునందలి సంపూర్ణసత్యము ప్రకటించుట, రాయప్రోలువారి యాశయ మని గుర్తించనగును.

ఈ మహదాదర్శమును కవి తృణకంకణమందు మ్రోల నుంచుకొన్నాడు. తృణకంకణము కవియొక్క ఉత్కృష్టకావ్య మని పలువురు తలంచుచున్నారు. ఇందలి కథాపాత్రౌచిత్యము, శైలియందలి నర్మవ్యాపారము ఒకదాని కొకటి తీసిపోవని వగుటచే నీ కావ్యమున కీయగ్రస్థానము గల్గెను. బ్రహ్మాదులు గూడ నేభావశక్తికి వెలిగారని మహాకవి భవభూతి యూహించునో, ప్రేమ యను ఘనిబిడసూత్రము సృష్టియందలి సమస్త పదార్థములను ఒండొరులవంక కాకర్షించి,

"మిత్రో దాధార పృథివీముతద్యాం"

అంతరాళస్థుడైన సూర్యుడు భూనభంబుల ధరించినట్లు, అన్యోన్య సంఘర్షణలేకుండ భరించునో, అట్టి ప్రేమతత్వముయొక్క

నిగూఢరహస్యమును కవి తాను గాంచినరీతి నీ కావ్యసుమ మందు మధువువలె పొందుపరచినాడు. పాలును మీగడయు మెదిపి పండిం యన్నములు చేతికి మూతికి ఎంగిలిలేకుండ పిన్నటనుండియు తిని ఆబాల్యరక్తమైన ఒకానొక పడుచుజంట తేటవలపులు మొలకెత్తినది మొదలు ఒండొరులయెడ పవిత్ర రాగమునిలిపి, వలపులుపండు వేళ యెడబాటునకు లోనయ్యెను. అరుంతుదమైనవియోగశల్యముచే గలిగిన వగపుగంటు లింకను పచ్చిపచ్చిగ నుండగనే వా రొక పరిచిత ప్రదేశమునందు సమావేశము నందిరి. అందు పురుషప్రకృతి కొంతధూర్తమైనది. స్త్రీ సౌమ్యప్రకృతి. "దైవహతకుడు వృంతమునుండి లతాంతము నెడసేసి కృతకృత్యుడైనాడు. లతాంత మింక నశింపకుండునా? వలచుజతల విడదీయ బాల్పడిన యీసృష్టి దైవికము గాదు. ఆసురము. కాలకరాళుడు చపలుడు, క్రూరుడును. మోహనవసంతునకు ముదముగూర్చు మావిపసపుటాకును నిబిడహేమంతరాత్రులలో వేధించనేల? ఎడబాటులలయిం చెడు నీదినములలో అమృతము విషము నేకమేయైనవి. రక్తి లేమి శూన్యభావములు రుచింపవు. బాష్పజ్ఞానవిద్యార్థినై కాలంబును వయస్సును వ్రయించెదను," అని బిట్టువాపోయెను కుమారుడు.

స్త్రీప్రకృతి గంభీరమైనది. కష్టసహనము స్త్రీత్వమును సృజింపనెంచినబ్రహ్మ మొదటిపాలుగ స్వీకరించెను. భూమిపై నివసించు జంతువులలో భూత్వము స్త్రీయందు ప్రాధాన్యము వహించినది. ఆపతితములైన దురంతవిపర్యయములందుగూడ

నామె పరులను నిందింపదు. దైవమును సందేహింపదు. తా నన్నియు భరించి యాత్మశక్తిని పెంచుకొని యపరాజితయై నిల్చెను. ఋజుతార్కికమార్గమున జీవింపనెంచిన శ్రీరాముని కాఠిన్యము పరమావధిని బొందినప్పుడు భూసుతయైన సీత మాతృగర్భము జొచ్చుటయే ప్రత్యుత్తర మని తలంచెను. శాపవశమున దుష్యంతుని పారుష్యము సహింపరానిదైనప్పుడు సాధ్వి శకుంతల ఆకాశగామినియై తల్లిమరుగు జొచ్చెను. కుమారుడిట్లు నిరాశాజనితనిర్వేదమున సృష్టియందు నిరన్వయ విపర్యాసమును గల్పించుకొనుచుండ, కుమారి ప్రేమోపనిషత్తు నాతని కిట్లు జిజ్ఞాసచేసెను: "మిత్రమా! ఏల మాతృగర్భ విమర్శనము చేసెదవు. మధుమాసముతో నంకురించు పల్లవములు హిమవదాగమనమున నశించునట్లె పడుచుదనముతో వచ్చు వలపుమెరుగుకూడ జరాక్రాంతిదశల కృశించును. వలపు నైమిత్తికమైనది. దాని కస్ఖలనవృత్తి లేదు. ప్రేమ వ్యవస్థ వాచామగోచరమైనది. శాశ్వతమైనది. మనోవాక్కాయ కర్మములచే వలపు కలుషితము కాదగినది. ప్రేమ ఆధ్యాత్మిక మగుటచే తపసుచే, తాల్మిచే, ధ్యానధారచే లీనముకాదగినది. వలపు భౌతికసంబంధము నాకాంక్షించి మలిమస మగును. అంతరంగముల నతుకజాలిన యపూర్వపులంకె స్నేహము. దానికి భౌతికసమావేశముతో పనిలేదు.

'వ్యతిషజతి పదార్థానాంతరః కోపి హేతు
ర్న ఖలు బహిరుపాధీన్ ప్రీతయః సంశ్రయంతే.'

దైవసంపత్తువలన ప్రేమోదయ మగును. కావున

నాబాల్యపోషిత మైన మన విశుద్ధస్నేహలతను తుత్రించి వేయు పాపముల కేల నొడిగట్టెదవు?"

కవి యిట్లు విప్రలంభమును సమన్వయించి మనుష్య ప్రకృతియందలి యుదారాశయములను ప్రోత్సహించును. విప్రలంభ మొక యుపాసనామార్గము కవికి. వలపు భౌతిక మైనది. జతలసంసారసుఖము పరిధిగా గలది. ప్రేమ నిరవధి యైనది. ఈశ్వరునివరకు ప్రాకి,

'న తత్ర సూర్యో భాతి న చంద్రతారకం
నేమా విద్యుతో భాంతి కుతోఽయమగ్నిః'

సూర్యచంద్రులు విద్యుల్లతలు లీనమగునావెలుగులో లీనమైపోవును. విప్రలంభమునందు వలపు తపించి తపించి ప్రేమకు తా విచ్చును. సంయోగమునం దుత్తరోత్తరవృద్ధికి ఎక్కువఅవకాశము లేదు. అసంతుష్టియే పురోవృద్ధికి సోపానము. భక్తుడు విప్రలబ్ధుడు. ఈశ్వరుడే యాతని అభిలషితకాంత. అభిమతప్రాప్తికై యాతడు తపసుచే, తాల్మిచే ధ్యాన ధారచే కష్టించును. ఒక్కొకప్పుడు తాను వాసకసజ్జకయై వల్లభుడైన యీశ్వరునికొఱ కెదురుచూచును. ఆతడు విప్రలంభపథమున స్వాధీనపతిక యగుచున్నాడు. భక్తుడు చాతకి వలె ఈశ్వరప్రేమధారాసంపాతమునకై విప్రలంభగ్రీష్మము నందు దపించునని రవీంద్రుడు చిత్రించుచున్నాడు.

'The rain has held back for many days! Oh Lord!'

ఒక్కొక్కయెడ భక్తుడు విరహోత్కంఠితా నాయకి

వలె విమనస్కుడై ఈశ్వరునికై ఎదురుచూచుచు పసచెడి పడియుండు నని రాయప్రోలుకవి తలంచును.

'హేమపాత్రిల చందన మెండిపోయె
ద్వారములు మోయుచున్నవి హారములను
సానలం దింకె స్నానకషాయగంధ
మబల యెవనికొరకు నగమై కృశింతు?'
—విరహవీథి.

అయిన విప్రలంభమందు గల్గు దుఃఖమునకు సమాధాన మేమి? కన్నీటి కెరటాలలోనుండిగాని వెన్నెల కనుబడదా అని యడిగిన కవి యిట్లు సమాధానముచెప్పును.

'కోమల ప్రేమ సంపూర్ణకుసుమదశల
నలరునపుడె దుఃఖరజస్సు స్ఖలనమగును
వర్ష ధారల కడుగంగబడినపొలమె
యార్ద్రమయి పచ్చబడునంచు నరయలేరె?'

విప్రలంభమునం దింతయౌన్నత్య మున్నచో సంయోగము మాటేమి? ప్రేమఫలించిన జతకు ముక్తిత్రోవ కంచె వేయబడినదా? కాదు; ఆమార్గము వేరు. ప్రియతమవస్తుప్రాప్తి చే ప్రాణికి హాయికుదిరి తన్మయోన్మీలనా మోదసుఖము కల్గును. ఇది పూలత్రోవ. సుకృతమునుబట్టి మార్గములేర్పడును. ఈప్రేమపథమునే పరిహరించి ప్రకృతిసూత్రములను కాదని మనసు బిగబట్టుకొను హఠయోగులకు తన్మయోన్మీలనా మోదసుఖము దుర్లభము. లోకసామాన్య లీ త్రోవను బోరాదని శ్రీకృష్ణుడు చెప్పుచున్నాడు.

"ప్రకృతిం యాంతి భూతాని
నిగ్రహః కిం కరిష్యతి."

"ఒక వ్యక్తిగతమైన ప్రేమతో నారంభించను. నేను విశ్వమానవప్రేమకును ఈశ్వరతత్త్వమునకును ఒక్కగంతులోనే చేరెదను." అను నసాధ్యాదర్శముగల హాస్వదర్శికి కవి యిట్లుపదేశించును: "మలయమారుతముచే చిరుతయల లుయ్యాల లూగుకొలనులో చెల్లాడకయే ప్రళయఝంఝానిలోద్ధూతకల్లోలినియైన సముద్రములో దుముక నెంతువా!"

"భావమొకచోట నిలువ పూబంద మేసె
నే మనోహారి, యాకన్నె మోముజూచి
స్వరము నాలించి, ప్రేమ కంజలి యొసంగు
మెల్లప్రాణుల కాప్తుడనే యటంచు."

చిన్నవలయమునుండి నీటిపై పెద్దవలయము లేర్పడు నట్లు ప్రేమసలిలములపైగూడ అభిమతపదార్థాభిమానము నుండి విశ్వమానవప్రేమవరకు జీవి ప్రాకును. ఆశ్రయము ననుసరించి ప్రేమ త్రివిధమని కవి సూచించుచున్నాడు. 'ధర్మగ్రంథియైన దాంపత్యభక్తి, స్తన్యమోహానమైన వాత్సల్యసక్తి, మిత్రులయెడ లోకమునందు గాన్పించు సఖ్యరక్తి.' ఇదిపురాతన సాంప్రదాయము; ఆర్యఋషుల యాదర్శము. పాశ్చాత్యులలో మన మెరిగినంతవరకు ప్రేమకు స్థూలముగ 'Love' అను ఒక్క శబ్దమే వర్తించుచున్నది. వారికి దాంపత్యము అవిచ్ఛిన్నమైన బంధముకాదు. ఐహికసుఖమునకై జతలు తమ

తమ ఇచ్ఛాధీనముగ విరమించుకొనదగిన తాత్కాలిక సంబంధము. వారు సఖ్యరక్తినే యాకాంక్షింతురు. సఖ్యములేనినాడు వివాహగ్రంథిని తెమల్చి నూతనకంకణధారణమునకై కడగుదురు. కావుననే పామరదృష్టికి పాశ్చాత్యదంపతులలోనున్న సఖ్యరక్తి ఐహికసంతృప్తియు మనదంపతులలో కాన్పించవు. ఋషులయాదర్శభేదమే దీనికి కారణము. వివాహగ్రంథి నిరంతరధర్మబంధమని వారియాశయము. దీనియందు సఖ్యరక్తి ఉండవలసినదే.

'సఖా సప్తపదా భవ
సఖాయౌ సప్తపదా బభూవుః.'

లౌకికసౌఖ్యమును సూచించునదే గదా సాప్తపదీన విధి. జతలసంబంధము ముఖ్యముగా పూర్వసుకృతము ననుసరించునని పెద్దలమతము. దాంపత్యమునందు భక్తియే ప్రధానముగాని రక్తిగాదని వారి నిశ్చయము. అదియే స్త్రీకి ముక్తిమార్గము. ఆర్యదాంపత్యమునందలి పతిభక్తి స్త్రీజాతియెడ పురుషునిదౌర్జన్యము, నిర్బంధముపై నిర్మింపబడినదని సంకుచితదృష్టితో వాదించుటకన్న దాంపత్యభక్తి స్త్రీస్వభావమైన యాత్మార్పణముపై పునాదివేయబడినదనిగుర్తించుట మేలనితలచి, సనాతనఋషులయాదర్శము నీగతి నన్వయించి పునరుజ్జీవితముచేయు నాసతో కవి,

'పరమధర్మార్థమైన దాంపత్య భక్తి
...   .

అందు నాదిమమగు ప్రేమయందె ముక్తి,

యని వచించుచున్నాడు. ఆదర్శజీవితము ముండ్లత్రోవ. ఆదర్శముయొక్క సత్యజ్యోతి హృదయమందు వెలుగుచున్నప్పుడే యీ ముండ్లత్రోవ నడువసాధ్యము. ఆదర్శముయొక్క మహోద్దేశము మరువబడి కేవలకృత్రిమనిబంధములలో చిక్కుకొని ఇహపరదూరులగుటకన్న ఇచ్ఛాధీనముగ జీవించుట మేలని కొందరివాదము. నీళ్లు పల్లమునకు బారు స్వభావము గలవిగాన పల్లమునకేపోని మ్మని. ఆదర్శజ్యోతి నార్పివేయుటకన్న విమర్శాతైలము తిరిగిపోసి సత్యమైన వెల్తురును గల్గించి శూర్యఋషులసంతతివార మనిపించుకొనుట కంటకాకీర్ణపథమైనను కవి యీ త్రోవయందే సంకెళ్ళతో నడచుచు,

"త్రెంచలే నెట్టులో సహియించువాడ
సన్నగిల్లు హస్తమునుండి జారుదాక"

అని తనకు దిటవు చెప్పుకొనును.

దాంపత్యభక్తియందే స్త్రీకి ముక్తిగలదని పాత్రపాట పాడినకవియందు నూతన మేమున్నదని సందేహపరులు తలంతురు. స్త్రీప్రకృతియందలి మహోన్నతత్వమునందు కవికి గల సంపూర్ణవిశ్వాసమే ఈ నిర్ణయము నాతనికి దోపించెను. యమనియమాదికృఛ్రానుష్ఠానములచే పురుషు డనుసంధానించు తత్వమును స్త్రీ కల్పనాసామర్థ్యముచే ననుభావ మొందించుకొనును. కృఛ్రానుష్ఠానములు స్త్రీసౌమ్యప్రకృతి కనావశ్యకములు. ఏకలవ్యుని శస్త్రవిద్య నేర్పిన భావనాశక్తియే

యూమెకు తత్త్వావబోధము చేయుచున్నది. కేవలసాహచర్యము చేతనే ఏకసంధాగ్రాహివలె నామె సర్వము నవగతము చేసికొనుచున్నది. ఆత్మసమర్పణబుద్ధియే స్త్రీప్రకృతియందలి ముఖ్యతత్త్వము. ఆత్మానుసంధానమునకు కేవలలక్ష్యప్రాప్తి యునిగ ననుకరించిన పురుషునికి తనసర్వస్వము నర్పించుటలో నాశ్చర్య మేమున్నది? ఏకలవ్యునికిగూడ విద్యయంతయు ప్రత్యక్షీకృతమే. సాంప్రదాయికమైన లక్ష్య మొక్కటి కావలసియుండెను. ద్రోణునియొక్క మట్టిబొమ్మకూడ నా పని జేయజాలియుండెను.

మహాపురుషప్రకృతికూడ స్త్రీ ప్రకృతివలె భావనామయమైనది. జృంభకాస్త్రములు వారికి స్వావగతములు. కేవల వ్యక్తీకరణమునకై గురువు తోడ్పడును. మహాపురుషుల గురుభక్తి వారికి న్యూనత నాపాదించునదా? అది వారి కొకయలంకారము. దాంపత్యభక్తియు అట్టిదే. దానికి నిర్బంధపాలితపథంబులేదు. ఆత్మార్పణమునకు మరియొకనామము. స్త్రీకి ఇదేమార్గము గాని అన్యమార్గము లేదని వాదించుట సత్యదూరము. దాంపత్యమార్గము లోకసామాన్యము. జ్ఞానులైన కొందరుపాశ్చాత్యులుకూడ ఇదేసూత్రమును ప్రతిపాదించుట గుర్తించదగిన విషయము. మిల్టను (Milton) అను కవీశ్వరుడు భగవద్భక్తుడు, నిష్పాక్షికుడు. ఆదిదంపతుల తపోరంగమును వర్ణించుచు,

'He prayed to the Lord
And she the God in him.'

ఈశ్వరానుసంధానమునకు మాతృస్వరూపురాలైన యామె పతిని అవలంబనముగ జేకొనెనట.

స్త్రీత్వమునందలి మహత్వమును ప్రతిపాదింపనెంచినవాడగుటచేతనే రాయప్రోలుకవి కావ్యప్రపంచమునందు స్త్రీయెడ నూతనమర్యాదను ప్రతిష్ఠించి భావకవిత్వము నున్నత పీఠకపైకి నెక్కించెను. సారస్వతము కాంతాసమ్మితమని యెంచబడుటచే స్త్రీప్రకృతిని భోగ్యవస్తువుగ చిత్రించుట కవిసమయ మయ్యెను. కవి కాముకనయనములతో స్త్రీని వీక్షించి రాగమను కుంచెతో వ్రాయుచున్నాడు. స్త్రీ భూషణమైన యాత్మార్పణము పూర్వకవులైన కాళిదాస భవభూతులయనంతరము విశేషము గుర్తింపబడుటలేదు. స్త్రీని ఎంతసేపు పీనోన్నత స్తనిగాను అస్తినాస్తివిచికిత్సాహేతుశాతోదరిగాను పరిదర్శించునేగాని ఆమె కొకయాత్మ, వ్యక్తిత్వము, ప్రకృతియం దొకస్థానము, ప్రయోజనము కలదాయని జిజ్ఞాస చేయదు. ఇట్టి కవిత్వము స్త్రీయొక్క సుకుమార శరీరమే విషయముగాగలది యగుటచే ఆమెయొక్క వలపు, విరహము, అభిసరణము మున్నగు మనోహరవిషయములను మాత్రము తడుముటచే అతిమృదులమే నిస్సందేహముగ. కాని పూర్ణసత్యమును నిష్పాకణములవలె విడిచిపెట్టినది. స్త్రీ పావిత్ర్యమును వాసనగూడ చూడదు. తుదకు స్త్రీసహజమైనలజ్జకూడ ప్రతిబంధకమని కొందరు శృంగారవాదుల మతము.

'ఆదౌ వాచ్యః స్త్రియా రాగః
పుంసః పశ్చాత్తదింగితైః'

ప్రేమవిషయములో స్త్రీని మొదట కృతపదురాలినిగ చిత్రించి తరువాత పురుషుడు ఆమెప్రేరేపణచే రక్తుడయ్యెనని చెప్పుట మనోహరమని వాదించిరి. దీని కొక కారణ ముండవచ్చును. జీవితము భోగమయముగ నుండెడిదినములలో సుఖకల్పనలు రుచించెడివి. ఆసుఖస్వప్నములలో కవికుమారులు స్త్రీయొక్క శృంగారమూర్తినే దర్శింపనెంచిరిగాని యామె యుజ్వలపవిత్రబింబమును సందర్శింప నెంచలేదు. వారు మన వలెయింటనుబయటనుగూడసమయాసమయములందు స్త్రీవ్యక్తిత్వమును గూర్చి వితండవాదములు చేయనులేదు. ఈయుగ మందు గల్గిన భావకల్లోలములో స్త్రీవ్యక్తికి ప్రత్యేకార్హత గుర్తించుట ముఖ్యవిషయము. సమకాలికాభిప్రాయములకు వెలిగాడు కవి. కావుననే భావకవిత్వమునందు స్త్రీమాతృపీఠము నలంకరించునని ముక్తకంఠముతో మనకవి బల్కుచున్నాడు. స్త్రీప్రకృతిని మాతృస్థానమున కెక్కించుటచే సుఖమయవర్ణనములకును,నునులేతశృంగారపుపోకడలకును తావులేక కవితా దారిద్ర్యము కలుగునని వగవ బనిలేదు. ప్రకృతియందాతడు మాతృకల్పనము చేసికొనుచున్నాడుగావున పవిత్రభావముతో మాతృరాగమును వర్ణించును. అతిప్రౌఢశృంగారఘట్టములను ప్రబంధకవిత్వమునందువలె వాచ్యముగ చేసి మర్యాద నతిక్రమింపక ధ్వనితార్థములుగ విడచివేయును. మహామాతృస్వరూపురాలి సృష్టిక్రమమును వర్ణించుకవివలె

'కామేశ్వరముఖాలోకకల్పితశ్రీగణేశ్వరా'

పతిముఖావలోకనముననే మహాగణేశ్వరుని కల్పించె నని సూచించునేగాని ఉదారశిశుజననమును మాతాపితరుల సంభోగతరంగములలో ముంచివేయడు. పరిదృశ్యమానమైన భూతప్రకృతియందు భావకవి మాతృత్వము నుపలక్షించును. నోరు మెదపగానే 'తల్లీ' యను సంబోధ మాతనికి తెలియకుండగనే వెడలుచున్నది.

'శ్రీమాతా !'

ఇది యత్యంతసనాతనమైన ఋషిసాంప్రదాయము. ఇందు మహత్వము ఔదార్యముగలవని వేర నిరూపించ నక్కఱ లేదు. ఈపవిత్రకల్పనమును సారస్వతోపాసనములోనికి గొని వచ్చిన రాయప్రోలుకవిని తజ్ఞులు మెచ్చుకొనగలరు. ఆతడు ప్రకృతియందు మాతృబంధము నన్వేషించును.

'దప్పిగొని చేరిన మిళిందతనయులకును
బూలపా లిచ్చి చీకట్ల బోవకుండ
గడుపులో దాచుకొనదె పంకజము ప్రియుడ!'

భట్టికావ్యమునందలి ఈ క్రింది శ్లోకముతో దీనిని పోల్చిచూచిన యిరువాగుల కవికుమారుల యాదర్శభేదము విస్పష్టముగ గోచరించును.

'ప్రభాతవాతాహతికంపితాకృతిః
కుముద్వతీరేణుపిశంగవిగ్రహమ్

నిరాస భృంగం కుపితేవ పద్మినీ
న మానినీశం సహతేఽన్యసంగమమ్.'

ప్రకృతిచిత్రములందు రాయప్రోలుకవి ఔచిత్యమునే గుర్తించును.

'పత్రవస్త్రాపహరణ విచిత్రుడైన
శిశిరు వివృతశరీరంపను నీదరించి
చిగురుచెంగావిఁ గోక లిచ్చితివి శుభవ
నీమతల్లుల సంస్కృతనీతి నెఱిఁగ'

—వసంతవికాసము

ఆదర్శపురుషులయందుఁగూడ రాగకల్పనము, అనౌచిత్యము పోషించిన రాధామాధవుల సాంప్రదాయికశృంగార వృత్తిని నిరసించి కవి విశుద్ధప్రేమస్ఫురణముచే నూతనాదర్శమును నిర్మించినాడు.

"కడిమిపూజెట్ల దట్టమౌ గట్లకెలన
మృదులసైకతశయ్యల రేలు పవలు
నాడుకొన్న రాధాకృష్ణు లస్తమింప
నెట్టు లోర్చెనో గాళిందిహృదయ మకట!

సరసతరవేణుచారణచతురుడయిన
చిన్నిగోపాలు కాంక్షించి స్నిగ్ధహృదయ
పరవశోన్మాదమున రాధ పాడినట్టి
భక్తిగీతము లీమెగర్భమున గలవు."

కవితావ్యవసాయమును గురించి రాయప్రోలుకవి భావి కవికుమారుల నిట్లుద్బోధించును. మహాకవులచే నలంకరింప బడిన కవితాసీమలలో సామాన్యులకు తావులేదని వగవనేల.

'తుమ్మెదలు గ్రక్కెననుచు మధువు త్యజించు
భావము విరక్తిగాబోదు పడుచువాడ!'

నిశ్శంకగ ప్రతియువకుడును సారస్వతవ్యవసాయము చేయదగినదే. అదియుగాక సంకుచితమనస్కులవలె మనకవి మహాకవిపోకడల ననుసరించుట చౌర్యమని తలంచి వెరవడు. ఏలన భావమున కంటులేదు. కాళిదాసునకుతోచిన భావము భవభూతికి తోచగూడదా!

'అనుభవింపు ప్రేమోచ్ఛిష్టమున కుమార!
అంటులేదని నీ యాప్తు లంపినారు.'

కావుననే మహాకవులరచనలు రాయప్రోలుకవియందు ప్రతిధ్వనించుచున్నను ఎరువునగల తళుకును గాక సహజా లంకారశోభను వహించుచున్నవి.

కవి తన సారస్వతపథంబును ఇట్లు నిరూపించు చున్నాడు.

'ఎవరులేని గవాక్షసంవృతతలాన
ననుబిలచి బందమేసె సుందరి యొకర్తు
తెల్లసురపొన్నపూలసంకెళ్ళతోడ
నిందులకు దైవ మొకడె యదృష్టసాక్షి.'

చేతిలో చేయివైచి నర్క జెప్పుమనియె
తీయని యెలుంగుత్తో "నివి త్రెంపననుచు"
త్రెంచలేనెట్టులో సహియించువాడ
సన్నగిల్లు హస్తమునుండి జారుదాక.'

నిజమే! నాడు కవితాగవాక్షమునందు బలువురు లేరు. రాయప్రోలునకు మొదట సంకెళ్లు దవిలెను. సన్నగిల్లు హస్తమునుండి జారువరకు కవిత్వపుసంకెళ్ళు వహించెద నను కవిప్రతిజ్ఞ కవితాంజలివంటి సుమములను మోసికొని రాగలదో?—ఇంకా మనకు.

పద్యములు

చంద్రోదయము

25—3—27

గీ. భువనమెల్లను వజ్రాలు ♦ పొదివినట్లు
స్వర్ణదీతీరముంబొంచె ♦ సైకతముల
తపసుదాల్చిన పుణ్యుల ♦ ధన్యవదన
దివ్యతేజంబు పుడమికి ♦ దిగినయట్లు
శాంతభావంబుసొంపు ది♦నాంతమందు
చంద్రుఁ డుదయాద్రి నెక్కఁగ ♦ జగము నేలె.

కుజసమూహంబులోనుండి ♦ గోగుపూల
గుత్తియో, సురమందార ♦ గుచ్ఛ మొక్కొ ?
సంజవేళల మఘవాను♦సముఖమునకు
బూర్ణసౌందర్యరచనల ♦ బోవు నూర్వ
శీరమణిపాదయుగళ వి♦శీర్ణ మగుచు
కొమరుమించిన పారాణి ♦ గుబ్బయనగ
అంధకారము వెల్వడె ♦ నమృతకరుడు.

తనమనోవీధిగప్పిన ♦ ఘనవియోగ
హిమమునుగ్గాడు నాయకు ♦ డిల్లుజేర,
ఆ నిశాకాంత ప్రియమార ♦ హారతిచ్చి
దిక్కులం జల్లినమణుల ♦ దివ్వెలనగ
మిన్నుతలమున రాజిల్లె ♦ మిన్కుగములు.

సవతిపుట్టింట పాల్నీట ♦ జలకమాడి
ధౌతచంద్రికారజమున ♦ పూతవడసి
వెల్లనై గన్పట్టె భూమాత ♦ వెన్నెలందు.
తల్లికెదురేగ త్వరపడు ♦ తనయులట్లు
పిల్లతెమ్మెరలు పుడమి♦తల్లిగూడ
పరుగులెత్తుచు వీచె న♦భంబునుండి.

ప్రకృతియంతయు నవ్వెను ♦ పకపకంచు,
నీలనభసంబు దూల్నాడు ♦ నిగ్గుగులుకు
కొలనిలోనుండి తారల ♦ కలువ బిలిచె,
కాల్వమీద చిరుయలలు ♦ కలకలంబు
నేయుచుఁ వింతగీతాన ♦ సెవుల దనిపె;
నీటిప్రక్కన జీవించు ♦ నీడవాసు
లుదరపోషణ యత్నంబు ♦ లుడిగి నిద్ర
యనెడి ప్రియురాలి సాంగత్య ♦ మనుభవించె;
నిద్రగన్నెదురువృక్షంబు ♦ నిద్రపోవు
కాల్వ కావల పనసయు ♦ కాయ లదర
చంద్రు గౌరవించెడునట్లు ♦ చలన మొందె.

నామనంబును చిరుగాలి ♦ నావనెక్కి
ప్రకృతిజలనిధి నీదంగ ♦ బయలువెడలె.

కోయిల

25—4—27

గీ॥ నవవసంతోదయం బది ♦ నాడ యయ్యె
నీవు సనుదెంచి తీ తీర ♦ జీవనముకు
అర్ధకాలంబు మధుమాస♦మందు గడచె
నీకు స్వాగతంబు వచింప ♦ నేర్వనైతి.

శిశిరఋతువు గ్రుంకు దినాల ♦ చిరుయుగంబు
లందు క్రీడించుచు మరచి♦తమ్మ నిన్ను!
ఆమ్రశాఖయు నిన్బలె ♦ నాప్తుడంచు
తనదునీడల గూర్చుండ ♦ దయను బిలచె;
సంజపశువుల డెక్కల ♦ సద్దువినుచు
శివునినాట్యంపు ధోరణి ♦ చెవులనిండ
నిన్ను నేమరితిని సేయు ♦ మన్ననంబు.

ప్రభువసంతుడు ఫాల్గున ♦ పక్షమందె
యరుగుదెంచెను చిగురులే ♦ యక్షతలను
జల్లుచుఁ దిక్కులందు నీ♦జాడలేదు.
ఎప్పుడేతెంతువోయంచు ♦ నింతవంత
గూడియుండంగ నొక్కట ♦ కూసి తీవు.
పూర్వపరిచితుకా మమ్ము ♦ పొందితనుచొ
విందు సేయు లేమావుల ♦ పొందుగనుచొ
అవిరతంబుగ పాడి తై♦దవరవాన.

భవదుదారగానంబున ♦ భక్తుడగుచు
నీదురూపంబు దర్శింప ♦ నేను కుజము
కడకుపోయితి నేనందు ♦ గాంచితచట;
పచ్చనాకుల దేహంబు ♦ పంతగింప
చివురు జొంపములను ముక్కు ♦ చెలిమిసేయ
రామనామాంకితంబైన ♦ రామచిలుక,
నీలవర్ణాన చోద్యమౌ ♦ పాలపిట్ట,
శిరమునందును సౌందర్య♦చిహ్నముగను
రమ్యమౌ కుచ్చుగల్గు వ♦డ్రంగిపులుగు,
సుభగరూపు లిందరునుండ ♦ చోద్యమాయె
కాకినలుపున బడయుట ♦ గౌరవంబు.

తెల్లమాయె రహస్యంబు ♦ దిట్టకాడ !
రూపుగుణముచే గప్పితి ♦ రోయకుండ,
రాలగరగింప కృష్ణుడు ♦ జాలెమురళి
పాపజాతిని జోగొట్టె ♦ భవ్యగీతి
పసులు మేయక యాలింప ♦ బరపె రవము
గానమాధుర్యమహిమంబు ♦ గాదె వేలు !
పరభృతా! నీవు పరిత్యక్త♦వాసుదేవు
డౌదు గాకున్న నీశక్తి ♦ యలవడునొకో?

కుహుకుహూయని పల్మరు ♦ కొసరి కొసరి
బల్కునాదంబు కర్థంబు ♦ బడయగలమె?

అది వసంతవిజయ మొక్కొ? ♦ అంగహీను
ప్రీతిసల్పెడు సామంబొ? ♦ వెన్నుబరువు
ధరకువ్రాలంగ ప్రశ్నింతొ ♦ ధాన్యలక్ష్మి?
ఎల్లకాలము మధుమాస ♦ మిట్లు చెల్ల
వలెననుచు సల్పుచున్నావొ ♦ ప్రార్థనంబు?
జీవలోకంబు ముదమున ♦ నీవుబలెనె
ఈదు చాడుచు పాడుచు ♦ నెలమి నుండ
సుస్వరంబున బోధింతొ ♦ సుభగగాత్రి!

చిరువిహంగమ నీకు మ♦త్సరము మెందు
అనుచుదోచెడి నాకు; ని ♦ న్ననుకరించు
చిన్నిబాలుర కోపంబు ♦ సేయనేల!
చేసి కంఠంబు సన్నగా♦కూసెదేల?
గాయకోత్తము డౌటను ♦ గానరీతి
పిన్నవారికి మప్పంగ ♦ పెనగుచుంటొ ?

ప్రథమకూకూరవంబున ♦ పాంథరమణి
తనమనోహరురాకను ♦ తథ్యముగను
చాటినావని మురిసెను ♦ చాలపొద్దు;
విరహవేదన రేతిరి♦వెన్నెలందు
కాగికాగిన యాపెయే ♦ కరుణమాలి
వేకువనెలేచి వేధింతు ♦ వాకు మెక్కి
అనుచు చెలులతో నిందించు ♦ నౌర! నిన్ను.

ప్రియఖగంబ! నీదుకత తో◆పించె మదిని
కవివతంసము గూడెడు ◆ కష్టములను
తనదు నానందలహరిలో ◆ తన్నుకొనుచు
కవి వచించెను, లోపంబు ◆ గాంచనేల?
భవ్యమోదాంబుధినిమున్గి ◆ పాడితీవు
ఒకరి సంతస మారయ ◆ వొకరిదుఃఖ
హతుల గావింప నెంచితి ◆ వంచు దలప.

పికమ! ఆనందసీమకు ◆ నికట మయితి,
ఉపనిషత్కాలంబున ◆ చపల వీవు
దివ్యఋషులను పాటల ◆ దేర్పలేమ
గాక నేకాదశానంద◆ఖండమందు
పరభృతానంద మెక్క ఁ టే◆మరుదు రెట్లు?
మానవానంద మది నీకు ◆ మానమగునె?
మనుజదివ్యగంధర్వాలు ◆ మన్నదినరె?
కర్మదేవులు ముదమున ◆ కారుసాటి,
ధిషణు నానందమునుకూడ ◆ ధిక్కరింతు
వా పితామహునానంద ◆ మమరె నీకు!

ఎల్లకాలంబు బాల్యమా!

14—6—29

సీ॥ చిన్నట నీనాటు ♦ చిన్నితమాలంబు
లేండ్లు గడచినపై ♦ నెదుగ వాక్కొ ?
పరువైన క్షేత్రాన ♦ మొలచినబీజంబు
లేజాతివో జను ♦ లెరుగవలదె?
వేణుగానవిలోల♦విస్పష్టగీతికా
రవముల జిలికింతు ♦ రాలుగరుగ
ఆలమందలు లేళ్ళు ♦ నాలించె చెవు లిచ్చి
కాకదివాంధముల్ ♦ గనలకున్నె

గీ॥ ఇందుదరహాసచంద్రికల్ ♦ చిందువంద
శాద్వలస్థలి తోలియాట ♦ సలుపదలతు
నల్లత్రాచులు మనపొంత ♦ నక్కియుండ
ఎల్లకాలంబు బాల్యమా ♦ వెఱ్ఱికృష్ణ!

సీ॥ అమృతపానంబంచు ♦ నాదరంబున నిత్తు
హాలాహలంబగుట ♦ నరయ వమల!
చివురుజొంపములంచు ♦ చేబట్టితేగాని
వృశ్చికాలై నన్ను ♦ వెతలదూల్చె,

జిలిబిలిపాటల ♦ చెవులునింపితిగాని
కాచినసీసమై ♦ కాల్చె నన్ను,
పరిణయంపు వెలినీట ♦ జలకమాడించితి
మురికినీ రాయెనో ♦ ముగ్ధహృదయ!

గీ॥ విమలయమునాతరంగిణీ♦వీచికలను
తేలిపోవుద మిర్వురై ♦ తెప్పమీద
చెల్లెలా! రమ్మని ♦ చేరబిలుతు
క్రూరవై తరణీనది ♦ గెంటదలతె?

అనుతాపము

సీ॥ చిరుయలల్ చదలేట ♦ చెంగలింపనిచాయ
గట్టులం బడద్రొబ్బి ♦ కలచినాడ,
కోర్కెలు పితికెడు ♦ కుజముపై జంటకు
పసరికపామునై ♦ మెసలినాడ,
బొగడనీడల పొంత ♦ బువ్వబంతులనాడు
పసికంఠముల నెమ్మి ♦ బరపినాడ,
అరటాకు నమృతంబు ♦ నాసించు మిధునంపు
కెలన విసము లొలి♦కించినాడ,
పూవుతేనియపొందు ♦ పొంగు వసంతుపై
నుప్పుకల్లుల పెక్కు ♦ గుప్పినాడ,

గీ॥ ప్రణయబాసల దవిలిన ♦ పక్షిజతకు
కాలరూపినైయె, శాపాగ్ని♦కీల మడియు
బోయకన్నను నధముడౌ ♦ బోయనైన
నన్ను శపియించువాల్మీకి ♦ యున్నవాడె ?

కవి వేదన

గీ॥ పచ్చిబాలెంతప్రొద్దుల ♦ బడినయువతి
పొంగిపొడిచెడు స్తన్యంబు ♦ పొంతబోక
మూతబిగిసిన ముత్యంపు ♦ ముగుదవోలె
నిదురదవిలిన పసికూన ♦ గదిసిగదిసి
తుద కెదే నొకవేదన ♦ తొందరింప
పాప మేల్కాంచ జోలలు♦ పాడుటేల?

సంధ్య నప్సరబాలలు ♦ శాద్వలముల
నారగట్టిన వలిపెంబు ♦ లన కషాయ
దీధితులు పర్వ నారణ్య♦వీధి వెడలి
పులుకుపులుకున చేపెడు ♦ పొదుగుగులుక
నోటిలేబచ్చికచిగుళ్ళ♦మాట మరచి
ఇంటి తెరవు జనుమొదవు; ♦ చంటిదూడ
రాక నెలపొడుచు ప్రశాంత♦రమ్యవేళ
ఏపుచెంగలి బయళ్ల ♦ నెందో దడియు,
చిరుతగంటల సద్దైన ♦ చెవినిబడక
విన్నబోయిన గోమాత ♦ చెన్నుదరిగి
స్రుక్కి త్రుళ్లింత పరవళ్లు ♦ త్రొక్కియాడ
బిరుసుగొడ్డని భ్రమసెదో ♦ బేలమనిసి!

నింగియనుజొన్నచేను వి♦హంగకులము
పొట్టవడకుండ నొడిసెల ♦ బూని దరుమ

నినకృషీవలు డటు మంచె ♦ నెక్కటాది,
కలకలావ్యక్తజయరావ♦ములను సంజ
నాకసం బీను చందాన ♦ మూకవడ్డ
పిట్ట లదలింపగనులేక ♦ పేద నిద్రి
పైగొనఁగ, చిన్నివెన్నెల♦ బాలు చేను
గాపుగనిడునంతవరకు; ♦ కర్షకుండు
గ్రీష్మసంతాపసందగ్ధ♦కృష్ణభూమి
అత్తకోతల బీడ్వడ్డ♦యతివ యెడద
బోలె నెరద లెడల, దున్ని; ♦ పోడిమి చెడి
శుష్కలాంగలవ్యాపార ♦ శూన్యత బడి
ఇంట తనకాంత తొలిసారి ♦ యింటిపడుచు
ఎదురు తెన్నులు చూచునం ♦ చెంతొ యార్తి
పొరుగు కంచెల జొరబడు ♦ పోతుటెద్దు
లాసపరకల మ్రిచ్చిలు ♦ నూనుమరచి
చని గృహాభిముఖంబుగ ♦ సరగు సరగు
గంజియే పరమాన్నంబు ♦ గంచె డెత్తి
పాగతలగడ భూస్థలి ♦ బడలి సొలసి
తల్లినిద్దుర తొడపైన ♦ తలను దాచు
మరచిసర్వంబు, ప్రియురాలి ♦ మరచి దన్ను;
ఇంటిపని లేమ వడివడి ♦ గెంటివేసి
సగముమెతు కోగిరించి స♦సంభ్రమమున,
అత్తగొంగడి మున్నుంద ♦ యమరపరచి
లలితశుభ్రాంబరధారియై ♦ రమణు జేరి

పెద్దయుం బ్రొద్దు పదముల ♦ పేరునేయి
వ్రాసి, ప్రియుడు ప్రసాదంబు ♦ వడయకున్న
నీళ్ళనమలుచు, మన సారు♦మూడువడగ
కట్టుచీరను విప్పును, ♦ కట్టుమరల,
అమరుబుచ్చుట సడలించి ♦ యల్లుజడను,
వ్రేగునాకసంబును బోలు ♦ పెట్టె సద్దు,
పిన్నటిదినాల వరిచేల ♦ వెన్నుకోత
పండువెన్నెలలందున ♦ బలుకుపదము
లంతకంతకు పులకించు♦గొంతునెత్తి
పాడుకొనుచుండ కన్నుల ♦ పాలు దొరగ,
పాడుయాగడ మనిలేతు ♦ బడుగుముసలి!

గందపుంజెట్ల పుట్టింట ♦ ఘనులు, పెనుఘ
నాఘనసోదరులు సారె ♦ నడకతొడవు
లొసగ, క్రొన్నీటివెల్లువ ♦ లురక లిడగ,
ఎండుసస్యసుతలకు పా♦ల్పిండిపోయ
నురుగుగ్రక్కునదీమాత ♦ పరుగువారు
పాటినీళ్ళసైకత పథము పొంచె
వ్రాసితుప్పట్టి, చెడుగుడి ♦ బద్దెలెన్నొ
నాటినాడవు యీహద్దు ♦ దాట దనుచు
దర్భకాష్ఠములను నీటి ♦ దరిని తీర్చి,
చెరగిపోయెను గీతలు ♦ చేటువరద
చిరుతక్రోవాన నదిలోన ♦ చిన్నిరాళ్ళు

విసరు బాలక! నీవెంత ♦ పిన్నవన్న
ఆప్రివాహరహస్తత్వ ♦ మర్థ మవునె?

స్తన్యవేదన యాపడ్డ ♦ తల్లి యెరుగు,
విరహజోత్కంఠకీలల ♦ నెరుగు యువతి,
ఒడ్లనోరయు జలభరంబు ♦ నొడ్డు లెరుగ,
రతులభావకల్లోలంబు ♦ నాత్మయెరుగు.

సీ. ప్రతిభాసోదరి కాన్కగా నొసగు నా
మ్రిం బొందు పళ్ళెంబునం
దతివిన్నాణ మలంకరించుకొని యా
హ్లాదింతు భావాబ్ధిలో
చతురాకారిణి యావిమర్శసతి ని
స్సారం బిసీ! మేలుసం
తతియే? బంగెనపల్లి కాదనగ సం
తాపించు దే సత్కవీ!

